

עשהינו וקל

מדור חדש - החינוך
 על החינוך הגבוה, הפרופסורים: מיכאל אביטבול, מיכה טל, אפרים יער, אדיר כהן, צבי לם. מנהיגי הסטודנטים: דודי ברמן - יו"ר התאחדות הסטודנטים, צבי קינד - יו"ר אגודת הסטודנטים בת"א, אוהד ירון - יו"ר אגודת הסטודנטים בחיפה.

אבא קובנר - 30 למותו
 מן העובדן: פואמה, שלושה שירים, ועליו.

פלסאון משווקת אביזרים לצינורות פוליאתילן יותר מאשר כל מפעל אחר בעולם. אתה יודע למה!!

בעשור האחרון מכרה פלסאון עשרות מיליוני אביזרים לצינורות פוליאתילן ביותר מ-30 מדינות ברחבי העולם. חייבת להיות סיבה טובה מדוע כובשת פלסאון את השוק הבינלאומי. בעצם, יש כמה סיבות: חומרים באיכות גבוהה. דיוק בייצור. מבנה חזק ויציב. אמינות גבוהה. התקנה קלה. חיים ארוכים. אביזרי פלסאון נמצאים בשימוש בחקלאות, בגינון, בצנרת מים עירונית, בתעשייה ובענפים רבים אחרים. **פלסאון, אחת ולתמיד.**

פלסאון

תמונה: אריאל גולדמן

חינוך

משבר החינוך הגבוה, בהשתתפות: מיכה חן, אפרים יער, צבי לם. הנחה: אדיר כהן. עמ' 24.

שירה

אבא קובנר - 30 למותו: שירים ופואמה, מאמר - חנה יעוז. ניתוח שיר - אורה לוטן. עמ' 16.

שיחת החודש

שיחת החודש עם עודד פיינגרש. עמ' 23.

חתום על "עתון 77"

לכבי ת"י 16452, ת"א
הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77"
לשנת 1987

שם ומשפחה

כתובת

טל

מצורף בזה ציק על סך 35 ש"ח עבור 10 גליונות, כולל משלוח המשוך על בנק.

תאריך

חתימה

ITON 77

Literary Monthly

In collaboration with Beit-Berl

Editor: Jacob Besser

Assistant Editor: Amela Einat

Managing Editorial Board: Shimon Ballas, Shlomo Ben-Ami, Josef Gorni, Aharon Harel, Amnon Jakont, Sasson Somekh, Shlomo Tanny.

Theater: Nurit Yaari, Shimon Levy, Galia Shifmann.

الإدارة وهيئة التحرير:

شمعون بلاس, شلومو بن عامי
יוסף גורני, אמנון גאקונט, סאסון
סומיך, שלומו טאנני, אמרון גארניל
المحرر المساعد: عابلا عينات

המ"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות בישראל - עמותה.

מזכיר המערכת: מיכה בסר
ניקוד: שמואל רגולנט

בסיוע: משרד החינוך והתרבות, המועצה לתרבות ולאמנות הסתדרות העובדים הכללית, המרכז לתרבות ולחינוך.

המערכת והמנהלה: ת"י 16452 ת"א, טל' 03-456671.

המערכת אינה אחראית לתוכן המודעות, המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבוטלת. הפונים למערכת מתבקשים לטלפן אך ורק למס' 03-456671. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל, כשהוא מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש. סדר, צילום, לוחות והדפסה: דמוס בארי, קיבוץ בארי. הפצה: "אטלס" בע"מ.

מודעות: לימור שבתאי; פרסום שיטות שחר; טל' 03-245146

שירה וסיפורת

6	מירה מאיר: שירים
7	שלום רצבי: שירים
13	גד יעקובי: שירים
14	אברהם הוס: הפתרון; שיר
15	רמי דיצני: שירים תמי כץ: שירים
16	אבא קובנר: שירים מן העיזבון
19	אילן תורן: שירים
34	אלישע פורת: בגשרון. מתחת לאופנה: סיפור
35	הודה גור-אריה: שירים
36	שושנה הימן: על ספר המדבר שלא נכתב (ג')
38	כטי כרגר: שירים
39	נילי מילוא: שירים אה דברה: ולאחר ככלות הכל: שיר
40	רינה עחיאל-בלומנטל: התמונות הסמויות מן העין: סיפור

מסות ומאמרים

17	חנה יעוז: הקול שלא אבד (על סלון קטרינג לאבא קובנר)
19	אורה לוטן: בוקר טוב ילדי! אני בזרועותיך (על "תצפיות" לאבא קובנר)
20	יאירה גנוסר: חיים לנסקי, מגידולי הפלא

שיחת החודש

23	שלושה קווים ניו-יורקיים במקום מאוריציו גוטליב. יעקב בסר משוחח עם עודד פיינגרש
----	---

מדור חינוך

24	משבר החינוך הגבוה בהשתתפות: מיכאל אביטכול, אהרן הראל, מיכאל חן, אפרים יער, אדיר כהן, צבי לם. דודי ברמן, אוהד ירון, צבי קינד. יש חדש כמוסדות להשכלה גבוהה
33	

תגובה

22	רות לבנית: טשרניחובסקי, זוכרת אותו היטב
----	---

ביקורת ספרים

6	שלמה טנאי על ואם לא עכשו, אימתי לפרימו לוי
6	ש. אלונים על לך ועליך, אהבת רחל ומיכאל לבנימין חכלילי: מרוסית: עמנואל ביחובסקי שלמה אבן שושן וב.ח.
7	שמואל שתל על שיר, זכרון לאלישע פורת
8	יערה בן-דוד על ביום שקוף רואים לנצח לרנה שני
8	רינה קלינוב על זיקית או עקרון אי-הוודאות לרחל חלפי
9	עמלה עינת על צעקה שקטה לרוביק רוזנטל
9	עמלה עינת על צפרי הצל לדן בניה סרי
10	מרים איתן על חישוקים לשולמית אפפל
10	מרים איתן על שומר גדר לרובי שונברגר: רעש לאלי הירש
11	דן ייב על מיעוטים במזרח התיכון ליוסף אולמרט
11	יאירה גנוסר על בצל מהלך לצמח וילסון
13	אילנה קרמי על רביעיית רוזנדרף לנתן שחם
14	חמי וולף על קורצוויל, עגנון, אצ"ג - חילופי אגרות
15	יערה בן-דוד על 7 שורות על פלא הירקן לרוני סומק

המדורים הקבועים

5	לפי שעה - דבר העורך
5	המלצת "עתון 77"

עתון 77

ירחון לספרות ולתרבות בשיתוף עם "בית ברל" שנה י"א, מס' 93 חשון תשמ"ז, אוקטובר 1978

העורך: יעקב בסר

עוזרת עורך: עמלה עינת

מערכת והנהלה: שמעון בלס, יוסף גורני, אהרן הראל, שלמה טנאי, ששון סומק.

עריכה גרפית: גבי ציריקובר-קווה.

מועצת מערכת: יצחק אורבך אורפי, גילה בלס, מיכל גוברין, יוסי הדר, אהרן זיידנברג, א.ב. יהושע, דן פגיס, יורם קניוק, עוזר רבין, ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס.

התעכבות במדבר

מרוסית: יעקב בסר

כל־כך מעט יונים היום בלנינגרד, עד שהרסנו את הכנסייה היגית, כדי לבנות אולם קונצרטים במקום שהתפנה. בארכיטקטורה כזאת יש משהו חסרת־תקנה. אבל, אולם קונצרטים כן אלה מושבים ועוד אינו חסרת־תקנה עד כדי־כך: זה — מקדש, מקדש האמנות. מי אפוא אשם, שהאמנות הרוקלית מעניקה לצבור גדול יותר מאותות האמונה?
רק חבל, שמעכשיו כבר מרחק אנחנו נראה לא את כפת הכנסייה הרגילה, אלא שרטוט שטוח ומכער עד לזועה. אבל, אשר לזועות הפרופורציה, הרי האדם אינו תלוי בהן, עתים הוא תלוי יותר בפרופורצית הזנועות.

אני זוכר היטב, איך הרסו אותה. היה אביב, ובדיוק אז הלסתי למשפחה טטרית אחת, שהתגוררה לא רחוק, הסתכלתי בחלון וראיתי את הכנסייה היגית. הכל התחיל מן השיחות הטטריות: אחר־כך התערבו בשיחה הצלילים, שהתחברו עם הדברים מתחלחה. אבל, עד מהרה החרישו הם אותה. מחפר הסע אל הפרדס הקטן של הכנסייה עם פדור ברזל ענק נכון להרס. והקירות החלו להכנע בשקט. מצחיק לא להכנע, כשאתה קיר ומולך — מי שהורס. נוסף לכך, יכול היה המחפר הזה לראות בכנסייה חפץ חסר נשמה ובמדה די־דועה, דבר דומה לו עצמו. ובעולם שהוא חסר נשמה לא מקבל לומר איש לרעהו. אחר־כך העזו לשם מכוניות מהפך, דחפורים... ואיכשהו, בשעה די מאחרת לשכתי שבעה על הריסותיה. מתהומות המזבח נפער הלילה. ואני — מבעד לחורים האלה במזבח — הסתכלתי על החשמליות הנמלטות, ועל שדרת הפנסים הדלוחים. ואת הדבר שאין סבוי לפגש ראיתי עכשיו מבעד לפריומה של הכנסייה.

פעם, אי־פעם, כשאנו כבר לא נהיה, ליתר־דיוק — אחרינו, במקומנו גם כן יופיע משהו דומה, וכל מי שהכיר אותנו, ינדעוץ. אבל מאלה שהכירו אותנו לא ישארו יותר מדי. והכלבים, לפי הרגל ישן, באים למקום המכר ורגל מרימים. והגדר, מזמן מזמן הוסרה. את הסייטים שלהם מוחקת המציאות. ואולי האדמה היא השומרת על אותו הריח: אין בכחו של האספלט לאגוס ריחו של כלב. ומה להם ולבגנן המכער עד לזועה! עוברים כאן פרדס קטן, אומרים לכם — פרדס קטן. ומה שמוכן מאליו לכני־אדם, לכלבים בכלל לא משנה.

הנה לזה קוראים: "נאמנות כלבית". ואם הזמן לי לדבר ברצינות על מרוץ השליחים של הדורות, אני מאמין רק בשליחות הזאת. יותר נכון, באלה, שקשים בריח. כל־כך מעט יונים היום בלנינגרד, ובכלל — מחוץ ליגן — הם מעטים. על־כל־פנים, הם מעטים מכדי לשמר ולקיים מכנים של אמונה. ולהאמין במה שאנו כאן בונים איש אינו תוכע זאת מהם. דבר אחד זה להעניק לעם את הנצרות, אך את הצלב לשאת — זה כבר דבר אחר. היתה עליהם רק חובה אחת. הם לא ידעו איך לקיים אותה.

השדה שלא נחרש הצמיח ירק. "אתה, הזורע, שמר על מחרשתך, ואנו נקבע מתי להשתבל". הם לא השפילו לשמר על מחרשתם.

הלילה אני מביט בחלון וחושב. לאן בעצם נכנסנו? ממה אנחנו רחוקים יותר: מהפרכוסלבויות או מההליניזם? למה אנחנו קרובים? ומה יש שם, בעתיד? האם לא מחפה לנו עכשיו עין אחר? ואם זה נכון, מהי חובתנו המשתפת? ומה עלינו להביא לה כקרבן?

1966

(מתוך הספר: התעכבות במדבר, 1970, הוצ' ע"ש צ'יכוב, ניו־יורק)

יוסף ברודסקי, חתן פרס נובל לספרות 1987

פרס נובל לספרות ליוסף ברודסקי

יוסף ברודסקי נולד למשפחה יהודית בלנינגראד שבבריה"מ ב-24.5.1940.

אביו היה צלם במקצועו. מיום היוולדו ועד ליום גרושו מבריה"מ, לא נטש ברודסקי את עירו ולא את משפחתו, אלא לשנה אחת בלבד, בה ריצה את עונשו במחנה הסגר בעקבות גזר-דין שניתן במשפטו (1964) על "חיי טפילות". בהיותו בן חמש-עשרה, סיים ברודסקי שמונה שנות לימוד בביה"ס היסודי, ובכך נסתיימה השכלתו הרשמית. מאז השתלם כאוטודידקט. הוא הקדיש זמן רב לחקר השירה הפולנית, האנגלית והאמריקאית. כמו-כן התמחה במיתולוגיה הקלאסית, בפילוסופיה כללית ובפילוסופיה של הדתות. את שיריו הראשונים כתב ב-1958. המשוררת אנה אחמטובה, אף היא תושבת לנינגראד, הבחינה כבר משירים ראשונים אלה בכוחו השירי הייחודי, והגדירה את שירתו כ"מכשפת". ואכן, בשלהי שנות ה-60 ראו הכל בברודסקי את גדול משוררי רוסיה החיים.

בשיריו יוצר ברודסקי הרמוניה לשונית שנחשבה קודם לכתובתו שלו כבלתי-אפשרית בשפה הרוסית. הלשון הרוסית, בשל מבנה, הצלילי, הקדוקי והתחבירי, וכן בגלל סיומות המילים המתחלקות בה בפרורפורציה שווה בין מלרע ומלעיל; עוזרת להיצרותו של השיר הרוסי הקלאסי שנחרז א-ג-ב-ד ושחרוזו משתנה בהתאם לנגינה המוטעמת והלא-מוטעמת. תכונות לשוניות אלו מסייעות לשורה השירית הבודדת לחיות את חייה כגורם שירי עצמאי. מעין שיר בעצירת ארבע בוכות עצמו. תופעה זו בולטת הן אצל פושקין ובני-דורו והן אצל המשוררים המודרניסטים של שנות ה-20 וה-30.

ברודסקי הצליח לשבור קונבנציה זו מבלי לפגוע במסורת הקלאסית של השירה הרוסית. הוא שומר, לרוב, על המשקל ועל החריזה המשתנה (להוציא יוצאים-מן-הכלל, בעיקר בפואמות מרובות השורות בהן הוא מוותר על החריזה ומתקרב למשקל הקלאסי היווני), אלא שהוא נוטל מהשורה הבודדת את חייה העצמאיים, ומזרים אותה כחלק אורגני — אל השיר כולו. חידוש משמעותי זה, קרב את שירת רוסיה לשירת המערב, בעיקר לשירה האנגלית.

ברודסקי הוא משורר פילוסופי ומיסטיקן, המעמיד את יצירתו בניגוד מוחלט לפוטוריזם הרוסי (ולפוטוריזם בכלל). שירתו נעוצה בהווה, אולם האוריינטציה שלה מתייחסת לזמן המשתנה, לגבוי אין האדם אלא מבחינת צופה ומתעד. בפואמה המובאת להלן - התעככות במדבר - הנושאת את שם ספרו המשמעותי ביותר, בא היבט זה לידי ביטוי בולט.

גם הבעייה היהודית (בלעדיה אי אפשר כשמדובר ביוצר ממוצא יהודי), מופיעה בשירתו של ברודסקי, ובריש-גלי. ולא מדובר כאן בדת היהודית (נראה שבנושא הדת מעסיקה אותו יותר שאלת הקירבה לפרבוסלבויות ו/או להלניזם), אלא בגורל היהודי. דוגמא לכך היא הפואמה המרכזית ומרובת השורות שלו - "איסאק ואברהם", שנכתבה בסוף שנות ה-60.

המשורר החשוב ביותר לטעמו של ברודסקי הוא האנגלי ג'ון דון, אותו הרבה לתרגם לרוסית ואף הקדיש לו את "האלגיה הגדולה לג'ון דון". בחירתה של וועדת פרס נובל לספרות ביוסף ברודסקי לחתן הפרס לשנה זו, היא בחירה קולעת. חבל רק שמדי שנה בשנה מתלווה לבחירה באופן גובר והולך טעם של פוליטיזציה, הפוגם בערכו של פרס חשוב זה.

פרס ישראל ל"דור החיבור"

שני סופרים מרכזיים זכו השנה בפרס ישראל - המשורר חיים גורי והפרוזהאי קן משה שמיר. ברכתנו החמה שלוחה להם!

החל מ"פרחי אש" ועד לספר שיריו האחרון, וכן בספרי הפרוזה שלו, מלווה חיים גורי את חייו האינטימיים, נפשיים, אפשר לומר, של הציבור הישראלי המודע ללשון ולתרבות העברית; כאשר לאירועי העם והמדינה הוא נותן ביטוי בחלק הפובליציסטי של אישיותו היוצרת. אין איש בארץ ש"הוא הלך בשדות" של שמיר אינו מצוי באיצטבה העליונה של מדף-הספרים הנפשי-הפרטי שלו. ומי אינו זוכר ומתפעם עד עצם היום הזה מ"מלך בשר ודם" שהנה, אולי, הרומאן ההסטורי החשוב ביותר שנכתב בשפה העברית?

רבים עד מאד הם מתנגדי הפוליטיים של שמיר, אך רבים עוד יותר מעריכו כסופר. עוד ייחקר וייקבע שהעברית החיה שנוצרה על-ידי דור הכנים (כאשר ביאליק, שלונסקי ואלתרמן משמשים כאבות), זו שזורמת היום הן ביצירת דור-המדינה והן ברחוב הדובר עברית; ראשיתה, ביצירתם של סופרי מלחמת-השחרור, שעיקר הופעתם בראשית שנות ה-40, ושגוריו ושמיר הם נציגיהם הבכירים.

לכן, נכון להגדיר חבורת סופרים זו, שהביקורת לא עסקה בהם עדיין די הצורך - לא מבחינה הערכית ולא מבחינה מחקרית, כדור החיבור בין העברית ש"הושתלה" בארץ על-ידי נציגי מרכזים תרבותיים עצמאיים, בתחילתם, מחוץ לגבולות ישראל.

ובין העברית של "הנערה הזאת מתפרפרת", כדברי דן פגיס באחד משיריו האחרונים. העברית החופשית, המשוחררת, בעלת-הבית האמיתית של הספרות בפרט, ושל התרבות הישראלית בכלל. על תרומתם של גורי ושמיר לתהליך דומיננטי זה, תודתנו וברכותינו. בגלינות הקרובים של "עתון 77", יופיעו מאמרים על יצירות חתני-הפרס, בהם ייפרשו הישגי יצירתם הכוללת של השניים, ותרומותיהם הסיגוליות.

שביתת התקשורת - סכנה!

לא נחדש דבר, אם נאמר, שבשיתת התקשורת האלקטרונית, פוגעת קשות בחיינו הדמוקרטיים. ולא כשל היעדר הליטוף המדי-ערבי של כרס הישראלי המפוטם באמצעות תוכניות בידור של תחרמה; אלא בגלל חסרונה של הביקורת על מקבלי ההחלטות. במיוחד בשל קיומה של ממשלת "אחדות לאומית", המנטרלת את הכנסת כגורם מבקר.

גם בימים כתיקונם, אין התקשורת מצליחה להדק את ביקורתה על חוגים אלה, בשל הפוליטיזציה שלה, ובשל כניעתה מרצון או מאונס, ל"צנזורה פנימית" ולצנזורה שמתוך כפייה חיצונית. היום, בעתות השכיחה, המצב מסוכן ממש. "שועי מדינה" זאת הוכיחו לא-פעם בעבר, חוסר אחריות לאומית ואנושית. ומי יודע מה הם מכינים לנו שוב.

לכן, עם כל אהדתנו לשוכתיים, עם כל מודעותנו לצדקת תביעותיהם, אנו פונים אליהם בבקשה נחרצת למצוא דרך חליפית למאבקם, אם על-ידי פנייה ישירה אל הציבור, ואם באמצעות לחץ על הנוגעים בדבר.

מדור קבוע לבדיקת מצב החינוך בארץ

לא פעם הדגשנו ב"עתון 77" את חשיבות החינוך בארץ בכלל, ואת חשיבות החינוך הגבוה - בפרט. חינוך האמור להכין כוחות מחקריים שבהם תלויים כלכלתנו ובטחוננו גם יחד.

גם בעבר, כאמור, עסקנו בנושא, אך החל מהגליון הנוכחי, יופיע מדור קבוע המוקדש לו, בהיקף משתנה, על-פי דרישות העניין הספציפי הנדון. נשתדל להקיף במדור את כל שטחי החינוך המרכזיים, תוך התייחסות חודשית לעניין יחודי. בחרנו לפתוח בדיון על ההשכלה הגבוהה, ולנסות לגעת בבעיותיה - הן הברורות לכל והן השנויות במחלוקת.

אנו סבורים שקוראינו יקבלו בברכה חידוש מעשיר זה, הבא לתקן, במידת-מה, את המקום הלא-ראוי שהוקדש לנושא במערכות הקובעות את חיינו בארץ, ובמקביל - בתשומת-ליבו של הציבור.

אנו מזמינים את הוותיקים והחדשים שביניכם לקחת חלק בוויכוח הנפתח בגליון זה.

המלצת "עתון 77":

- אברהם צבי בראון: סוגיות ובעלי סוגיות; על פילוסופים ושיקוליהם; מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים; תשמ"ז.
- אליאס קנטי: עד שמיעה, חמשים דיוקנאות; מגרמנית; גבריאל צורן; עם עובד; 1987.
- אהרן מגד: פויגלמן; עם עובד; 1987.
- ארנסטו סבטו: על קברים וגיבורים; תרגם מספרדית והוסיף אחרית-דבר והערות; מריו וינשטיין; עם עובד; ספריה לעם; 1987.
- גרשם שלום: ולטר בנימין; סיפורה של ידידות; תרגם מגרמנית; עדי נחמני; ערך; אברהם שפירא; עם עובד; אופקים; 1987.
- דוד אבידן: אבידניום 20, 85-65; שירה; כתר; 1987.
- אלכסנדר טישמה: השימוש באדם; מסרבות-קוראטית; דינה קטן כן-ציון; ספרית פועלים; 1987.
- יעל מדיני: הקבלייר שלי ועוד סיפורים; תרמיל; 1987.
- אודיסיאוס איליטיס: אקסיון אסחטי; פואמה; תרגם מאנגלית; אלון מרגלית; ספרית פועלים; 1987.
- יוסי בייליק: התעשייה העברית שרשים; כתר; 1987.
- משדו דיאסיס: זכרונותיו של מת; רומאן; מפורטוגזית; מרים טבעון; הקיבוץ המאוחד, סימן קריאה, כתר, הספריה; 1987.
- עודד פלד: לילה כנעני; שירים; כתר; 1987.
- אריסטו: הנספחות למסות על הטבע; מטאפיסיקה ז'ט'; תרגום והערות; חנה וחיים רוזן; עריכה פילוסופית בשיתוף עם שלמה פינס; מאגנס, האוניברסיטה העברית; 1987.
- יצחק אורן: מהחל עד כלה; כתר; 1987.
- הנרי ג'יימס: הדמות בשטיח ועוד שני סיפורים על סופרים; עברית; אורה סגל; כתר; 1987.
- אמנון ז'קונט: איש הסגריר; עם עובד; ספרי פנאי; 1987.
- אדגר לוצאטו: אנטישמיות העמק; ציריקובר; 1987.
- אמיל זולה: תרו ראקן; מצרפתית; מרים טבעון; כתר; 1987.

עלילה דמיונית על מציאות אכזרית

פרימו לוי: ואם לא עכשיו אימתי?; מאיטלקית: דב אנקונה; הוצ' לה סמנה; 1987; 296 עמ'.

פרימו לוי

היומיומיים של הווי הפכפך, שיש בו מלחמת קיום אכזרית, לחימה, אהבה, בדידות, יאוש, תקווה - וכל אלה עם משהו מאוירת ספרי מסעוהרפתקאה, שעולמם רחוק ורומנטי. הפרטיזנים היהודים חיים בתוך המלחמה, עמוק עמוק בתוכה, ועם זאת כמו באיזו ספירה אחרת. גם שם אינם בעלי זכויות שוות תמיד. הם עצמם פליטי צבא סדיר או גוררשיו, אנשים אמיצים או נואשים שברחו מגיטאות, נשים אחדות שבחרו את הבלתייגודע על פני המוות או ההשפלה - והם נקלעים לעולם מסוגר ומנותק כמעט לחלוטין, אך שיש בו חופש, ריבונות אומללה ומהלכים על חוט דק בלבד שבין חיים ומוות.

ועם זאת מזהיר לוי כי "סיפורנו אנו לא נועד לתאר מעשי זוועה" (עמ' 75) וכוונתו בעיקר למעשי ההשמדה והרצח של הנאצים. אך על רקע מעשים אלה ובאווירתם, שמחוק לסיפור, מתרחשת העלילה: מנדל, גיבורו של הרומן מתגלגל ביערות ובביצות, מתחבר לחבורה אחת ואחרת של נוודים-פרטיזנים-פליטים עד שהוא נקלע לחבורת הפרטיזנים היהודים של גדלה. עם זאת הוא עושה את חוויית הנדודים, הבריחה, החבלה והאהבה עד סוף המלחמה.

מתוך סיפור ההרפתקאה ראויות להדגשה שתי נקודות: הקשר ליהדות, והקשר לארץ-ישראל. אפשר לשער שפרימו לוי ביקש להגשים בספר זה מעין הזדהות-יהודית ולו ערטילאית. הספר רצוף פסוקים מן התנ"ך ומדברי החכמים, סיפורים אסוציאטיביים, דבר המעיד על מאמציו של לוי להבליט את היסוד היהודי. כשהם נאלצים לאכול צפרדעים ממש, עולה האסוציאציה עם מכות-מצרים ומנדל מפום את ניגון פסח כדי למנות את המכות כסדרן (עמ' 50). בוקר אחד חש מנדל כאילו הוא במסע אל ארבעים שנות הנדודים במדבר (עמ' 57). "כי אתה בחרתנו מכל העמים: למה דווקא אותנו?" (עמ' 70).

ובשיחה אומר אחד הרוסים: "אתם היהודים כולכם משונים, בלי להעליב, כמובן" (עמ' 89). וההשוואה בין רוסים ויהודים: לרוסים תקווה סבירה להתחדשות וליהודים? "למה להיות, איזו מולדת, איזה עתיד? (עמ' 111) והשוני שביהודי הפרטיזן, הלוחם: "הם (הרוסים) לא הכירו בפניהם הצמיקות אך ההחלטיות (של הפרטיזנים) את אותו הזייד המתואר במסורתם... העולם התהפך: יהודים אלה בני ברית הם, מזוינים כנשחם חם..." (עמ' 121). והגדרת היוזורי: "להיות מי שהראש שלו פועל בצורה אחת, בתוך אנשים שהראש שלהם פועל בצורה אחרת" (עמ' 157) או: "מה המיוחד בעיניים שלנו? - שאל מנדל. - חסרות מנוחה. כמו של חיה נרדפת" (עמ' 175). די באלה כדי להטעים את הקורא כמעט

מן ההגדרות וההתייחסויות אל היהודי, על תכונותיו וסגולותיו, הנדונים הרכה בספר זה. והנקודה השנייה, הקשר לארץ-ישראל. חבורת הפרטיזנים חיה משעה לשעה, אינה יודעת מה יהיה מחר. היא אינה הומוגנית, יש בה טיפוסים שונים, בעלי דעות שונות. הרוב מתכוון להגיע לארץ-ישראל, אם יעברו בשלום את הגיהנום. רק באמצע הספר נמסר לנו לראשונה כי ראש החבורה גדלה מתכוון "בסופו של דבר להגיע לארץ-ישראל" (עמ' 132). מכאן ואילך נאמרים הדברים מפעם לפעם "ואחר כך נלך לפלשתינה, שם ננסה לבנות לעצמנו את הבית שאבד לנו..." (178) עד שהם נפגשים בסוף המלחמה עם אנשי הבריגדה היהודית מן הארץ, שמפנים אותם אל הכתובת שתדאג להגשמת שאיפתם. אבל פה ושם יש גם גישה אחרת בענין זה: דב, אחד מהם, בוחר לחזור אל ארצו שברוסיה (עמ' 252) ובעמוד 258, באחת השיחות: "נלך לחפש מקום בעולם..." כלי הדגשת הארץ. ברמזים אלה יש לראות את הפתח לתופעה של הפיצול היהודי ביחס אל ארצו. "מי יודע אם צדקו הציונים של הארקוב ושל קייב, שטענו שליהודים טוב רק בארץ-ישראל (עמ' 49). משפט זה נתהרהר בראש פרטיזן-יהודי, בתוך יוון-המצולה חסרת-התקווה ביולי 1943. כפי שהעלהו בעטו סופר איטלקי יהודי, ניצול השואה, בטוריוני ב-1982. הספר אינו נקי משיבושי הגהה והתקנה-לדפוס, אך התרגום נקרא היטב.

שלמה טנאי

מירה מאיר

מראה בחולות

שׁוֹתֵל מֵרָאָה בְּחֹלוֹת
שׁוֹבָה שְׁמַיִם
מִשְׁכֵּינֵי שְׁלוֹם בֵּין תְּהוֹמוֹת
כָּל מִשְׁבְּרֵיךָ עָלַי
אֲנִיָּה בְּלֹב יָם
וְדָרְךָ גִּבְרָה
עַל מָה

דממה במעמקים

מִדְרָגָה
וְעוֹד מִדְרָגָה
אֲחַר כֵּן הַפְּרֹדֶדוֹר
לֹא בְּאֲחֻזָּה
לֹא בְּבֵת רֹאשׁ
לְטַבֵּל
פְּתַחֵי מַלְאוֹת
הַסֶּחַ הַדַּעַת דְּרָךְ
עֶגְבִּי

וְאֵז
חֶלֶק פְּרָאֵי הַפְּחוֹל
מִסְתוֹר
מִפְּלָצוֹת הַמַּעֲמָקִים
מִזְנוֹקוֹת
דֵּי פְרָה פּוֹנְדִים

דממה במעמקי הים

עוד אור על חיי רחל

בנימין חכלילי: לך ועליך...; אהבת רחל ומיכאל; מכתבים; מרוסית: ב. חכלילי; שירים; מרוסית: עמנואל ביחובסקי; שלמה אבן-שושן וב.ח., דברי-הסבר; הוצאת הקבוץ המאוחד; 1987; 120 עמ'.

שירת רחל היא אחד המיתוסים היפים והמרגשים של ארץ-ישראל, שלא היתה בו יד הזמן והאנשים. מאז הופעתם, במשך שנות העשרים, מוסיף להופיע הכרך של שירי רחל במהדורות, סימן שדור אחר דור מוצא בה את טעמיו.

רחל

אולם חיי רחל, תולדותיה, זוכים להבהרה ועוד הבהרה, — וגם פרטים ביוגרפיים שנוספים ומתגלים אינם משנים כמעט דבר באשר לשירתה: כי אם אמנם יש ענין מסוים לדעת אל מי כתבה שיר אהבה זה או אחר - על הקורא פועל בכל כוחו השיר עצמו. בנימין חכלילי מביא לנו בהרחבה הבהרה על האהבה בין רחל לבין מיכאל ברנשטיין, אחת מדמויות הגברים הנרמזות בשירתה. הוא תרגם צרור של מכתבים ברוסית, שנמצא במכון "גנזים" של אגודת הסופרים, ובו מכתביו של מיכאל אל רחל. מכתביה שלה אל מיכאל אינם בנמצא. אך במכתביו משתקפים לא מעט יחסה וגישתה של רחל אליו ואל עניינים שונים. כן מובאים בקובץ 29 שירים של רחל שנכתבו ברוסית, בראשית דרכה, ותורגמו לראשונה לעברית. ישב בהם עניין כמבשרים לשירתה הידועה לנו בעברית.

דברי ההסבר של חכלילי מאירים ומבהירים נקודות מסוימות בתולדות רחל, מתוך הערצה ואהבה למשוררת. הוא מציין כי "עד היום טרם נכתבו תולדות חיי רחל בצורה מפורטת ומדוייקת. מתהלכות ונפוצות הרבה גירסאות סותרות והשערות חסרות בסיס. אוהבי שירתה מצפים לריכוז החומר המפורז ולפרסום עבודה מפורטת". אכן, אחרי קריאה בספר שלפנינו וכידיעת הדברים שפורסמו בעבר, דומני כי ראוי שמישהו מן הסופרים והחוקרים של ארץ-ישראל וספרותה יקמו אנדרטה בדמות מונגרפיה שלימה על חיי רחל. המכתבים על פרשת אהבתם של רחל ומיכאל, השירים המוקדמים והרבה מן הדברים שמביא לפנינו חכלילי, מהווים חומר רבי-ערך להבנת חיי רחל ויצירתה.

ש. אלונים

סימביוזה של חוויות

אלישע פורת: שיר, זיכרון; ספרית פועלים; 62 עמוד; 1987

אלישע פורת

שם הספר: "שיר, זיכרון". בין השיר והזיכרון יש פסיק, כדי שהקורא לא יטעה ויחשוב כי לפניו ספר של שירי זיכרון. נכון היה אולי לקרוא לספר: "זיכרון, שיר". כי הזיכרון קודם לשיר, זיכרון של "מלחמת לבנון ומלחמת שקדמון לה" כפי שנכתב על הצד האחורי של עטיפת הספר. ועוד כתוב על העטיפה: "בשירים אין שנאה, לא זעם ולא קללה. יש בהם הרגשת מועקה, צער ותחושת חרדה". אכן, זהו ספר של אֵלגיות, של עצב רב ומות.

שלושה חברו בעשיית הספר: השיר, הרשימה והרשיום. הרשימה היא ביטוי לחווייה המיידית של תפישת ההתרחשות, בדומה לרשימה עתונאית: אלא שבמקרה זה כתב אותה משורר. ואכן, רק בעיני משורר "הרחובות התרחבו, הפנסים זוהרים... המרכז המסחרי הולך ומתרוםם" (39) השיר הוא תמצית הרשימה, ואפילו שמו (לנבטיה). הרשימה היא ציור אקורל של "מאות ידיים שולפות מבעד לחלונות מנופצים של המכונות המרוסקה, את גופות הנפגעים" (18). השיר הוא ציור שמן של החווייה: "פגרי אנקים משחירים / תלולית עפר, קסדות, חלקי חגור" (16). ששה רישומים של איתמר כפרי מצאו את מקומם בין השירים והרשימות. והם לא "נדחקו" לשם כדי לאייר את החוויות המתוארות במילים, אלא חָוו אותן חוויות עצמן בחרט: מצבות שחורות בשדה קבורות לכן, ודמויות של נערים ונערות שתוי פניהם לבנים על הרקע השחור; ראייה עצמאית ומקורית. רק הרישום הראשון שהוא גם רישום העטיפה, הוא איור של השיר הפותח את הספר: "ארמית", בו מופיעים "שלטים על פת גלי: רשיא; חצביא; כפריא. כאילו שט אני ועובר מעבר לזמנים, בארץ חיה-ארמית" (אגב, סוריה והלבנון הן הארצות היחידות בעולם, בהן שרדה בכמה כפרים, השפה הארמית כשפה מדוברת). בשיר נשארו רק שמות הכפרים בשפת ארם, מימי קדם. על השמות האלה, שולט באיור זה המשורר, אלישע פורת, לא בדמות אינטלקטואל ו"יפה נפש", אלא כבעל-מידות, מוצק ושלם, מהימן וסמכותי, כשעל גופו מלים כמו: "מסוק", "פינוי" ו"נפגעים".

ברשימות תאורי חוויות הנעוצות בכיווגרפיה האישית של המשורר. למשל, הרשימה: "ילודי תרצ"ח". אלישע פורת, שנולד בשנה זו, מרגיש קרבה אל לוחם חרות לבנון, המייגיר סעיד חדאר, שעל קברו הטרי הוא קורא את תאריך הולדתו, והנה גם הוא, "לא תאמינו, נולד באותו חודש, באותה שנה". "באותה השנה הארוהה ההיא, תרצ"ח", נולדה גם הצלמת, יפת-התואר, באוטובוס הדמים, בדרך לתל-אביב. הוא זוכר את סיפורו הוא, כשהוא בשנת תרצ"ח, תינוק "מעוטף

בחיתוליו, על ריצפת אוטובוס משוריין מבית-החולים אל ביתו בכפר" ו"נוטרים ליד החרכים, ירו מבעד אל התוקפים שבחורן". ובשיר הסמוך: "כשדין העולם נחרץ במרחץ של דם: תרצ"ח, תצ"ח, תחר"ץ מלים רחוסות רעות ממש כמו בקמע עתיקה" (9) בנפש המשורר, כאשר הוא משורר, טבוע כנראה כוח המגייה של המילים וצורפי האותיות. יש לו, לכן, זכירות יתר על המפתחים מעין-הרע של שנת תשמ"ד. ועוד רשימה: אלישע פורת, המורה, נכנס לכיתה, כחודש לפני פרוץ מלחמת-לבנון, לשיוח עם התלמידים על יום הזיכרון תשמ"ב, (ברשימה "בדרך לנבטיה") והוא קורא לפנייהם את שירו צובט-הלב של המשורר האמריקאי ארצ'יבלד מק-ליש: "החיילים הצעירים / שמתו לא ידברו, / ובכל זאת ישמע קולם", והוא אינו יכול להמשיך מרוב התרגשות, ונמלט מן הכיתה, כשהוא רואה בפני התלמידים את פני החיילים הצעירים. גם בדרך לנבטיה, שנתיים לאחר מכן,

"ברוח החמה והיבשה, השורקת בכקעת הלבנון, רודפות אחריו שורותיו של מק-ליש: כי צעירים היינו / מתנו — / זכרוננו, אתם החיים..." מוזר, עד כמה חודרת התודעה האנגלו-סקסית לנשמתו של משורר יליד קיבוץ עין-החורש: "בדרך לנבטיה, הסלעים, כמו עמודי אבן במיפץ של סן-פרנסיסקו" המשוררת האנגליה, סילביה פלאט, מעוררת באלישע פורת קנאה על ש"כתבה שנים שירים ביום ו"ח"לֵפָה ניגד מחץ לגופה / כוס אחר כוס / סמ"ק אחר סמ"ק / עד שהתרוקנה". כאילו חייה ומותה של סילביה פלאט הם סמל למלחמת לבנון; וכאילו ארצ'יבלד מק-ליש האמריקאי זכה להביע את המשמעות העמוקה ביותר של חיי הנופלים. עולה בזכרוני שיר, לזכר דיקי, של יהודה עמיחי: "גשם יורד על פני רעי / על פני רעי החיים, אשר / מכסים ראשיהם בשמיכה / ועל פני רעי המתים, אשר / אינם מכסים עוד". אך שיר שיר ומזלו. שירו של עמיחי, לא עלה בזכרונו של אלישע פורת. שפת השירים קולחת ואינה עמוסה וזכר-לשון כבדים. נעים לקרוא חידושים כמו: "בית צמיחת הנפש" ומים "נירובים" (30). "מֵאֲרִיק מלשון הארקה, "נָאוֹש" שהוא בנין קל מהפועל "לֵאוֹש" ו"גגות מרועפים" מופיעה גם אשתו "האמולה" (55) שלא יכלה להתערר ממשא-העבר. יש לציין בהקשר זה גם את שני השירים האחרונים בספר, המהווים זכר לחפילות: "הלא כנידחים היינו בעיניך" (57) ו"אנא בכוח את" שהוא תחילת התפילה "אנא בכוח גדולת ימיך". הספר מאוכלס עופות: "צריחות

הקאקים קשים ברוחות הנערים שגם פניהם עולים בצמרות". ברשימה "רוצחי ציפורים" שואל א.פ.: "היכן להקת הפסיונים?" החרטומן היפהפה, השלויים, הקיוויות, הדוחלים שחורי-הראש מושחלים על מחרות ציידים; הזורזרים מתים במעינות אל-חמה (56). אפילו תאור "מאתיים השקנאים המעופפים מעל למיגדלור של סטלה-מאריס", קשור ללבנון, ל"מסוק המתערבל / מנמיך אל הגגות ומבקש / תפוז, נואש, את מרכזו של מישטח הנחיתה ברמב"ם, על היס" (14). המוות ארון הכול! המוות, ארון הכול: "רואה שחורות באות רעות / קורות גגות קורסות קרועות / גדומות דומות מאוד לחברים..." ואותו אדם שנטרפה דעתו, והוא מאיים לאבד את עצמו לדעת, כשהוא מתבצר על גג מגדל ובניו הם "ילדי הערובה של כל חייו" (45) אינו אלא תוצר של מלחמת-לבנון. כי כולם נגועים במה שעושה המלחמה לאדם: "ויש שמביט עכשיו מעל / לראשו בשמים המטוהרים / ורואה אלפי מקוננות / צובטות בכשר ליבן / שהוא גם בשר ליבן / ויש מי שיושב / ונוסע כל הדרך / נוגע בזהמת עורפו / ושותק" / אלישע פורת כתב ספר טראגי ומזעזע, בסגנון אלגי, שלוו ומחליק. השירה האכזרית שלו ממוזגת בפרווה רכה. אבל גם כשיר עצמו, כשהרמקול מרעים את ה"זכור" / אני עוצם את עיני / ורואה" את צבע הבז האפור ואת לוכן הגיר ואת צבע "אדמת החמרה שלנו", כששלושת הצבעים "נבלעים בצל האבנים המעמיק", (37) איני יודע אם זאת סינתיזה של צבעים או סימביוזה של חוויות.

שמואל שתל

שלום רצבי גדרות שלא נעבור

מה יִתֵּר מִמֶּנִּי
על מה, וְאִיפֹה אֶלֶךְ
בְּעוֹר הַדְּרֹךְ
כְּמוֹ דֹלֶת נִטְרָקת וּמוֹלִי
רַק הָרִים, שְׁלֵא הַעֲזוּתִי
לְהַעֲפִיל אוֹ לָרֶדֶת

■

בְּאֲמֵצֵ הַיָּמִים, אֶחָד לְאֶחָד
אֲנִי מֵאֲבִד אֶת הַרְבֵּה פְּנִיךְ
וְהַעֲצִים שֶׁמְצַבִּיעִים
אֶל הַגִּבָּה
אֵלֶי אֲתָה הוֹלֵךְ
וְנִעְלָם
מְשַׁפְּדִים עַל צִמְרוֹתֵיהֶם
אֶת עֵינֵי: מִכָּאן וְאֵלֶיךָ
בּוֹדֵךְ

אֶת אֲבָרֵי
הַפְּנִימִיִּים בִּיּוֹתֵר
אֲנִי יָכוֹל לְחַשֵּׁב
רַק אֶת הַסֵּטֶר פְּנִיךְ

■

בְּפִיּוֹת שִׁיחֵי אֶפְרַיִם
צִעֲקָה
הוֹלֵכֶת עַל הַאֲדָמָה, רוֹחֶשֶׁת
בֵּין הַבְּתִימִים; אֶת
בְּשִׁפְצַת כְּשָׂרִים צוֹנְגִיִּים
כְּמוֹ בִּסְפָר

מְבַקֶּשֶׁת
לְאֶסֶף אוֹתָהּ
אֶל חִיקָךְ

■

כְּשִׁפְנִים
אֶל פְּנִים, בֵּין גְּדֵרוֹת
שְׁלֵא נִעְבְּרָה,
אֶת עוֹמְדַת פְּתָאֵם

■

כְּשֶׁאֲתָה מְנִסָּה
לְהַכּוֹת אֶת הַנִּשְׁמָה
הַאֲפִסִּית וְהֵלֵא נְרָאִית שְׁלִי
בְּאֶבֶן צוֹר
כְּבִדָּה, חֲדָה וְנִרְאִית
אֲנִי שׁוֹאֵל עֲצֵמִי

שׁוֹמֵעַ
רַק אֶבֶן
נּוֹפֶלֶת עַל אֶבֶן
בְּעוֹד אֲתָה, מִבְּחוּץ
טוֹרֵךְ אֶת תְּרִסֵּי הַבֵּית
בְּרִעֵשׁ, עוֹצֵם אֶת עֵינֵי
אֲנִי מְהַדֵּק עֲצֵמוֹתַי, עֲצֵם
אֶל עֲצֵם, וּמְבַקֶּשׁ
כְּמוֹ צִפְרִים
אֶת עֵינֵי לְשַׁלַּח מִפֹּה

■

מִעֵבֶר הַדֹּלֶת, עוֹד הֵיךְ
חֶשֶׁה בְּחֶמָה שֶׁל יָרִית הַמְּנַעֵל
וּכְבֵּר
כְּמוֹ בְּרִעֵשׁ שֶׁל הָאֶרֶץ
שֶׁמֵּאֵד אַחֲרָה
גּוֹפֵךְ
שׁוֹב וְשׁוֹב
אֲנִי נוֹשֵׂא אוֹתְךָ
מִשְׁלֹטֵל
בֵּין הַכֶּן וְהֵלֵא שְׁלֵךְ
לְרֵאוֹת
מִי אוֹבֵד
כְּשֶׁאֵינְךָ

"נימי החיים מוארים מפנים"

רינה שני: ביום שקוף רואים לנצח; שירים בהוצאת ספרית פועלים; 1987; 63 עמ'.

רינה שני

שם הספר " ביום שקוף רואים לנצח", מעיד על המיוחד בהתבוננותה של רינה שני, שעדיין חיה בתודעה הספרותית של מוקירי שירתה; משוררת ישראלית, שהעתיקה שורשים למסחרי המזרח הרחוק וכבשה אותם בשירתה, או כלשונה: "לכדי צלחת/ כל הנחר עד המקור". כך היא זוקפת לעצמה את זכות הנגיעה במהות הדברים: "איך תספר לעיור פשוט על שלמות השושנה, / חומר מר, עולם שמתרחק ונעלם מאחורי רשת של הוויות צפופות/ המתקרבות אליי עוד ועוד".

באחרית דבר מציינת ההוצאה, שהשירים באסופה הם מבחר מתוך שירים שנכתבו במשך שנתיים (1970-1972) ולא פורסמו, אך עברו מאוחר יותר עיבוד ע"י המשוררת בתקופה שבה חל השינוי המהותי בחייה. כן מופיעים פה שירים, שכבר ראו אור בקבצים קודמים. עובדה זו היא משמעותית בהתחשב בעובדה שהשוני בגישה למציאות ולחיים מורגש כבר כאן, בשירים המעורבים: האמירה השירית נעשית מוזככת יותר, בהתאם לראייה החדשה, או כדבריה בשיר "אינסייט": "להביט להקרין את המבט פנימה, להתבונן, / להקשיב לתנועה השואבת, לרטט מחט השינוי". השוני הוא כעת בהרכב הפנימחוף שלה, שנעשה מפולש יותר ויותר למסחרי הפנים דווקא.

"שם" וה"פאן", הידועים מהקשרים ספרותיים אחרים, מופיעים פה כמשמעות הפוכה. הפעם מושא העגנועים אינו ארץ המוצא בנכר, כי אם הארץ. ומאחר והמגמה היא התרחקות מהקונקרטי והתקרבות למופשט - אין כמעט איזכורי מקום בשירים. הגעגועים ל"תכנית נוף המולדת" הם בעצם התרפקות על ההווה הישנה. קשה להתעלם מהתחושה, שלמרות שהמשוררת משוקעת עמוק בעולמה החדש - מדי פעם היא מגיחה מתוכו באי שקט כדי לזרוק מבט מעבר לכתפה ולומר בקול מתחטא: "אני רואה אותם משם, אני משם, / אני הייתי שם, אני לא

מכאן, / נסעתי מכאן, לא הכרתם אותי בחלופי, נכון, רק קולי לא השתנה / אמרתי שולם". יש בשירים מצער הניתוק הצפוי: "ציפור עדין חלפה על פני חיים שנסגרים/ משימני כחותם/ עלי לבו נחתה ציפור מארץ שבינה". ובמקום אחר היא כבר חיה את המהפך בחייה: "בתוך היער שכתוך העיר/ כוכב שאינו מקיף את חיי/ נוטל אותי אל חיי ששכחתי, / ששכחתי". אך יתכן גם יתכן, שהחיים המדוברים פה הם החיים שמעבר לזמן.

אך הכמיהה למגע במהות הדברים מצריכה היפתחות הנפש והמחשבה ליופי מזדמן: "ראש מפולש לשקופים, לנעלים שבכוחות הפרח", זאת כדי

"שהעולם בכל רגע שבה ויבוא - / אנחנו אצלנו, מוכנים לדרך". התחושה והשאירה להיטמעות טוטאלית בהווה נובעות מהרצון לספוג את כל רזיה ופלאיה, להיות "רקומה בהווה". באחד השירים המאוחרים, מתחילת שנות ה-80, כותבת המשוררת: "ים קבל אותי, / נישקתי את השושנה / דקותי כעלה". שיאה של התחושה הפנתיאסטית הוא בסוף השיר: "נדה הייתי, / הו ים שאני ועשה ממני אילן". השושנה רבת הקפלים והציפור הם תמריים חשובים בהארט "חגווי הנפש בסתר העשב". אמנם רצונה של המשוררת הוא "לשבת בגן הגדול ולשהות במפליא", אך הידיעה שהזמן הופך לאלמן גורמת לה לחוש באינטנסיביות הקיומית: "אין מעצור לאור / רץ כמשוגע לטרוף זכוכית / מגיף שושנה בכל קפליה / מתיז מן המתכת צליל". אך ההליכה שבי אחר קסמי הטבע מחזקת לעתים את הנטיה לשעשועי לשון, שיש בהם אולי קורטוב של התייפות: "שם משוי המשי השפוף, שקוף משמש, שולח משושים" וכו'. הציורים המופיעים בין השירים, פרי מכחולה של רינה שני, הגם שאינם קשורים לשירים במישרין, הם משקפים באיורם הסהרורית ובניואנסים הרקים של הקו והצבע את הלכי הרוח שבשירים: עיבוד מדוקדק של פרטים ועידוד לירי אופפים את ציורי ההזיה.

יערה בן-דוד

המעוגל והקורע

רחל חלפי: זיקית או עקרון אי-הוודאות; הוצאת הקיבוץ המאוחד; תשמ"ו

ספר שירים שכתרתה כוללת מושג מעולם המדע והטכניקה של המאה ה-20 מעורר בדרך הטבע ציפיות באשר לתמונת העולם שהוא מבקש להציג. לא שיש בכלילתם של חומרים "חדשניים" כאלה חידוש מפליג: הם מאכלסים את השירה לפחות מאז ראשית המאה הנוכחית, כשם ששירה אורבאנית בכללה איננה לידת דורנו דווקא. יש שמתעורר כי חשד כי משהו בלימוד השירה בבתי-הספר שלנו פגום: נזדמן לי לפגוש לא אחת קוראי שירה וכותבי שירה הסבורים שכל חריגה מדימויי יערות, פרחים, כוכבים ועננים היא גילוי או המצאה אולטרה-מודרניים שבאו לעולם זה עתה...

השאלה היא, כמובן, לא סוג החומרים שהמשורר משתמש בהם. אלא מה הוא עושה בהם. בשירתה של רחל חלפי אין מושגי "המדע המודרני" חודרים כמעט לגופי השירים (להוציא שניים-שלושה, שאחד מהם יוזכר להלן). אלא כמו ממסגרים את הספר על-ידי שמות מדוריו: "עיקרון אי-הוודאות", "עיקרון הסינכרוניות", "עיקרון האנטרופיה" וכיוצא בהם. שמות אלה הם מעין מחוונים קרים ואדישים המורים על יער-עד שהוא תכלית-הניגוד לדייקנות המנוכרת שה"מדע" מתיימר לה. כעצם, זהו מדע שהגיע לסתירה עצמית: לא-ודאות, לאנטרופיה, לניגוד הלא-מתגשר של "גלי אור - חלקיקים". שבו "הפסים הישירים של אפשרויות המציאות/ התפוגגו... מכוח הנייטרונים הקטנים של האמת היותר ממשית" בחלל אטומי "שבו/ הכן/ והלא/ הם הינו הך מרטט/ בריקוד קוסמי הנצח של/ שיווא" (עמ' 62).

רחל חלפי

זיקית או עיקרון אי-הוודאות הוא ספרה האישי ביותר של רחל חלפי, הגם שהמלה "אני" ממוטטת להופיע בו. לא דיכור בשם של דגיים אקזוטיים ומכשפות אקזוטיות לא-פחות (ראה שני ספריה הקודמים של רחל חלפי, שירים תתי-מיים ואחרים, ונפילה האדם היוצא אל העולם הפתוח על מערבולותיו, מבוכותיו, אי-היכולת לקשור קשרים של אמת (וראה שירי מדור "עיקרון הסינכרוניות"). עד לויתור ולהסתגרות המחודשת בתוך ה"אטור-אירוקיקה" של ה"ים-ים-ים" (עמ' 70).

עם זאת, אין בשמות המדורים כוונה אירונית כלשהי: נסיון היציאה וההתנסות אל העולם הנשלט על ידי חוקי המדע המפריך-את-עצמו הוא כן, אף שמעצם הגדרתו זו הוא נדון לכשלון. אם יש אירוניה בשירי רחל חלפי, הריה בעיקר אירוניה עצמית.

כגון ב"בלוז שבשבת-מוח" (עמ' 23) ו"בלוז הלכתי לעבוד בתור בת-יענה" (עמ' 50).

הניגודים הבסיסיים בעולמו השירי של הספר אין להם קשר לכל הנאמר לעיל, אלא הם המשך לעולמה השירי של רחל חלפי מאז ספרה הראשון: ההתפרצות הפראי-יצרנית, הקרועה והקורעת (ראה למשל "טרור/נטרף" בעמ' 10) וכנגדה השאיפה אל השלמות ה"כדורית" הלא-מושגת, ההולכת ומתרחקת "אל תוך/כדור/החלל/הגדול" (עמ' 15).

אפשר שהאירור ההולם ביותר לעולם זה הוא דווקא ציור-העטיפה של ספרה הקודם, נפילה חופשית, שבו נראים שני אנשים זעירים ליד כדור-ענק על שפת-הים. בספר הנוכחי באים ניגודים אלה לכיטיים באופן התמציתי ביותר בשיר "קולות ליד הים" (עמ' 19), כשתערוכת קולות בלתי-מקושרת ב"רקע הקדמי" נענית ב"דיסט פרע" בתוך ראשי". הקריעות שבמהומה הצינונית והפנימית, המיוצגת גם טיפוגרפית על-ידי יצירת רווחים מלאכותיים בתוך השורה (אמצעי ש.ח. מרבה להשתמש בו, ולא תמיד לטובתה), מעומתת עם "הרקע האחרון" של "השקט המגולגל" של הים, שהדוברת בשיר "לא יכולה לו, כמו לשאר הדברים/ העגולים".

משהגיעה אל "המעוגל" בשורות אחרונות אלה, הופכת גם הטיפוגרפיה רצופה, ללא הותרת חללים בשורה. והים הוא אותו ים, הסגור בתוך עצמו וחוזר על עצמו חדגוני - ועל כן וודאי - שבשיר המסיים, שכבר נזכר לעיל.

אך, כאמור, אין בהכרח הקבלה בין התחבולה הטיפוגרפית של יצירת ריחוק מלאכותי בין המלים לכין מידת ה"קריעות" או ה"עגילות" של הנאמר. זהו, לפעמים, פשוט, תחליף בולט יותר-לעין לסימני הפיסוק המקובלים או סימן להפוגת-נשימה שהקורא מתבקש לה; ולא תמיד השתכנעתי בהכרח הפנימי שבו.

מכל מקום, ככל שהשיר אינטרוספקטיבי יותר כן גובר בו אלמנט היקירות וההתפרצות, שעה שמבנה השירים המבקשים לתאר כביכול רק מראה-עיניים חיצוני הוא רציף ורגוע יותר; וראה למשל "סופראימפוזיציה של הזכרון" (עמ' 27) או "כובת כפפה" (עמ' 29) לעומת "נמלה הולכת בחושך" או "שיר לצב גדול" (עמ' 41).

דוגמא בולטת למעבר מרצף לקיטוע וחזרה היא, למשל, השיר "כמו היפתחות" (עמ' 16):

כמו הפתחות בצלום מואץ של פרח אטו, יותר מדי חזק, אני אומרת כשהרגש נגר ללא שיוור, יותר מדי תשוף לאור נשרף, אני אומרת נשרף הרפי את לא ששן את לא שרף את דבר פריק הרפי

החזירי את הצדף הקלכן אל הים שהשאל לך אותו למשך גל של אור שהוא חייך

הדיבור הקטוע מופיע עם המלים "אני אומרת", עם התפרצות הלחץ הנפשי המשך בעמ' 38 ← רנה קלינוב

מאבק מפואר

רוביק רוזנטל: צעקה שקטה; חייו ומותו של ערן שחם; ספרית פועלים; 1987; 126 עמ.

חרדת קריהגמר שמכתיבה את סיגוליות קטע חייו, לפחות בחברה המערבית, ועם זאת, קיצר-ההשגה שהופך את הידיעה עליך במידה רבה לתיאורטית; משנים את איוונם במצב של איום קונקרטי.

מנגנוני אזעקה מסובכים ורבי-עוצמה מתעוררים אז בתוכנו, במקרים רבים לצורך טשטוש והכחשה של האיון שבפחת, באחרים, לצורך עוררות לוחמת המגייסת בנו כוחות חבויים, לא-מודעים שנאחזים בעקשנות בכל זיק חיות אפשרי.

"צעקה שקטה" מדבר במאבק קיומי מסוג זה שליווה את חייו של ערן שחם מאז לידתו ועד מותו בגיל 24. ערן חלה בניוון שרירים מתקדם, ומגיל צעיר מאוד הוגבל כמעט בכל פעילותו הגופנית. בנוסף, סבל מכאבים חריפים, ממצוקות נשימה ומכל סיפחיו העיניים הפזיזים והנפשיים המתלולים למצב של תלות תפקודית מוחלטת. וכל זה, בידיעה ובהבנה מלאה של מצבו ושל טווח חייו הצפוי.

ועם כל אלה, היו חייו חיים, ככל המובנים השייכים ליצירתיות פנימית, ובעיקר, באופן אבסורדי כמעט במצב מעין זה, במובן של נתינה וקבלה: "אנשים אהבו אותי, ונשים אהבו אותי בגלל האיש שהיה... הם לא היו בקרבתי כדי לעשות לו טובה..." (עמ' 70).

גבורת החיך ויכולת המגע, בתוך גיהנום הייסורים המתמשכים בו חי ערן, הופכים את דמותו למעין הוכחה ועדות לאפשרות שליווהו באיכות חייו ככל מצב נחון שהוא:

"יש לי כוח, יש לי עוד כוח, חיך לעצמו. עלה בו זיכרון לילה עם אסתר והוא חש בחום גופה וראה את שדיה הכבדים המונחים עליו והתמלא ריגשה מתוקה, ואחר-כך בא אל הדסה ונגע בה כחף ידו ופניה הצחים נמוגו בפניה, והעיף לעברו של אורי קריצת גברים ורצה לבשר לאראלה את סודו אבל דבר-מה עצר בעדו והוא חשב, יש לי כוח, הם יגלו את זה לאט לאט.

בתקרת המחלקה עלו אורות וצללי אדם והוא שכב ער שעה ארוכה עד שבאה אחות לקחת מדמו ודקה בוורידיו ועיניו התכווצו ככאב ועל שפתיו עלה חיך" (עמ' 80).

נראה שייחודיות דמותו ומאבקו של ערן, היא שטבעה גם את אופיו המיוחד של סיפורו. שכן, הכוונה הראשונית היתה לספר זיכרון. אלא שתוך איסוף החומר והמפגש עם האנשים נושאי הזכרונות, נכבש הכותב ו"נגרר" אל מעבר לעובדות היבשות ולעדויות המדויקות, אל תוך חרדת המוות, השקיעות והבקיעות החוזרות, אליו וממנו, ההיאחזות בערוצי הקומוניקציה לעולם בתוך מצבים של ערפול הכרה, ההיענות המודעת לכאב בניואנסים היראליסטיים ביותר שלו, פחד החידלון והדבקות בחוט החיים הדק ביותר שנותר; והאהבה. האהבה האמתית, הנקייה משמץ של רחמנות זולה של הסובבים. כל אלה יצרו קטעי קריאה מרתקים.

ערן שחם

הספר מחולק, על-פי עדויותיהם של שותפי הדרמה השונים - הורים, מטפלים, חברות, חברים (ביניהם מרשימה ביותר דמותה של האם, שגם היא הלכה לעולמה בינתיים) לשני ערוצי זרימה מנוגדים ומקבילים - האחד של רצף העובדות מתחילתן ועד סופן (תרת-משמע), והשני - של סיפור חורה (זמנית) אחת של ערן לחיים, ממצב קריטי שעל-סף מוות. מתח החיכוך שבין שתי מערכות-מסר אלה, יוצר הרגשה של המשך קיומיות. למרות שעובדת מותו של ערן - בריאליה ובספר, ברורה לחלוטין, ועם-זאת, דווקא הרקע העובדתי, שנועד מתחילתו, כאמור, להיות עיקר, נראה לי בעייתי. שכן, בקטעי הפריצה הספרותית שלו, הצליח רוזנטל להפוך את התיעדיות למסר; ואילו בתיאור העובדתי, שאמור היה להיות צוואה ומצבה פרטית, הוא מוביל אותנו, באופן טבעי לשאלות ממשיות שהתשובה המציאותית היחידה להן - הן לחולה והן לבני משפחתו, היא מוות וחוסר תכלה. הייתי מבכרת, לכן, לו ניתן היה, במהדורה הבאה - רוחב ידיעה של הסיפור הפנימי, האמיתי, שיוקדש כמובן במלואו לזכרו של יוצרו הראשוני - ערן שחם ז"ל.

עמלה עינת

מתח מיני עמוס

דן בניה סרי: ציפורי הצל; סיפורים, כתר; 1987; 263 עמ'.

הן הצגתו ה"רשמית" של הספר, מעל גב עטיפתו, והן תמציתן של התגובות הכתובות לגביו, אחוזות ברעיון העדתי ובמטמורפוזה כביכול שחלה בהבעתו בספרו זה של סרי - מהקליפה התיאורית-חיצונית, מה"על" והמחאה החברתית שעלתה ממנה אצל יוצרים אחרים, אל המהות הפנימית, אל ה"את" הספרותי.

ניתן, כמובן, להתווכח על עצם ההנחה הכוללת לפיה ה"פנים" החווייתית של ההבעה האמנותית, עדיף ומשמעותי תמיד מההתמודדות האידאולוגית-אינטלקטואלית העולה ממנה; וכן, על הייאדות-מוצא וניקח כהתייחסות ליצירותיהם של סופרים מסויימים. כמו לו היתה יצירתו של מרקס נידונה

על-פי מוצאם האתני של גיבוריה, ועל-פי יכולתו של המספר לאפיינם בקווי התנהגות ומחשבה זכיוני שפה המותאמים למוצא זה. אלא נראה, שמופעלותנו אנו כקוראים ישראלים, מותנית עדיין, במקביל להיפעלותנו הספרותית, ב"מצפוננו" הלאומי, האפוף בכוונות הצהרותיות טובות ומוצף ברגשי-אשם ביחס לנושא ה"יתוך הגלוי" עליו גודלנו. בעיני, על-כל-פנים, אך טבעי הוא שדמויותיו הספרותיות של סרי - לפחות ככולטים שבסיפורי הספר - מדברות בשפת בית-גידולן במובנה הרחב. קרי: עגה, מבנים סגנוניים, פתגמים עממיים, ובעיקר - מראה העולם וקונספציית החיים הכוללת שלהן: "לא היו ימים יפים יותר לפלורה מאותם ימים שבישרו אותה בנפתלי. לא שנאוותה חס ושלום על בחורים, ואף אותן מחשבות מגונות הממלאות לכן של נשים אחרות לא הפריעו אותה כהוא זה מסדר יומה, אך בשעה שבא לה מפיו של ארונג'אס השדכן שאישה נאה כמותה, בת כ"ד שנים למנין הבריאה, אי-אפשר לה מן התורה שתאה פנויה, מיד התמלאה שמחה על גואלה, ויחד עם אמה גמרו בדעה צלולה שצריך אותו ענין שיענו אחריו אמין." (אלף נשותיו של נפתלי סימן-טוב: עמ' 9).

כבר מקטע ראשון זה הפותח את הסיפור הראשון שבקובץ, אנו מודעים למוצאן של הדמויות, כשם שאנו מתודעים לתחביר שפתן, ל"כללי" התנהגותן, ל"מותר" ול"אסור" המתווה את נוהלי חייהן, ובהמשך - למנהגי שידוכין וחתונה שלהן, ועוד ועוד. אלא שחשיבותם של כל אלה, רק בהיותם חוטי-מארג מתואמים לסיפור המתח היצירי המועלה בפנינו, שתחילתו המרתקת, בהתקרבותם ובהיחשפותם הראשונים של נפתלי ופלורה, זה לזו, לאחר כלולותיהם; המשכו - בעיוותו המיני של נפתלי ובגידתה חסרת-הבקרה כמעט של פלורה, וסופו - בנקמת הנבגר עד מוות:

- פלורה, שב וקרא.
- כן, לאטה בקול חרישי.
- מה את עושה שם, עודדה.
- מתרחצת.
- ועדיין לא גמרת?
- גמרתי.
- ובכן?
- מתלבשת.

- בשביל מה - נכלם" (עמ' 24).

הרצף התיאורי כאן, כמו ברובם של שאר קטעי ההתרחשויות הבינ-אישייות, נקי מעגה עדתית כלשהי ועיקרו - העלאתה של חוויית תשתית רגשית, יצרית עצורה, התואמת את בני המערב והמזרח גם יחד. כך, בהמשך, גם בתיאורי החשד והחדש ועד לסיום הטראגי הפותר - בלשית - את תעלומת מותן של הנשים הקודמות שברקע.

גם כפתיחתו של הסיפור השני שבספר - "חייה ומותה של רגינה מנסורה" - מהווה הארומה המזרחית רק פן ממנו נוסק המחבר לכיוון הסוריאליזם המיסטי המרקסי:

"גם אחרי מותה לא חדלה רגינה מנסורה לצמוח, ואפילו שהביאו אצלה את הרופא האשכנזי והקיש בכפית על מצחה, עדיין הוסיפה אותה אצבע לזווע." (עמ' 79).

בהמשכו המייד של הסיפור - חיבוטי

חתונתה של בתה של רגינה - לונה - והפיכתו של הבית ל"אתר תיירות" רפואית, מתעבה עוד קו ההתפתחות המובטח כביכול. ואולם, מאכן והלאה, הולכת העלילה ומסתכנת תוך עצמה, כמו בפקעת של מעגלים איטיים-חוזרים. ומגמת התיאורים המפורטים, אך שופעי המתח הפנימי של "אלף נשותיו של נפתלי סימן-טוב", הופכת פה למעייפת בעומס אי-ההתרחשות הארכני העולה ממנה, בשטף הסטקאטו שלה שאינו אינטגרלי להתרחשויות ובשפה הגבוהה הפתאומית המתשכבת בסיפור בצפיפות מירבית שמציפה את האירועים - הן מבנית והן כמותית - עדיכדי חנק כמעט.

דרך כתיבה זו בולטת עוד יותר בסיפור השלישי שבקובץ - "אמא כובשת מלפפונים", במקביל להתבלטות ולהתגברות של העיוות במבניהן הנפשיים ובמערכות חייהן של הדמויות המתוארות, כאשר סטיית המינית של הדמות הגברית, המסתמנת מהסיפור הראשון שבספר, תופחת לרמזים בחורים של גילוי עריות בסיפור השני, ומשתלטת לחלוטין על עלילתו של הסיפור השלישי, המעלה מעין "דרך טבק" סטייבנקית ישראלית: על רקע איכרות פרימיטיבית, קשרי מין שבין זקן לבלתו, אב דמוני ובנותיו האנוסות מפותות על-ידו, אונס בשדה על רקע של משגל בהמות; וכל זה, כאמור, במבני-לשון גדושים, כאילו אמורים סבכי אוצר המלים לתת מבע טוב יותר לסבכי החיים הנמסרים באמצעותם. אלא שהתוצאה כמובן הפוכה, והעומס חוסם לא כמעט את זרימתם של האירועים ופוגם באמינותם הספרותית. הסיפור האחרון שבקובץ - "היום שבו סגרו את קולנוע סטודיו" - אמור היה על-פי נתוניו להעביר אותנו לרמה לשונית ומנטלית אחרת, שכן דמויותיו גזורות מרקע אתני שונה (למרות שגם כאן מדובר בסבך פרכטי קיצוני); אלא שההבדלים המתבקשים, גם אם ישנם, מיטשטשים בזרימה המילולית הכבדה המאפיינת גם סיפור זה, כשם שתחושת האבסורד המסקנת העולה מתחילתו, הופכת עד מהרה - בשל קטיעות הבעתה המוגזמת - לסרכול המפריך כל מובן.

בספרו הראשון - "עוגיות המלח של סבתא סולטנה" - שזר סרי את דמות האשה הגדולה שלו לאורך כל ציר ההתרחשות החווייתית-אינטלקטואלית של הקורא, מלבושה העדתי עשיר הצבע ועד ארכיטיפ העומק היוניאני, כשפה דיבורית (מתואמת) וקולחת. ברמה התרשמית כזו עובר גם הסיפור הראשון שבקובץ החדש, וכן קטעים מאלה הבאים אחריו. אלא נראה, שדווקא הפריצה עזת השטף אותה התיי לעצמו סרי לגבי כל השאר, היא שהיתה בעוכריו. איפוקס, "הנמכתם" וצילולם של החומרים הספרותיים בעתיד, עשויים, לטעמי, להביא ברכה רבה לכתיבתו. על-כל-פנים לשחרר אותה לחלוטין ממחויבות ההתייחסות העדתית של מבקריה הספרותיים וקוראיה.

עמלה עינת

קסם אירוטי

שולמית אפפל: "חישוקים"; ספרית פועלים; 1987.

במוטו של הקובץ "חישוקים" נאמר: "ואז לפתע התחלתי לחשוב, שאבי ואמי המתים הסירו צעיף מעיני, כך שאוכל לראות את העולם כבהירות/ כפי שהוא." (נאטסומה סוסקי-קיקרו). ואמנם יש בקובץ נסיון לראות את העולם כבהירות ומתוך פיתחון אירוני, ויש גם רצון להבין את האדם הסובל בו ואינו יודע את פשר סיבולו.

המשוררת חשה בהיעדר הרמוניה בעולם בכלל ובעולמה בפרט, ומדגישה היעדר זה במבנה הכאוטי של השירים, תוך התעלמות מכללי התחביר, בקטיעת שורות ובתים בדרך בלתי-צפויה תוך צרופי לשון מפתיעים ובלתי-מובנים. מדי פעם אפשר לראות ניסיון לחדש את הקשר עם החיים, עם עצמה, עם מקורות נשמתה, אך בכל פעם מופיע הפיתחון ושובר את האוטנטיות של הרגש הראשוני כמו, למשל, בשיר "חוס": "טיפת גשם/ שקופה/ דמויית אגס או שד/ בכל האחריות של אדם מן הישוב/ רכנתי אליה בפני/".

ציור הרכינה על טיפת גשם דמויית אגס או שד מזדהה עם מקור הנפש, עם הכמיהה ליופי ולאהבה, אך המשוררת פוסלת את הרגש באמצעות השורה - "בכל האחריות של אדם מן הישוב". זה מזכיר חתול העולה על ציור יפה כשכפות רגליו מכוסות ברך. אפשר שאני רומנטיקנית חסרת תקנה, אך לטעמי יש יותר מדי תיחבום והתחכמות הגורמים לאי-בהירות בשיריה של שולמית אפפל. אדגים זאת באמצעות השיר "חישוקים" שעל שמו נקרא הקובץ כולו:

חישוקים
 לדרת צופית לתוך מוסף במאה שנים
 מתבוננות בפועל טורת על שרשרת
 אופניים
 ואני מבחין בהן
 עוד איך מתחבר עץ בברזל
 ברזל בעץ
 אזורי חבור יגעים
 סימני ביאה ועוד איך
 סימני ביאה

כרכם ומתח רגליו
 מה מתר ומה תחום ריחות
 כל אלה ולהיטות של אפר לצל הרים
 ואטיות הפגיעה
 בציפורים חמים במוך הלני המלכה
 בשאני לא מוגן חשוף לא מוגן
 רוגע על עמקי נסחף לכן

הדובר בשיר (אחד המאפיינים של המשוררת הוא שברכים משיריה מופיע דובר ממין זכר), רואה ילדות מתבוננות בפועל המתקן שרשרת אופניים. ציפית הקורא לעבור לאופן, גם בגלל שם השיר (חישוקים) וגם משום חשיבות האופן; ולא היא - אנו עוברים לבית סתום לחלוטין "עוד איך מתחבר עץ בברזל..." ואין הרי באופניים אפילו חלק אחד עשוי מעץ והתמונה מהבית הראשון מתערפלת גם היא והקורא צריך לתת דרוור לדמיונו הפרוע, בעיקר בשל סוף הבית המדבר על "סימני ביאה". והשאלה הנשאלת היא האם העץ הוא

מטאפורה, ואם כן, מה או מי היא באה לסמל? בשיר אין נקודת אחיזה שתצביע על קשר בין המסמל למסומל. הבית השלישי הפותח בשורה "כרכם ומתח רגליו", לו היה כתוב "כרכום" בכתיב מלא אפשר היה אולי למצוא קשר בין השורה הזו לבין הבית הקודם, כי כרכום פרושו בלשון המשנה סוללה וביצורים שמקים האוייב מסביב לעיר נצורה ומכך אפשר היה להבין "חיבור עץ וברזל" שמתקשר גם לכותרת השיר "חישוקים". כפי שכתובה המלה כשיר (בכתיב חסר) מדובר בפרח כרכם, צמח בר הגדל בסתיו ומכניס ממנו תכלין מזרחי. הצרופ "כרכם ומתח רגליו/ מה מותר ומה תחום ריחות/ כל אלה..." יוצר תחושה של מיניות המתקשרת לסימני הביאה בבית הקודם.

שולמית אפפל (1987)

ועדיין נשאלת השאלה איך מצטרף "ולהיטות של אפר לצל הרים", לשאר חלקי הבית - מיהו האפר הלהוט לצל הרים? האם זה הדובר או הפועל מהבית הראשון או שניהם גם יחד? הבית האחרון מעביר אותנו מן המוסף "כמאה שערים" למורד "הלני המלכה" בצהריים חמים כשהדובר כשיר מרגיש תחושה של כניעה ושוב אין יודעים מה גרם לתחושה זו? האם העובדה שעזב את תצפיתו המציגנית ב"מאה שערים"? מה היה שם שהגן על אותו דובר? האם היה זה אותו עץ בלתי מוסבר? מה היה שם שגרם להתפרקות המתח שהדובר "רוגע עכשיו על עמקו ונסחף?"

השיר הזה מעביר אל הקורא הסבלני, צריך לומר, אוריה מסוימת של מתח מיני והתפרקות מן המתח המיני, אך המשוררת אינה עושה מאמץ להבהיר את הסיטואציה והקורא נשאר במבוכה. מי שמבקש דיאלוג כן עם המשוררת, יחפש לשווא. שוב ושוב אתה מוצא עצמך שואל: מדוע נקרא הספר "חישוקים", האם בשל אי-בהירותו משל כאילו חשקה המשוררת שפתייה ולא רצתה לדבר או משום איוו בדיחה - חישוקים מלשון "חשק" או אולי שניהם גם יחד? בכל מקרה מתחברות המלים זו לזו כמו עץ לברזל והשירה הרמטית כמו חישוק הברזל המחובר לחבית. יחד עם זאת נסוך קסם ארוטי על שירי הקובץ כולו. קסם שאף הוא לא ניתן להסבר הגיוני. יכול להיות שאותו קסם ייטיב עם קוראים שאינם

מתעקשים לדרת לסוף דעתו של משורר. לי בכל מקרה מזכירים השירים אשה המפתה גבר וכשמגיע הקשר לידי מימוש היא איננה ממלאת את חלקה בהסכם. התחלות נפלאות ומבטיחות של שירים כשבהמשך ערפול מוחלט, כמו בשירי החותם את הקובץ, "אתונות", שפותח: "איך יצאתי כשיר ונמצאתי מגונן על האתונות" (שאלו, כידוע, יצא לחפש אתונות ומצא מלוכה). לשווא אתה מחפש את הקשר בין כתיבת השיר (מלכות) לבין הדובר המגונן על האתונות כשבהמשך אתה צריך לכאורה לקשר אתונות עם אוטור ארוטיקה ("הייתי הודי נאהב היטב/ בגוף גבירתו"). יחד עם זאת השיר נשמע יפה למי שאינו חוקר במופלא ואין לו עסק בסנסורות.

נתן אלחרמן במאמרו "על הבלתי-מובן בשירה" אומר שבספרות אין מובן ובלתי-מובן, יש רק אמנות וחוסר אמנות. כל דבר ספרות אמיתי, הוא אומר, גם זה הנראה מובן וגם זה הנראה מעורפל, מורגש הרגשה אמיתית רק עליידי בודדים ורק בשעות בודדות. "תמיד וגם עכשיו, יוצא איוה אדם לרחוב ביום סגריר ובמקום להגיד: כמה אטום הערפל הזה! הוא אומר: כמה ערפל זה רך ועמוק! ובמקום להגיד: העשן הזה צורב את העיניים... הוא אומר: מבעד לעשן הזה מכיטים ישר אל השמש". ואם להשתמש בלשונה של שולמית אפפל - בכל האחריות של אדם מן הישוב לא הצלחתי לראות את השמש מבעד לעשן.

מרים איתן

אפשרות שירית חדשה

רובי שונברגר: שומר גדר; הוצאת "עכשיו"; 1986
 אלי הירש: רעש; הוצאת "עכשיו"; 1986

שני קובצי שירי הביכורים בהוצאת "עכשיו", האחד - "רעש" מאת אלי הירש והשני "שומר גדר" מאת רובי שונברגר מאופיינים בכך שהם מציעים אפשרות שירית חדשה מבחינת האמצעים השיריים כמרגם מבחינת הנושאים. הם אינם כבולים יותר לסד הפואטיקה של שנות ה-50. כל הנושאים "כשירים" לשירה כמו גם כל הסגנונות, לשון דיבורית לצד לשון פיגורטיבית, פרוורדיה פרועה (אם בכלל) לצד פרוורדיה מסורתית (קבוצת הסונטות של אלי הירש שבקובץ), לשון מקראית, לשון חז"ל, לשון תיקנית לצד סלנג של ממש. נושאים רומנטיים מובהקים לצד נושאים מן הכאן והעכשיו. אולי באמת צומח דור פוסט-מודרניסטי בשירה הישראלית של שנות ה-80? יש לציין שהמובילה בתחום זה היא אמירה הס שכבר בספרה הראשון התייחדה בשילוב המופלא של לשון המקרא עם לשון יום יום "כי בבוא שעת הקטבים / כל גובה אררט אל פוס אימי יחפור"// אין ספק שאי-אפשר להתעלם משני

ספרי הביכורים הללו, בעיקר מספרו של אלי הירש "רעש", שיש בו אנרגיה שירית אדירה המזכירה את ויזלטר במיטבו, אס-כי אצל ויזלטר אין נמצא הקשת הסגנונית של רכבי לשון שונים הנמצאת אצל אלי הירש. צדק אלו אלטרס באומרו (מעריב 15.6.87) שאפשר להשוות את האנרגיה של אלי הירש לזו של ג'ון בארימן, ושלפעמים, במיטבו, הוא מתחבר אפילו לאנרגיה של ביאליק. בקלות רבה עובר הירש מסגנון גבוה, אפילו נמלץ-מה, אל שפת יום-יום כמו, ביאליק בשיר "ראייתכם בקצר ידכם" בו הוא מטיח רשימת קללות מכובדת באנשי הקונגרס הציוני. אס-כי ביאליק עושה זאת בלשון מקראית ובלשון חז"ל, שהיו אפשרות יחידה באותן שנים, מלבד קללות באידיש או בערבית. ואילו א. הירש עושה זאת בערבית "מעוברתת". אדגים מתוך שני שירים מתוך המחזור "שירה חדשה": "מחשב בתבונה ומתקין על-פי דין מעשינו אשר יפנו, / מעשים הפוזרים בעתיד לבוא בחלל העולם, / בחלל הרועש במידה ומהוסה במידה...//"

וזאת ליד שיר מיד בעמוד הבא: "אשתי תופרת / והילדים שלי צועקים: 'לחם! בגד! בית!'. אבל באמת אני, כמו חרא, / שוכב על הגב ומצפה לישועה...//"

ספרו של אלי הירש פותח בשני שירים לאחיו שנפטר, הפותחים לנו צהר ליכולתו "המשוררית". הנושא המתחיל הוא מנורי-איש והוא עולה לאט לאט עד לחלק החזק ביותר של הקובץ שהוא השיר הנקרא "מזמורים", בו באה לידי ביטוי בכל עצמתה האנרגיה השירית, ואם תרצו האקס-פואטיקה שלו: "אני נפרד / אני מתפרק / אני נפסד // תצילו אותי / אני נשרף / אני משתמש בדימוי / אני ארוך / תאמינו לי בבקשה...//". וזאת לצד - "אני מפחד, אמא, אבא, אנשים קרובים, חברה אהובה שלי / אתם כולם ישנים או רחוקים במקום / אני שומע קולות, אני לא יודע אם אלה// קולות באמת או קולות מן המוח שלי...//"

מרים איתן

משישים שירים, בעלי זיקה קרובה לפזמון. אם אני זוכרת נכונה, ונדמה לי שאיני טועה, שמעתי פה ושם פזמונים של צמח וילסון מפה של להקת צעירים, ששמה לא זכור לי. בשירים נושבת רוח פזמון. לא חרזנות, לא שירי גן ילדים למבוגרים, אלא קלילות ונימה של עיסוק בנושאי חוץ. נושאי סביבה קונקרטיים, לא שכבות עומק של "אני" כוחן ומעמט עימותים. הרצון, בשורות, לקבל את ה"עולם" ברוח טובה, בפשרנות מוצהרת, מקנה נימה של הומור חניני: "אני שרוף גם על ירדנה וגם על עפרה/ לא מבין למה הריב ועל מה המהומה" (עמ' 83). ההומור שופע בפארודיה על פזמונו של ביאליק "לא ביום ולא בלילה", שהוסב על ידי צמח וילסון לשיר שיכור, פזמון המכיל את ה"וייט האוד" ואת רח' "השופטים" כשורה אחת (שימו לב לצמד השמות המחבר רחוב ותיק בתל-אביב עם מסעדה חדשה בעיר, והמחבר שני "מימסדים" שלטוניים: שלטון "השופטים" כימי התנ"ך, ומוסד "הבית הלבן" בוושגינגטון). פזמון השיכור הזה מונה כמעט את כל הפאבים והמועדונים הצעירים בעיר תל-אביב, תחת השם "רשימה חלקית ולא מלאה" (עמ' 51). ומעבר להומור הפארודיה. כגון זו, הלשונית, הנוצרת מן הוואריאציה על "המוציא לחם מן הארץ", ניב מסורת-כרכה דתית, שהוסב לכותרת פארודית "המוציא כסף מן המת". טראנספורמציה לשונית, המכתיבה שיר סאטירי על חרדים, חמדנים, שורפי תחנות.

בקובץ "בצל מהלך" סוגי חיוך שונים. הוא כולל הומור לכבי, חם, עם טורים בעלי יסוד פארודי וסאטירי קליל. לטעמי, ההומור, החיוך הסלחני, הוא תכליתי, המציג טיפוסים או מצבים, מגיע להשגים יפים יותר. בסאטירה אין מימד עומק. בהומור ישנה החמימות הנדרשת לו. שורות כמו "כשסימון רוקד כולם מוחאים כפיים/ או סימון חולם שהוא יותר משכיר" - הן פתיחה להצגת דיוקן קטן, מינימליסטי ואנושי, ברוך כישרון. (עמ' 35)

אוסף עוד הערה אחת: באוניברסיטה ישראלית למדתי, פעם, שירה עברית מודרנית. למדתי דברים שונים, ביניהם דברי חכמה ודעת. אבל אני זוכרת שנפגעת, הנאמניות הפארודיות שלי נפגעו עמוקות, מהערת המרצה, שקבע פסק דין נחרץ "ביאליק לא קיים יותר" "בשירה העכשווית אין השפעות שלו", "אין נוכחות", "אין הןכרות בו". "ביאליק טמון בבית הקברות הישן", שמחתי שמחה רבה לגלות במהלך השנים את שיריו של אהרון אלמוג, המחיה בשירתו את ביאליק (ביאליק לא היה תימני), ושמחתי שמחה רבה לגלות את הפארודיה על פזמוני ביאליק בקובץ זה, ואת השיר "ביאליק כמשל". השירים, הפזמונים האלה, העכשוויים, מסמנים כבהירות גם את המרחק מאז דור ביאליק, גם את המרחק מהעומק ומהגובה הביאליקיים, וגם את הנצח "הקלאסי", את הנוכחות, שאי אפשר בלעדיו. "שלום רב שובך, ציפורה נחמדת".

יאירה גנוסר

שונים, צורות ישוב ומיקומו כמרחב, מבנה דמוגרפי של אוכלוסיית המיעוטים והשפעתם על ההיסטוריה המדינית והפוליטית, להוציא איזכורים מעטים של הישעים והגירותם לכיירות והמרונים השצטייני כגידול המשי בהר. למרות ההבטחה לתת דגש על העת החדשה, הוקדשו פרקים נרחבים להיווצרות והתפתחות הרתות וקבוצות המיעוטים החל מהמאות הראשונות, נושאים המועלים כבר בספרים השונים שהוזכרו כבר (כר. שמעוני, שמיר ולצרוסי-פה). הספר חסר מפות תפרוסת המיעוטים השונים בארצותיהם על רקען הפיסי וכך תיאורים מילוליים רבים על מקום הימצאותם כמרחב אינם מומחשים. מודגש חוסר בהתייחסות לאוכלוסיה הברווזית כמזה"ת, על מיקומם, קיבועם ומקומם בהירארכיה השלטונית (בירדן בעיקר), למרות הקושי בסיווגם כמיעוט דתי (סונים), או לאומי ולשוני (עגות ייחודיות).

דן יהב

ליד הבית שלי

צמח וילסון: בצל מהלך; שירים; הוצ' "כתר"; 1986; 83 עמ'.

"בצל מהלך" הוא ספר שירים רענן. לשון עברית ישראלית "אקלקטית", כלומר, שפה עברית נושמת, חיה, הנוטלת לה, כמעט בגנדרנות גלויה, רבדים שונים, במינון מגוון. רבדי יום יום רחוביים, פונקציונליים - ("כל זה נכון", "את צריכה להיות שמחה") ורבדי יום-יום יומיים ממירים כשחקני כדורסל וידענים כסטודנטים - ("משחלת לקבל כהכנה", "תגותכם של איבך הקפדן ואמך המודאגת", "עת ערב יורד") ורבדים "שימושיים" מן הספרות הקלאסית ומנבי המסורת העתיקה - ("בתישראל כשרה", "הרבנות מאשרת", "שלום רב שובך צפורה נחמדת"). כשכנות לכל אלה, כמובן, מלים שטעמן הלועזי מודגש - ("לא לועס איהו שמוקד סלומון", "פרינס אוף וולס", "גיוב לא נורמאלי").

הלשון הרעננה, המדוברת, שאיננה "סלנג" ואיננה "תקנית", שיש בה מזה ומזה ומעבר לשני אלה, שיש בה גם צרופי לשון ומשחקי לשון של הכותב, היא חינו המרכזי של קובץ זה.

הספר "בצל מהלך" כולל יותר

האחים בארץ שסועה זו (עמ' 45). לדרוזים המוכרים יותר מקדיש אולמרט את שני הפרקים הבאים: "מיעוט בעל מסורת שלטונית" ו"הדרוזים בעידן המודרני", גם תפוצתם רבה ביותר: סוריה, לבנון וישראל, וכן כמה עשרות אלפים ביבשת אמריקה. הדרוזים כעדה גאה, היוו מיעוט מזהיר בארצותיהם (3% מאוכלוסיית סוריה) וכן אמונתם "המסתורית" ונאמנותם לארצותיהם ולממשלים שבהן, שמרו על זהותם, אך מצעו מהם את השלטון המרכזי. לעומתם הכורדים מהווים את המיעוט הגדול ביותר במזה"ת שגם תפרוסתו המרחבית רבה, אם כי מספרם לוטה "בסוד": תורכיה - 4-8 מיליון, איראן - 2-4 מיליון, עיראק - כ-2.5 מיליון, סוריה - 1.0-1.5 מיליון ועוד 0.3-0.4 מיליון בבריה"מ. הכורדים מצטיינים במבנה החברתי-שבטי, כאוכלוסיה כפרית-חקלאית, כלוחמים עזים בעלי שאיפה חזקה ליצירת אוטונומיה שלא מומשה עד היום. יחס המדינות השונות לכורדים מגוון ביותר, מהתעלמות מוחלטת על-ידי התורכים, המכנים אותם כ"תורכים הרריים", גם הסורים התענו למיעוט הכורדי שלהם המצוי לרוב באזור הג'ז'ירה ובדמשק, האיראנים העניקו לכורדים אוטונומיה תרבותית עד להקמת מדינה עצמאית בשנים 1945-1946.

איראן החומייניסטית רדפה את הכורדים ודחקה אותם לאזור ההררי בצ"מ המדינה (עמ' 73) נראה שרק עיראק מתייחסת למיעוט הכורדי ביותר הבנה, עד להתייחסות בחוקת המדינה, כיישות לאומית מוכרת.

מיעוטים נוספים הנסקרים הם, הלאומיים כמיעוט היחיד השולט בארצו - בסוריה, המארונים המרוכזים בעיקרם בהר-לבנון ומהווים כ-22% מכלל אוכלוסיית המדינה, מהווים כוח שלטוני רב-משמעות (נשיא המדינה), אך איבדו את הרוב לטובת המוסלמים, הישעים והסונים, הארמנים - שקורותיהם דומים לתולדות היהודים, בעיקר במדיניות השיטתית של ג'נוסייד כלפיהם (עמ' 99), כפי שהתבטא ישראל נגדויל: "אני משתחוה לפני דרגה אצילה זו של עצב, אני לוקח את זר הקוצים מראשו של עם ישראל ומעביר אותו לראשו של העם הארמני". האשורים (במזרח תורכיה) והקופטים (במצרים, עלת), הם מהמיעוטים הפחות ידועים, בשל מספרם המועט יחסי ובשל מיקומם השולי במרחב וכהנהגה המרכזית.

נראה שקו "פרשת המים" בתולדות המיעוטים היה מיד לאחר מלחה"ע הראשונה, עת נחתמו גבולות ונוצרו יישויות פוליטיות ומדיניות מוגדרות במזה"ת שלעיתים חצו יישויות אתניות וכתות דתיות. רוב המיעוטים נדחקו לפרפריה ולחבל-ארץ הרריים וכך ניתקו ממוקדי ההכרעות הפוליטיות. נראה שעד היום, לא הגיע המזה"ת ליציבות מדינית ויחסי רוב ומיעוט מוצעים אותו מפעם לפעם (מרונים, דרוזים, כורדים, שיעים וכו'...). המחבר שהוא היסטוריון ומרחן, המעיט בחשיבותן של עובדות והוויות גיאוגרפיות בעיצוב דמותן של קבוצות המיעוטים: הגירות ובעיקר תהליכי עירור ומודרניזציה, נושאי כלכלה

יחסי רוב-מיעוט בחברה משתנה

יוסף אולמרט: מיעוטים במזרח-התיכון; תל-אביב; משרד הביטחון-ההוצאה לאור, ספריית "אוניברסיטה משודרת"; תשמ"ז; 123 עמ' כולל ביבליוגרפיה.

טוב עשתה ההוצאה לאור בבחירה נושא זה, שכה הרבה ורכים מדברים אודותיו (שיעים, מרונים, דרוזים, כורדים...) לרוב בהקשר מדינות, מאבקים פוליטיים ומלחמות מקומיות (לבנון, סוריה, עיראק, איראן ועוד...). קדמו לספר זה מספר ספריוסוד, "שלא נסליחם", אך הם נדרשו לחידוש ועדכון בנתונים כמותיים ובתיאור עכשווי של מצב המיעוטים למיניהם בארצותיהם, כאלו הם: ערביי-המזה"ת של גביאל בר (הקיבה"מ, תשל"ג), מדינות ערב בימינו, של יעקב שמעוני (עם-עובד, 1965), תולדות הערבים במזה"ת בעת החדשה, של שמעון שמו (רשפים, 1965) ופרקים בתולדות הערבים והאיסלאם, בעריכת חוה לצרוסי-פה (רשפים, 1967) בעיקר מאמרו של נחמיה לב ציון על השיעה, האינסמיליה, הדרוזים והעלויים. בכל אלו ההתמקדות היחה במיעוטים מוסלמים בעיקר, בעוד שבספר הנוכחי ההדגשה היא גם על המיעוטים הנוצריים להתפלגויותיהם השונות.

בספר י"ג פרקים, המוקדשים כאמור למדגם של מיעוטים מהבולטים ביותר בהיסטוריה של האזור, ריבויים מוסבר ככמה מישורים: המזה"ת ערש הדתות והפילוגים בהן וכן ערש התרבות המפותחת (תרבות הנילוס, הפרת והחידקל), המזה"ת כאזור מעבר המטמיע בתוכו "משקעים" אנושיים רבים ומגוונים, המבנה הטופוגרפי מורפולוגי המגוון סייע להשתמרות עדות רבות, בעיקר באזורי ההרים (מרונים, דרוזים, כורדים...) וכן מורשת האיסלאם שקיבלה את הנצרות כדת ייחודית וכך העניקה לדתות ולכיתות השונות חסות מלאה או חלקית (עמ' 111-112).

אולמרט מציג את סוגי המיעוטים ומסווגם כמיעוטים דתיים (יהודים, נוצרים, שיעים, פגניים והתפלגויותיהם), מיעוטים לאומיים (כורדים, ארמנים ויהודים) וכן מיעוטים לשוניים (אשורים ששפתם סורית קדומה). הפרקים השני והשלישי מוקדשים למיעוט הישעי ("המיעוט הבוכה"), והתפלגויותיו השונות (הכת) האינסמיליות, הזיידית בצפון-תימן...), המרוכזים בעיקר באיראן, תימן, עיראק, לבנון, ונסיכויות המפרץ הפרסי, יש המעריכים את מספרם בכ-45 מיליון כשעיקרם, עד 50% מתושבי איראן. פרסומם הרב בעת החדשה בא להם, ממהפיכת חומייני ומהפיכתם ממיעוט שולי בדרום לבנון לגורם דומיננטי בפוליטיקה הלבנונית וגלישה לקוטב של אלימות וקיצוניות שהכרנוה במלחמת לבנון ובמלחמות

ז'ל

מהיום כולם בעו"ש אחד.

ז'ל בכל עו"ש

מעטה - תהנה גם מקווי אשראי מוגדלים, בתנאים מועדפים, עד 5,000 ש"ח (במקום עד 2,000 ש"ח עד כה), בחשבונות של מקבלי משכורת ובחשבונות פרטיים של עצמאיים, בעלי מקצועות חופשיים ובעלי עסקים. האשראי ינתן כנגד בטחונות, כמקובל בבנק.

ז'ל מרוויחים מיד

כדי ליהנות מהתנאים המיוחדים הכנס לסניף הקרוב של בנק דיסקונט ובקש להצטרף לעו"ש 1. תמורת כל ההטבות הללו יחוייב חשבונך, אחת לרבעון, בעמלה חודשית בסך 3 ש"ח בלבד.

■ ובנוסף - 15 הפעולות הראשונות בכל רבעון בחשבון עו"ש 1 - פטורות לחלוטין מדמי ניהול.

ז'ל לכל אחד

לפרטיים וגם לעסקים
לתוכנית עו"ש 1 החדשנית יכולים להצטרף לא רק פרטיים - אלא גם כל הלקוחות העסקיים. זהו יתרון חשוב, שתמצא רק בבנק דיסקונט.

ז'ל ומיוחד

תוכנית העו"ש החדשה של בנק דיסקונט מעניקה לך הטבות חדשות ומנוונות:
■ 7% ריבית שנתית, על כל יתרה יומית בחשבונך.
■ הריבית היומית תינתן על כל יתרת זכות בחשבונך - מהשקל הראשון ועד האחרון - ללא הגבלת סכום כלשהי.
■ חשבון עו"ש 1 פטור מדמי ניהול על כל הפעילות הקשורות בהשקעות: פקדונות שקליים, תוכניות חסכון, קופות גמל, קרנות נאמנות, ניירות ערך ופקדונות מט"ח.

בנק דיסקונט

יוגז קרוב אליך

לחשה הנסתר של המוסיקה

נתן שחם: רביעיית רוזנדרוף; ספריה לעם, הוצאת עם עובד; תשמ"ז; 303 עמ'.

אחד הכללים הידועים בספרות הוא שכל החוויה דברים יכול לתאר אותם בצורה משכנעת יותר מזה הבוהה אותם מלבו. נתן שחם מייטיב לספר ו"רביעיית רוזנדרוף" היא מן המיטב שביצירתו. ברור שמי שקרוב אצל עולם המוסיקה נהנה במיוחד מן ההזדהות וההבנה העמוקה המתגלים לפניו, אולם דומני שאיכויות אינן נמדדות לפי הבנה בלבד אלא גם ובעיקר לפי הרגש.

נוסח "רשומון" אינו חידוש בספרות אולם תמיד הוא פותח פתחים לתיאורים של אנשים מכיוונים שונים. הדמויות הפועלות מתגלות מבפנים והרכבים שמצטברים זה מעל זה יוצרים את השלמות. כך - להלכה, למעשה - לא אחת לוקה השלמות בחסר.

הגיבורים מספרים על עצמם, חכריהם מספרים עליהם. נקודות הראות שונות ובכל זאת יש משהו שאפשר עדיין לשאול ולחפש וייתכן שבכך מעלתו של הספר. כשם שאין אנו מצליחים להכיר זה את זה עד תום כך גם המחבר אינו יכול לדעת הכל. אפילו אגון לוונטל, הסופר שהוא הדמות החמישית, משאיר חללים. לרגעים אף נראה שסיפורו הוא הפחות אישי מכולם, דווקא משום שהוא מנסה להיות אובייקטיבי. אם ננסה לראות את הרביעייה כשהיא יושבת על כימת ההופעות יהיה לנו קל יותר ליצור תמונה של מסכים. כל סיפור מסיר מסך אחד אבל משעולה המסך האחרון נשארת התמונה מכוסה כלשהו - ועדיין אין תשובות להרבה שאלות. מהו מיהו רוזנדרוף, הכנר הראשון? איש יפה בעל חזות ארית עדינה ושקופה השומר אמנים למשפחתו בגרמניה ומשתדל ליצור מציאות חדשה בארץ - ישראל. הוא מספר על עצמו ואנו מנסים להאמין לו. אין השתכחות מיותרות בדבריו ויחד עם זאת לא הכל נהיר לנו. מה היו יחסיו האמיתיים עם אשתו? מדוע באמת עזב את גרמניה? הדברים מרומזים ומתקבל על הדעת שהאיש עצמו אינו יודע מה קרה לו, שהלא ציוני לא היה מימיו. מן הארץ הוא ממשיך לכתוב לאשתו ולהתגעגע אליה ואל הבת - הפרח שחבל היה "לשתול אותו באמצע המדבר" (11), אולם האבותיו המתעוררות הן בגידה שהוא עצמו מנסה להימנע ממנה ואינו יכול. בהתייחסותו המיוחדת לתלמידתו הקטינה אפשר לראות את התגלמות געגועיו לבתו, ובאהבתו ליווילנית שלו יש אולי משהו סמלי המגלם את אהבתו למוסיקה, אולם משלושבת אהבה זו מימד גשמי נפסק סיפורו. "אני חרד לגורלה של הרביעייה" (79), כך הוא מסיים את הפרק שלו. השקרים שימלאו את מכתבו לברלין ממלאים אותו חרדה והרביעייה שיש בה מעורבות רומנטית משנה את צביונה ושוב אין בה אותה הטהרה שאליה שואף רוזנדרוף הקרוב יותר לשלמות משאר הגיבורים המתוארים בספר.

קונרד פרידמן, הכינור השני, שונה מקונרד רוזנדרוף. הוא אדם שלם עם כל החסרונות. אנו מוצאים אותו כותב יומן, ויומן הוא בהכרח מדיום חושפני יותר מסתם סיפור. אבל החושפנות היא חד-צדדית ולא-דווקא האמת האובייקטיבית. נתן שחם מודע לחסרונות שבסיפורים האישיים, ומשום כך הוא שומר את הזכות לכל אחד לדבר על חבריו ולאגון לוונטל לדבר על כולם. פרידמן הוא הפילוסוף המתלבט שבחבורה - הוא מייצג יותר מכולם את הידע בכיורו שאין לעמו מקום טוב יותר מארץ-ישראל ומנסה להבהיר זאת לאביו שנשאר בגרמניה.

הוא מנסה גם לחזק את עגניתו בארץ כשהוא מחזר אחרי דורה בבן-שמן ומשליך מאחוריו את תוארו ואת עיסוקו המלומד כדי להכות שורש של ממש בארץ על-ידי עבודת אדמה וחלוציות. רוזנדרוף בפיתוייו המקצועיים ודורה בהתרחקותה ממנו מוציאים אותו באופן זמני מן ההגשמה אך בתוך תוכו הוא מבין יותר מן האחרים את הצורך בהתקשרות אמיתית לארץ. זוהי גם הסיבה לכך שהוא מושך את חבריו להופעות בקיבוצים ובמושבים כשהדרכים הן בחזקת סכנה.

אזה שטאוונפלד - הפאם פאטאל, היא דמות מרתקת השומרת בקנאות על תדמית חידתית, אך פנימיותה נפרשת לפנינו דף אחרי דף בעזרת חכריה ובעזרת סיפוריה שלה. היא בת לאם יהודיה ואב גרמני, נושאת שם נכבד. שם זה מקבל תוקף נוסף בגלל נישואים לבן אותה משפחה מכובדת שהקיא אתה מתוכה. הפרובלמטיקה, שילדה אותה ולוותר אותה כל חייה, אינה נפתרת. תסכולת חייה, על עקרונותיה, הנובעת מביש-מזל, הופכת אותה לדמות מרתקת ומיוחדת. היותה יפה היא מושכת גברים הנתקלים בה והדבר מאפשר לסופר להכניס דמות המאהב המסיים את תפקידו כסיפור שעה שהוא נוסע לספרד - תופעה ידועה למדי בעולם היהודי של שנות השלושים. הפסיכואנליזה שעורכת אווה לעצמה משכנעת רק למחצה. הקורא מנסה לחפש מאחורי הדברים את מה שלא נאמר וסימוכים לניחושיו ימצאו פה ושם בסיפוריהם וברגשותיהם של הגיבורים האחרים. בסיפוריה של אווה, יותר מאשר בסיפורי הגברים המדברים עליה, נאמרים הדברים הנוגעים ליחסים שבינו לביתה בצורה בוטה וגלויה ועובדה זו הופכת למימד אנושי חשוב בספר. דמות ארצית ומעובדת היטב היא דמותו של הצ'לן - ברנרד ליטובסקי. בתחילת סיפורו אומר ברנרד שיש דברים שצריך לכתוב אותם ברמז, שכן לעולם אין לדעת לידי מי יפלו הניירות. אמירה זו (191) חשובה מאד להבנת הספר שכתוב כולו בגוף ראשון - אנשים מדברים על עצמם ברמזים, אך מוכנים לפרט יותר כשהם מדברים על חכריהם, וכך אנו מקבלים מימדים נוספים, לא תמיד אובייקטיביים, אך מעניינים. ברנרד נשוי ואשתו מרתה תופסת מקום בספר, מקומה לפעמים פסיבי, אך יש בנוכחותה חשיבות רבה משום שהיא מאפשרת לכמה מהגיבורים להיחשף ולהרגיש בנוח. בנוכחותה של אווה יש איוון מסוים להתנהגותם של הגברים שבסיפור. ברנרד הוא זה שחושף את סיפור מאהבה של אווה. העובדות המועטות שאנו יודעים על המאהב הזה הופכות אותו לסטריאוטיפ. זוהי דמות שהיא צריך להמציא לצורך הסיפור - שאם לא כן היה פן מסוים באישיותה של אווה נשאר סמוי. הפרדוכס בדמותו של ליטובסקי הוא יכולתו המוסיקלית העליונה יחד עם ארציותו הכשר-ודמית. בהיותו ספורטאי מעורב בחיי היומיום הוא מסתבך גם בפרשיה פוליטית והופך מבלי דעת לחברו של איש מחתרת מן הפורשים. התסכולת שממנה הוא מנסה לצאת כעזרת הילדה, חברתו של לוונטל, מביאה אותו כמעט לעברי פי פחת והלקח שהוא

מסיק עקרוני וחשוב - "בשדה הקרב אין מקום לטייל חפשי, כדור תועה יפגע בגבו" (229). זוהי מסקנה, שרק המספר, היודע הכל, יכול לדעת עד כמה היא נכונה.

את ארבעת הסיפורים של חכרי הרביעייה חותם סיפורו של אגון לוונטל המעדיף לכנות את רשימותיו "יומן של גולה". האיש נשאר גולה כל ימיו - הוא אינו נקלט בתרבות הארץ ישראלית ומחפש עניין ברביעייה משום שהיא משמשת לו, כפי שהוא מעיד על עצמו: "מיקרוקוסמוס, תמצית הווייתה של החברה האנושית כולה" (245). את המסגרת לרומן הוא מציין בגוף הטקסט ועל כוונותיו וגיבוריו הוא מצהיר בפירושו. כל הפרק הכתוב על ידו הוא סיכום המאפשר לקורא לאשש ולעיתים לתקן כמה מסקנות שכבר הסיק תוך כדי קריאה בטקסט עצמו. דמותו של לוונטל שרוזנדרוף ראה בו אליל, אווה גילתה בו מאהב ושני חברי הרביעייה האחרים מצאו בו שומע ומבקר, מתבהרת בפרק החמישי של הספר. היא גם מאכזבת במקצת, שכן האיש לא מצא לו מולדת, וגם כשהאחרים נקלטו הוא נשאר מבחוץ. בקטע האחרון של הספר אנו מוצאים קפיצה משנת 1939 לשנת 1955. הסופר מספר לנו שבתום המלחמה נסע לאמריקה ואחר כך חזר לגרמניה. הוא אינו מנסה להצדיק את עצמו ורק מציין שחזר לטפל בעזובנה של האשה עמה חי בארץ ואשר נשארה ברווקותה עד מותה. בעיזובן מצא את הרשימות על הרביעייה ובערכו אותן הוא מוצא לנכון לספר על קורותיהם של חכריה בשנים האחרונות. חלק מן הדברים הציפיים אכן קרו. רוזנדרוף נשא לאשה את תלמידתו, פרידמן התחתן עם דורה ונהרג במלחמת העצמאות, אווה נישאה לקצין הבריטי שהיה ידידה מאז וליטובסקי, וכאן הפתעה מסוימת, התגלגל לאמריקה. רביעיית רוזנדרוף מוקמת מחדש בארץ בהרכב שונה ומה שהיה שוב לא יחזור.

מלבד חמשת הסיפורים קיים סיפור שיש, שהוא לדעתי החשוב והמרתק ביותר בספר - זהו סיפורו של המוסיקה. לא תמיד אנו מוצאים כאן דברים מקוריים אולם גם אם שאובים הם מספרים או מאמירות ידועות, יש בהם אמת. הקורא חש כל הזמן במוסיקת רקע מופלאה. "מוסיקה קאמרית היא אורח חיים", אומר שחם (8), ואכן כל מה שאנו מוצאים בין השורות הוא הקשר העמוק הנוצר בין אנשים החיים מוסיקה ומדברים עליה, ויותר מכל - חושבים עליה גם כשאין הם עוסקים בה. הרפרטואר של היצירות הנזכרות מוכר לכל מי ששומע מוסיקה והמחבר (כאן לוונטל) המצהיר שמוטב לו לא להשתמש בערכים מוסיקליים שאינם אומרים דבר לקורא החסר הכשרה מוסיקלית (296), עושה זאת בהצלחה. הוא מכניס מושגים, מזכיר מצבים מוסיקליים וקונפליקטים המוכנים יותר לאנשי ביצוע מוסיקלי, אך אינו חורג מגבולות הסביר והמוכן. "לחשה הנסתר" (255) של המוסיקה הקאמרית הופך ל"דמות" מרכזית ברומן. ■

אילנה קדמי

גד יעקבי

שירי עונות

נועם השיכחה

כָּבֶד עוֹנוֹת שְׁאֵנִי רֹאֶה אֶת חֲלוּפֵי הַיָּרֵק שֶׁל עֵצֵי הָאָרֶץ, סִבְכָם הַשּׁוֹפֵעַ שֶׁל עֵצֵי הָאֶפְרָסֶק, שׁוֹרוֹת הַגִּפְנִים הַרְפוּת פְּכָכִישִׁים פְּנוּעוֹת פְּמִבֹּאוֹת הַנִּקְבָה שֶׁבְמִצְאָה הַעֵמֶק הַמְּפֹלֵשׁ.

וְאֵלֵי אֵין זֶה אֶלָּא נֵעַם הַשְּׁכָחָה, הַחֹשֶׁף אֶת עֵצֵי הַמְּגָרִים אֶל הַיָּפִי הַזֶּה.

יופיין של הרקפות

הַקָּץ כָּבֶד פֶּא עִם שְׂרָבִיו וְקָרֵב אֶפְלוֹ שֶׁל הַחֶרֶף וְעִמּוֹ הַחֶצֶב, הַנֶּרְקִים וְהַפְּלָנִית שִׁיפְנוּ מְקוֹמָם לַפְּרָקְנִים, לַחֵם הַכָּבֵד וְלֵאדִי הַיָּם בְּמַעְרָב, כְּמוֹ תְּגוּבַתְךָ לְדַבְרֵי חֶבֶה בְּלַתִּי צְפוּנִים.

כֹּל נִתְאוּנָן עַל אֵי נְדָאוֹת הַנֶּעֱשִׂית כֹּה נִדְרָה, תֵּן לָנוּ זְמַן כְּמוֹ לַחֹשֶׁה וְאֵז, עַד תִּדְהַמָּה, לְשׁוֹב יָנִבֵּט יַפְּזָן שֶׁל הַרְקָפוֹת, שֶׁבְקִיץ יָרְרוּ אֶל הָאֶדְמָה.

שלושה תלמידי חכמים היו בעירנו

פרופ' יורם קורצווייל

קשה, והוא חש עצמו עוזב ובודד ככלב (אגרת לאצ"ג, עמ' 117).

בתוך עולם מתנכר זה נאחז קורצווייל באופן כמעט נואש בידידותם של עגנון ואצ"ג, והוא חוזר ומדגיש את משמעות הקשר הקיים בינו לבנים באגרותיו:

■ יודע אני להעריך את הידידות האישית שהראית לי במשך השנים מאז אני מכיר אותך... ואם בשנים האחרונות התחלתי להרגיש לפתע פתאום בתהליך של זרות, של התפכחות כלפי אנשים וערכים, שהיו מקודם מאוד חשובים בעיני, עלי לציין שהמשורר והאדם עגנון הם כשבילי עדות וראיה לקיום ערכי חיים, שמעניקים לנו אפילו בשעות קשות של החיים, נחמה ומעט מנוחת הנפש". (עמ' 24).

■ באגרת אחרת כותב קורצווייל לעגנון: "רגשי ידידות והערצה הנני רוחש לך זה 24 שנים, מפעלך הגדול וידידותך האישית מלווים אותי והיו לי לנכס יקר"... (עמ' 83) - יצוין כי עגנון מצידו עומד באגרת תשובה על טיבו המיוחד של הקשר הקיים ביניהם: "מיום שהיכרתיך (לא, מיום שראיתך) אמרתי בלבי זה הוא האיש וזה הוא ידידי ששום דבר בעולם לא יפריד בינינו". (עמ' 86).

כתיבתו של קורצווייל לאצ"ג הינה אישית ורגשית אף יותר מזו שהוא כותב לעגנון. ובין השאר הוא מתלונן על אכזבתו מעגנון: "יחס מיוחד אני חש כלפיך, אדוני המשורר, מעטים מאוד הם האנשים שידידותם היא כה יקרה לי כמו ידידותך... לפני

קורצווייל, עגנון, אצ"ג - חילופי אגרות; ההדירה, בצירוף הקדמה והערות: ליליאן דבי-גורי, מפירסומי מכון קורצווייל; הוצ' אוניברסיטת בר-אילן; 1987; 168 עמ'.

יש ובכוחן של מלים לשרטט את דמותו של הכותב אותן, עד כי נדמה שקיימת זהות מוחלטת בין הסגנון ודרך הכתיבה לבין תכונותיו וטיב אישיותו של הכותב. הרושם המתקבל הוא, כי יסודות של עוצמה ועוזת החרוטים כמלים, מקורם לבטח במכנה אישיותו של האדם שכתב אותן. מכאן, שמבקר ספרותי השולח בביטחון ובעוצמה את מלותיו, כראשי חיצים מושחזים, הינו בוודאי אדם הבוטח בכוחו ובכוח עטו. לבטח מנווט הוא את דרכו מבלי להתייחס לקולות אשר נשמעים סביבו, ואין הוא מקדיש להם שימת לב מיוחדת.

כרוך קורצווייל, מהבכירים והבולטים במבקר הספרות העברית נתפס ללא ספק כמבקר ממין זה. מסות הביקורת שכתב, שאפו תמיד לשקף אף האמת הפנימית שחש, גם אם לצורך כך היה עליו להשתמש במלים חריפות ובסגנון כוטה. הקורא בדבריו איננו יכול שלא להתרשם, כי האיש נחרץ בדעותיו ואיננו שת לדברי הביקורת הנמתחים ביחס לכתיבתו שלו.

ואולם, הספר שלפנינו - "קורצווייל עגנון אצ"ג - חילופי אגרות" חושף בפנינו צדדים אחרים באישיותו של קורצווייל. צדדים אשר אולי אפילו סותרים את הרושם הכללי שחרטת אישיותו באגרות שכתב אל עגנון ואל אצ"ג מתגלה המימד הטראגי שבאישיותו, ומסתבר עד כמה מטעה רישומן של המלים. מבין הדברים עולה בהדידות הקשה בה היה שרוי, הן כמבקר והן כאדם. בדומה לאצ"ג, אשר חש עצמו משורר יחידי הניצב בכלבדותו מול 99 משוררים אחרים, כך גם קורצווייל רואה עצמו כמבקר ספרותי שונה ואחר, אשר ביקש להבקיע דרך חדשה בביקורת הספרות. - ואולם דווקא משום כך אין הוא מקובל על אנשי הקהילה הספרותית: "יצרתי דרך משלי, עצמאית. ניגשתי גישה חדשה, מהפכנית לענייני הספרות ובמיוחד לענייני הספרות העברית. משום כך הפכתי לאיש שאינו נוח לבריות, שכל נשמתן שואפת רק לדבר אחד: לבינוניות המזהירה, או לחנופה, תכונות שחסרות לי" (איגרת לעגנון עמ' 31).

הבדידות בגישה המחקרית בה נקט קורצווייל, הביאה עליו כדידות חברתית והרחיקה ממנו קירבתם של ידידים, שלא כפי שניתן היה לחשוב. אין קורצווייל אדיש להתנכרות זו. אדרבא, היא פוגעת בו ומציקה לו מאוד. ניתן למצוא את ביטויה של פגיעה זו באגרות רבות שכתב הן לעגנון והן לאצ"ג ולהלן נביא רק דוגמאות אחדות מהן: "יש והבדידות הנפשית בה אני חי מעיקה יותר על המידה, וכל הטפשות והגסות שמסביב היא מעל לכוחותי" (אגרת לעגנון עמ' 33). קורצווייל מעיד על עצמו, כי כשכל הכנופיות של "דבר" ו"על המשמר" (כהגדרתו), התנפלו עליו באופן שיטתי, תקפה אותו דיפרסיה

שבועות מספר ביקר אצלי ש"י עגנון. מאוד נתאכזבתי מכמה דברים שהוא עשה, ואמרתי לו את הכל במפורש. האמן עגנון עולה בגדולתו על האיש עגנון. הדבר כואב לי. זה עשרים ושתיים שנה הננו מיוחדים" (עמ' 141).

אחת המועקות שחש קורצווייל, המלווה ביסורים ממש, טמונה במעבר מכתובה בגרמנית, שפה בה שלט בדרך וירטואוזית ומושלמת, לכתובה בעברית בלבד. הכאב שהרגיש נבע מסיבה כפולה: לא די שויתר על מקור אגנון הסגנוני, הרי ש"זכה" לקיתונות של ביקורת על סגנונו העברי המסורבל, בעיקר מאת דוד כנעני. ביקורתו של כנעני (המכונה בפי קורצווייל - "העבד הכנעני הזה") פגעה בו עד מאוד. עד כדי כך שהוא כותב על כך הן לעגנון (עמ' 42) והן לאצ"ג (עמ' 113-114). בעוד שדבריו של עגנון בעניין זה מרוסנים, הרי שבאגרת אל אצ"ג הוא נותן פורקן לכל המעיק עליו. לדבריו, ביקורתו של כנעני הינה רק חלק מקשר שבמשך שנים רבות עושים כנגדו: "לא זו בלבד שעשו הכל כדי להכביד עלי ועל חיי, ולבודד אותי, לגזור שתיקה על ספרי, הם גם הסכירו לשוקן שלא יאה להוציא ספר מאיש כמוני... הם ממש... רודפים אותי" (עמ' 114).

נראה לי, כי תרומתו העיקרית של הספר, מעבר לסקרנות הטבעית שהוא מעורר, היא בחשיפת מימד נוסף, אישי יותר, בחייהם של שלושה מעמודי התווך של השירה, הפרוזה והביקורת בספרות העברית, אשר באופן טבעי נמשכו זה לזה ואולי אף נאחזו זה בזה.

מבחינה מחקרית חסרו לי הערות מפרשות, אשר תפקידן להאיר ולהבהיר ביתר פירוט את אשר נאמר במרומז או בראשי תיבות. נראה לי, כי הערות הסבר שכאלה צצידן של האגרות, היה בהן כדי להעמיק את התמונה והרושם שנחרטים בקורא עם קריאת הספר.

תמי וולף

אברהם הוס

הפיתרון

מה יהיה עלינו עכשיו ללא בן־ברים?
אלה הרי היו פתרון במדה מסימת.
קויפס

למחרת בבקר שוב התאספו בככר העיר
לאחר לילה ללא שנה, לאחר גלגולים מצד לצד
בגלל ההרהורים הטורדניים שעקצו כמו יתושים.
למה בעצם לא באו הבן־ברים ולא הביאו פתרון?
אין שום ספק שמצוי כאן אשם הנושא באשמה,
שנקט בתכסיס מלכלך על מנת למנע את בואם,
כך שהעיר שוב נותרה ללא פתרון, מתסכלת מאד,
והתסכול גובר משעה לשעה ומרגע לרגע.
הפעם באו

הגברים כשהם נושאים אתם את נשקם, משום שלא
היה הפעם חשש להעלות את חמת הבן־ברים, אשר
לא באו, למרות הצפייה, והכזיבו את המצפים
לבן־ברים ולפתרון. בשעות הצהריים החמות החלו
בני־העיר להחליף ביניהם גדופים וקללות. שנתעצמו
לתגרות ידים, וכתגובה לחכטת־אגרוף בפרצוף
נשלחה ידו של מפה לפגיון. והמדון השתלהב
לקרב של פלם כנגד פלם, ומתוך הלהט אשר גבר
שלחה האש בבתים, והתרכ שוב לא הכחינה
בין גבר, אשה, זקן או ילד. בודדים בלבד
הצליחו להמלט אל מחוץ לחומות, ובמקום פתים
נצבו חרבות עשנות, ובךחובות מנחות היו
גויות לאין־ספור. ונפש חיה לא נותרה בעיר.

לאחר ימים מספר אכן הגיעו לכאן הבן־ברים.
התבוננו סביבותם, הרימו גבה, ובקצות אצבעותיהם
אטמו נחירים. צחקו מעט, גחכו מעט, ואמרו:
"כאן נסתמה המלאכה ולא נותר לנו, אלא
לסור מגיא העפוש הזה ולתור לנו עיר אחרת".

שבר אהבה

הוא הלך
נשבר לו
כואב מאד
לא בָּאָה ולא חִפְתָּה
וְהִבֵּיא הַרְבֵּה לִב
אֲבָל יֵשׁ לוֹ כְּבוֹד
חָבַל גַּם עֲלֶיךָ
אֶחָת שְׁנוֹתָנָת
אִם בָּא לָהּ
הַכֹּל!
יֹתֵר לֹא יָבֹא

אליה
אליה אליה אליה

ריח גוף חריף חרוף

שָׁחִי וְאֶשֶׁק לָךְ שִׁפְחָה שְׁחוּרָה
לְבַת־שָׁחִי שְׁחוּרִים שְׁלֹךְ
בְּתִי-שָׁחִי שֶׁל רֵיחַ חָשֵׁק לָךְ
שֶׁל שְׁקוּי שֶׁל תְּשׁוּקָה שֶׁל כּוֹשִׁיּוֹת שׁוֹקֵקוֹת
פְּטָמוֹת מוֹצֵצ־גַּמִּי שְׁחוּר גַּם קִשׁוֹת גַּם רְפוֹת
עֵינַי פְּנִינִים-שְׁחוּרוֹת אֵשׁ בְּהָה מְזֵהֵרוֹת
חֲמוּקִים חֲלֻקְלָקִים מְשׁוּחִים-מְבָרִיקִים
בְּזַעַת שְׁמֹן-מוֹשֵׁק מְשָׁקִים
שְׁנַיִם שֵׁשׁ נוֹשְׁכוֹת-נוֹשְׁכוֹת בְּכִשְׂרֵי הַלְּבָבָן
בְּשֶׁר רֵךְ מְסֻבָּן
בְּסֻבּוֹן מְשֻׁבָּח קְרֵם-לַח
נִיחֹחַ מִי־גִלְיוֹחַ
רֵיחַ נְקִיזוֹן לַח
נְקִיזוֹן לֹא נְכוֹז מְלֻכְלָךְ
בְּשֶׁר רֹפֵס מְעֵט מְהַסֵּס-גִּוּן
וְרֹדְרֵד עֲטוּר־לְבָן
נְטוּל צְבִיזוֹן
נִכְנָע
לְגִזַּע שְׁחוּר עֲלִיזוֹן.

רוני סומק

פנימי אימננטי שהוא עצמו התכלית, האמת לאמיתה. קטעי הקטעים של המציאות הופכים למיקשה אחת על-ידי תהליך של הפנמה. שירי סומק ממחישים את התאוצה הדינמית, שצברו החיים המודרניים. הם נעדרים טונים של התרסה ושל כאב מתפרץ. ביטוי כמו "בית המטבחיים של מה שהייתי של מה שנשאר" אינו מכון ליצירת כאב. התנועה המהממת החדה ככרך היא התכלית. שורות כגון אלו נטמעות כליל בדינמיות הצבעונית הקלילה של הנוף החיצוני, שבעת אינו אלא תוכו של המשורר: "בצמרות העצים עוברת רוח בהתגנבות יחידים". הצילומים של מיכאל רוכברגר אינם מהווים רק אילוסטרציה לשירים. הם בעלי איכות עצמאית משלהם. הצילומים בשחור לבן מבטאים את אפרוריות היוםיום והם חלק מהמגמה בדרך הכתיבה ובתימטיקה למצוא את החד-פעמי בטריביאלי - זאת על-ידי הבחירה של קטעי מציאות קטנים מנותקים מהקשרם הכללי ותפיסתם מזוית צילום בלתי שגורה בשילוב משחקי אור-צל. מראות רחוב ובני אדם נתפסים בעין המצלמה כרצע בלתי צפוי. נושא האוטובוס, למשל, דומיננטי: המתנה בתחנה, איש מפהק בחלל הריק של אוטובוס, רגלי אנשים באוטובוס, שעל קרקעיתו רובץ כלב קשור: על-ידי משחקי אור-צל נוצרת פה אשליה של גדת נהר, שעליה מונחת כף רגל. בקטעי צילום אחרים מופיעים מוכר בפתח חנות בגדים, סילוואטה של זמר המפסלת אותו בצורות חדות. השירים והצילומים גם יחד מעמידים לנגד עיני הקורא מציאות אורבנית, ותפיסתה בזוית מיוחדת, נועזת, מקנה להם את ערכם האמנותי.

יערה בן-דוד

**דיבור
שהוא שליפה
מן הצד**

רוני סומק: 7 שורות על פלא הירקון; שירים; צילומים מתל-אביב: מיכאל רוכברגר אופטובסקי; 1987; 105 עמ'.

שינוי פני העיר מכתוב במידה לא מעטה גם את שינוי הפוקוס בראייתו של משורר תל-אביבי, שמתבע הדברים נבצר ממנו להתרפק עוד על "עיר טבולה בככי צרצרים". במקומה של תוגת העיר המצועצעת נשלפת העיר תל-אביב כמו אקדח "וברחובות כבר ידברו בשקט של אחרי היריות". אור הרמזורים ופנסי המכוניות נשארים בעינם גם כשהם מתחלפים לשעה באור גנוז בוכרי. אופיה וקצב חייה של העיר מוצאים פה מענה הולם בפרווה שירית הכובשת חומרים יומיומיים טריביאליים על-ידי ציורפים מפתיעים לשוניים וחזותיים.

"7 שורות על פלא הירקון" הוא מבחר מתוך שירים שראו אור בקבצים קודמים, והם מלווים בצילומים מחיי העיר.

אבל גם אצל משורר עירוני כרוני סומק לא נעדרת נימה נוסטלגית הן למה שחלף (בינואר 84 גם פרס הוא אטרקציה/ גם ממטרה או/ קלשון") והן למה שאין: "חבל שאין קרקס בעיר הזאת, חבל שאין בולע חרבות, שאין קוסם, שאין פילים, שאין דרקון". הווהר החיצוני האדום של הרמזורים עשוי להפך כבמטה קסם ל"אור פנסי הנייר/ והזמירים יעופו מאגדות סין לאגדות המחר". אך הקסם של העיר המסחררת רחוב ברחוב אינו מונע מהמשורר להבחין בנכלה ובניכור, שהוא סימנה המובהק: "ורק בין סלעי הלב/ (של זה שיכול להתאהב/ בכתם המריחה/ שבי שפֶּלֶת הציפורן לאצבעות הבחורה/ שהוא בקושי מכיר/ יצמח הלילה הוורוד-קפוא של נרקוסי האויר".

אף-על-פי-כן, מתוך נככי העיר האלימה החיה ונשקת בזמן נשמעת מדי פעם המיית הלב, הגם שהיא מתוחמת בניסוחים פרוזאיים. מהותה של האהבה בשירי סומק קשורה למינוחים עכשוויים קונקרטיים של תרבות מערבית חדשנית. אביזרים, שהם לחם חוקן של הדור הצעיר, שמוטים ברישול אלגנטי ומשווים לשירים קלילות מצודדת, בייחוד כשהמדובר בתפיסת דקויות של סיטואציה: "תנועת החיזור צריכה להתרפק כחית בית, הדיבור הוא שליפה מהצד".

אבל רוני סומק אינו מסתפק בצילום פני העיר. כשהוא מהפך בה הוא מגלה בה גם מחוזות של זמן אחר. מעבר לראייה הנטורליסטית התופסת את הרובד החיצוני קיימת המציאות שכדמיון, המעשירה את ההווה ברובד נוסף: "גשם לילי שוטף את דרקוני האספלט/ שארית המים מתוארת בשלוליות/ ובארבע לפנות בוקר שפת המיתולוגיה/ נוגעת בשפת המדרכות".

מרבית השירים כאן ראו אור, אבל העמדתם זה בצד זה בקובץ הנוכחי מבליטה את נושאם המרכזי, המקנה להם את צבינם המיוחד. בטבעיות ובכיסחה ממזג סומק את המלים והתמונות אלו כאלו: "והעצים, כמו אברי הנשיקה של השדרה, ישאירו דוגמאות של לילה ברוח שבין צוארה לסנטרה./ רשרוש הנשירה יכול התנגן כמו בתקליט של פול סימון, הענפים יתשרו, תמיד, כסורגי כלא/ ורק המבט בעיניים עדיין מטורף אחרי כל השנים האלה". מהמיכלול כולו מצטיירת אורה של נדידה, של זרימה, של מצבי רוח חמקניים. הריתמוס והקשר התחבירי מאחדים את תחומי המחיה המקוטבים בשיר. אין כאן מגמה רעיונית. תחת זאת בולט הגיון

תמי כץ

יום ראשון להתפכחות

זַרַע שְׁלֹךְ: אֶהְבֶּה מִתָּה
בַּגּוֹף שְׁלִי מְצִיחָה
בְּדִים עֲקוּרוֹת.

שְׁאֵרִיּוֹת שְׁנִמְסוֹת מִמְּנִי,
הֵר קָרַח גְּדוֹל שֶׁהִשְׁמַשׁ אֶהְבֶּה אוֹתוֹ
גַּם מִבְּפָנַי: שֵׁם לְבוֹת
מְרַקְדוֹת בְּרַגְלִים קְשׁוּרוֹת,
הֵן יִשְׁאָרֵי עֲרֻמוֹת, חֲצֵי שְׂרוּפוֹת
חֲצֵי קְפוּאוֹת.

בּוֹעֵט בְּתוֹכִי צָחוֹק, פְּרוּחַ
קוֹרְחַת פְּרָגִים.

צְעִדִים שְׁלֹךְ שִׁבְתוֹכִי
נְעֻלְמִים.

שְׁקוּפָה הַטְּפָה עַל קִצָּה
פְּטָמִתִּי כְּמוֹ דְמָעָה
יְבֻשָּׁה.
רֵךְ רֵיךְ
תּוֹכִי שְׁאֵנִי יוֹכֵלָה לְחַרֵּט
בוֹ בְּלִשׁוֹנִי
כְּמוֹ
אֲבָן זָרָה.
בָּאִים קוֹלוֹת בְּעֵצְמוֹתַי,
אֲנִינִים.

בַּחֶסֶר הַמְחַלְטוֹת הַזֶּה שֶׁל לֹא לִגְעַת יֵשׁ מִן אֲשֶׁר קְסוּם,
מְחַלֵּק מִכָּאֵן וְעַכְשָׁו לְתוֹךְ יְרֻכֶיךָ הַחֲמֻקְמֻקוֹת,
הַגּוֹף יִדְעַ שְׁבַע אֲבָל לֹא כֶּף הַפְּנִיעָה,
שֶׁהִיא אֵינְסוּפִית.

שירים ופואמה

מן העיזבון

בערפל כחול

בערפל כחול בכביש לילי שומם
בין גבעת חיים מאחד לגבעת חיים אחרת
לפתע פולחת מִמִּמָּךְ ומקְרֹוב
געִיָּה ספינאית
של אחת הכורעת להמליט;

חוששני שלעולם לא אפטר
מהרגל לא רצתי להרעיד
לצלילי הקול
מפה כף פמו
מן המארב

ובכל לשון ובאין לשון
ותרף כל ההבדלים כבעלי חליות
אין מותר ההקמה מן האדם
בזעקה

פתאם בערפל שסוע

ממכת אורות הפנסים
נעשה לך בל-כף ברור וקר
שגם את צעקתך משם
שמעו החיים והקמים
עכשו לעבודת יומם
בצלע הר.

הנה הנם

הנה הנם גגות הרעפים
ביחי אינו רחוק.
משנה לחזר בהשקמת הבקר
כמו בימים שתשתי לבציר.

ההוא שבחלום אני שואלו: לאן, מנין?
עולה ורודרות מן הכרכה.
אני יודע כי אד הוא בשתיקתו אין ממש.
אף היום אני ירא גם את החלום.

בתוככי

חשבת: בתוכי
אשכ בתוככם.
לחמי חשבת:
רק ארים מחסום ואהיה
כאחד מכם.
כל-כף היה לי צרף
לשוחח מלב
אל לב פתוח עמכם
כמעט זכרתי את המוצאות אתכם
כאלו היו אלה קורוזתי העלומים —
מה לא הייתי מוכן לתת
בעבור חלקי
בחזקתכם!

בלדה על יעקוש

לפני שנשכח. לפני שאשכח
וגלף רק קדימה ולא נסב אחר
בואו נרים עוד כוסית
לזכרו של האיש שכמותו לא יחזר!

כשהיתה עדין החצר חצרו של קבוץ והאנשים בה מתקבצים
בזמנים לא קבועים עומדים בלי תכלית ופשוט מדברים
זה עם זה היה יעקוש מלך החצר

השטה פתחה והם דברו ודברו: כמה היו משיחים וכמה לא
היו מדברים על הרעב בהדו ועל עולם המחור ועל העולם כלי
מחר והם תמיד ברומו של עולם והגלגל החזור ויעקוש
למטה למטה רק עומד ומספר תמיד למטה ותמיד
יספר בהכשרה בפולין שהיו דרגשי השנה ערוכים בקומות
זו על גבי זו ושל יעקוש תחתונה כמובן כליא-רעם
וכליא-ריח בלילות..... אל חופי ארץ ישראל
הוא מגיח למחצה מעלף ישר מבטן אגיה תרכית

אל יבשת אבודה: מלא הניזות וחוטאים נמשכים
רוחו השוכה לא סרה ממנו גם כשאוזה השמחה מן המקום: במקום שהכל היו שונים הוא היה
עשרים ושתים שנים מוציא האשפה. הרשמי.

אין לך דבר יותר נר לרוחו של יעקוש מן ה ר ש מ י
או לוח זמני רכבות נכנסות ויוצאות... כמו תאר כבוד או שעות עבודה להבדיל.
או משהו דומה! שום דבר מזה בשעה שעבד היה יומו מתמשך —
להמו

לפעמים אל השעות הקטנות של הלילה ולפעמים של יום השני: שהדביר עכברים, כשחטא צרפי מגורים, כשהיה מחליף שבת
למטפלת חולים

כשספר עם ילדים על הגדר. והתקין מצבות וקפל למשמרת
את דגל הקבוץ אחרי סתימת הגולל. כשעשה עם כל הנשים במדור האחורי
קרפיונים ליום הששי. ונעל את הסנדלריה וכבה את אורות הישוב והוביל
עם החמור את פחי האשפה המפלצתיים שהיו (אי-יא! אי-יא, חמור גרם!)
פתוחים ושופעים על גדותם: וכשהיה מאיר מודעות לחג ומועד
ואסף בלהט לא נפוג חנניות מירכתי ארץ וספרים נדירים בשפתו
שדבר וכשפת האם שבאה בחלום ושהיה מקפיד להתרצב בכל
מוצא שבת לשיחת הקבוץ ולעולם לא מדבר. רק מקץ הרשמי. ככלות המועד
והשעה והמקום בצד האחר
ואז בבקר השכם או בערב יום יעקוש היה שם מלך בחצר:
נמוך קומה. בלי בלורת. אף גם לנמוך שבפעמים יש אמיר
ויעקוש בשעה שהיה מספר

העיר-----איש זקן אני. ראיתי נפגמה. פחתו ואבדו לי מאפדה אז קמה
חוש המשוש. השמע. הטעם. רק הריח עודני חש מרתת בנחירי
ריח העיר שלא ידעתיה: שם פרחו אילנות ונכעו מעינות ועריסתו של יעקוש על גדות הנהר. למטה
שם היא עומדת או מתנועעת לעד בשפתיו:

מכבודם של אחרים. בית הקברות היום כל אשר עשה היה למטה
ככל ענפי השרות לתבר. אכל בימים ההם רק יעקוש היה מסגל
לשמש בבית העלמין. שבשעתו נעשה בחסר דמיון וכלי שמץ חזון
בין אוקליפטוסים אדירי שרשים----- כל מה שעשה נחשב למטה
מן הקו /הפרודוקטיבי/ בסדור העבודה על הקיר לנכות כבוי אש
עכשו עובדים במקומותיו 3 חברים. מתנדב זה האחרון כרה את קברו ובכה בגשם שוטף
ושכיר וכשמנין הבנים בני גילם של ילדיו עמלו באפן שהיו רכונים על
בסתימת הגולל נכר היה בפניהם. אולי כל אותה עת. שמשוה מאד מאד שלהם
הא ת וקשויכים כמו נעקר כאן היום

ולפני שנשכח. לפני שאשכח
וגלף רק קדימה - ולא נסב אחר -
מי יגלה עפר מתלו של האיש
שכמותו לא יחזר?

"הקול של אבד"

חנה יעוז

אבא קובנר: סלון קטרינג; שירים; הוצ' הקיבוץ המאוחד; 1987.

אבא קובנר

"ההולך פנימה יוצא לשם כמה שבא" - כותב אבא קובנר בשיר הפתיחה של ספר שיריו האחרון - "סלון קטרינג".

דומה, ידיעת הקץ מלווה את הספר כולו, החל מדברי ההקדשה לאשתו, ויטקה, וכלה בשיר האחרון המכונה "סיום בלתי גמור". אולם השדר האמיתי של הספר איננו "מעבר יבוק", אלא מאבק ההישרדות, העולה מתוך מעגל השירים שמסגרתו הנסיעה לניו יורק לצרכי ניתוח מיתרי הקול בשל מחלת הסרטן. יתר-על-כן, המאבק עם האימה, הפחד וסכנת הכיליון מעומתים לאורך הספר עם מאבק הישרדות קודם של המשורר - כפרטיון ביער שליד וילנא בשנות הארבעים. סיפור היער, המאבק, המלחמה, עולם הילדות שאבד ב"שריפה הגדולה", וכן דמותה של האם, אליה מתגעגע האיש המבוגר בחליו הקשה, כולם משתלבים במארג מיוחד במינו המשמש מעין חבנית אב למאבק הנוכחי.

דומה, קיימת ציפיה נסתרת, כי מאבק ההישרדות כנגד המחלה האיומה, יעלה יפה - כשם שעלה מאבק ההישרדות של המשורר כנגד הגרמנים ביער. בין שני מעגלי האימה והמאבק, מאותתים לנו השירים על מאבק נוסף - אבדנם של מיתרי הקול בשל הניתוח. נימת הפרידה, הקינה, והצורך בהשלמה, מופנים בעיקר כלפי הידיעה, כי קולו יאבד לו לעד. אולם, ככל שחודרת לתודעת הקורא הידיעה על אובדן הקול הפיזי, עולים מן השירים קולות הדוברים הישר לאוזן הפנימית, מעין תחליף לקול הפיזי שנדם בניחוח.

השירים "מדברים" אל הקורא בטון של שיחה, וידוי, צעקה שקטה, קינה ותקווה. יתר-על-כן השירים כתובים בדיבור ישיר, בלשון בה הפרוזה חודרת אל תוך השירה - באוצר המלים, כריזמוס, במבנה הפסוק השירי ובמבנה הבית, עד כי ניתן לאמר, אובדן הקול הפיזי מוביל את המשורר להעדפה מודעת או בלתי מודעת של לשון דיבור המשתלטת על השירים.

אין זו לשון דיבור "נמוכה", אין חדירה מובהקת של "סלנג", אלא לשון תרבותית, נקייה, בה שליטות ישירות וכנות - עד כי המושג הספרותי המקובל בניחות יצירות שיריות: "האני השר" - מתחיל להיראות מלאכותי מדי בבואו במגע עם שיריו האחרונים של אבא קובנר, שם הדובר בשיר מתלכד, כמעט לחלוטין, עם המשורר ועם חוויותיו הביוגרפיות. תופעה זו מעניינת במיוחד, שעה שאנו בודקים את מסלול כתיבתו משנות ה-40 ועד היום, ובמיוחד כשנשווה את השירים שנכתבו אז על מאבק ההישרדות ביער עם השירים העכשוויים, שנכתבו בשנות השמונים המאוחרות.

הנושא המרכזי בספר הוא המאבק מול מחלת הסרטן, כשהוא ממוקד בחוויית הנסיעה לניו-יורק לצרכי ניתוח, החוויות לפני ואחרי האירוע הטראומתי, והחזרה לארץ. לאורך כל הספר משתלב מאבק זה עם זכרי המאבק מימי הנעורים כיער ליד וילנא. כבר בחלקו הראשון של הספר מופיעה הסיסמה: "לא לסכין", כשהיא מתייחסת לפחד הניתוח, ובעת ובעונה אחת אף לסיסמה שרווחה כגיטו בקרב אנשי המחותרת. בשיר השורה מנוסחת: "לא לסכין/ בשנית", ובקצה העמוד הערת שוליים, המסבירה את מקור הביטוי לאותם קוראים שלא היו "שם": אויפשטרקן דעם האלדז צום מעסער/ ניין! א, קיינמאל ניין! (להושיט את הצוואר לסכין/ לא,

העיר שהיתה -

מכהן עד הדיוט	העם שפָּרַח וְהִרְבָּה יְהוּדִים
מליחים וסדקית בעיר התחתית	שָׁקְנוּ חֲזָקוֹת בְּעוֹלְמוֹת עֲלוּנִים וּמְכָרוּ
שיצאו לפני העם הזה	עַל הַזְמִירוֹת וְעַל הַחֲלוּצִים
ועל הארץ היעודה ועל הבעזים	עַל הַשְּׂנֵאָה וְעַל הָאֵהָבָה וְעַל הַסְּפָקוֹת
ועל	וְעַל שְׂכָלֵי מִרְף בְּנַפְשָׁם קָרְעוּ אֶת הַיָּם
ועל	שָׁרְדוּ בְּלֵי רַחֵם בְּחֲלוּצִים הִירָקִים
	הִיבְלוֹת, יִמְחֹ-שָׁמֶן, צָעֲקוּ בְּלִילוֹת מִן הַבֶּשֶׂר הַאִינְטֵלִיגֵנְטִי כְּמוֹ חַי
	הַנְּגִינֹת וְעַל הַמְנַצֵּחַ עַל הַמְּחֹלוֹת
הוא הבצות שנחו כמו עלבון על הסף	הַמְּטֹרְפִים, וְעַל הַבְּצוֹת
ולספור אין ראשית	וְעַל הָאֲנָשִׁים שִׁסְגְּרוּ אֶת יַפְחוֹתָם בְּיוֹמָנִים
ובכר הם לא יודעים	וְאֵין לוֹ - אוֹלֵי אֵין לוֹ - גַּם סוּף
גם הדור	אֶת הַעֵיר, לֹא זָכְרוּ אֶת הַמָּקוֹם וְהַזְמַן
	לֹא מְדוּרָם, וּבְכָר לֹא יָדְעוּ בְּדִיּוּק הֵיכַן זֶה וְאֵיךְ
הם רק זאת ידעו	שִׁכְבוּ הָאֲנָשִׁים בְּלִילוֹת כְּשִׁחְלְמוּ
	בְּעֵצִים קְרוֹעוֹת מְפֹכְכִים וְיִסוּרִים-
	אֶל נֶכֶן
אתו ובלעדיו	כִּי הַסְּפוּר יִסָּב וְיִשׁוּב
	וְהֵם בְּסִפּוּרוֹ יִחִי
	אֲתָרָיו -
	וְהָיָה לוֹ הוֹמָד לְאִישׁ, חַי רֹאשִׁי, מִזֶּן
	נְדִיר! קִטְלָנִי וּמַחִיָּה-
	נִפְשׁוֹת, זֶה לֹא עֲזָבוּ גַם בְּנֶפֶל
	אֲשֶׁתוֹ, מִפְּקִידָה לְפִקְיָה, לְמִשְׁכָּב
	אֲנוּשׁוֹת ---

ידועת חלי היתה. מאד מאד. ואשתו חיתה
על פניו עשר שנים נוספות;

העלים נושרים. אפשר לשמע נפילתם. בבית העלמין הננוח החורש
מבסים עֲלֵשׁוּ הָעֵלִים אֶת קְבְּרֵי הַשָּׂנִים
במותם, כאלו שמעו זה את זה מעודם.

מתוך הספר: "שירת רוזה" העומד להופיע בהוצ' ספרית-פועלים.

לעולם לא!) מתוך שירו של נ. יוד, שהושר כגיטו על ידי אנשי המחתרת, כמין שבועה למאבק על החיים" (שם, עמ' 15). האימה מפני המחלה והניתוח מחזירים לתודעה את הפחד ששכח "שם" ביער, ברכבת, בשריפה היא (עמ' 40). ההתייחסות לעולם שהיה "שם" חובקת את הילדות המוגנת ואת עולם המלחמה שחדר אליה, כאשר האש והשריפה הם בגדר מוטיב מרכזי, מעין סנה בווער שאיננו אוכל והוא ממשיך לבעור כ"סימני דרך" גם בעולמו של האיש המבוגר ששרד, ונותר למלחמתיו הפרטיות, שספק אם יצא מהן חי. "הוא שומע את האש האוכלת את/ אולר הגילופים שלו/ קבל מנערתו לבר-מצווה/ את פמוטי השבת, כל כפות/ המנעולים/ להתין מתוך המתכות המשונות/ פרוטומה/ כצלם דמות שלו/ שלא רצה." (שם, עמ' 46). האש בשירים מייצגת את האידיליה של עולם הילדות ואת השריפה שכלתה עולם זה: "אויפן פריפיצ'ק ברענט א פייערל/ און אין שטוב איז הייס/ און דער רעבניז מיט זיינע תלמידים ילך/ לערנט אלף-בית" (עמ' 40). שיר ילדים בידיש, על ילד הלומד "אלף-בית", בחדר מוגן וחם, שעה שהאש בוערת באח והחדר חם וטוב, מוצג כשיר העולה על דל שפתיו של האיש המבוגר, המצפה לניתוח בארץ זרה, כבוד לצידו רופא זר ואחות פורטוריקנית, שאינם מסוגלים להבין את הלחן האידי, ואולי רק מנחשים המה משמעות "האבן שנשאה אל גרונו את גוש הבכי שלא התפוצץ" (עמ' 35).

הבכי שנבלע, הקינה שלא הושמעה, הם על מיתרי הקול העומדים בפני כריתה: "אני הולך להיפרד מחר מכל מה שהיה קולי." (שם, עמ' 29). שורות אמירות, ישירות בלשון וידוית ומדוברת - וכך אף ההתייחסות אל מחלת הסרטן (שם, עמ' 53) ואל החיפושים אחר מתן משמעות לאלם הכפוי. (שם, עמ' 54).

הקשר בשירים בין המחלה והניתוח לבין "הזמנים המתים" מגיע לאחד משיאיו בשיר "מתחת לעור": "בשעה שהנוכח אף מתפרק/ מתפרקים זמנים מתים/ מחפשים להם מוצא מתחת לעור/ כמו הלימפה אחרי הכריתה". מלות מפתח כמו "לימפה", "כריתה", "הקרנות" משתלבות היטב עם מלות צופן כדוגמת "פונר" ו"היער". לעתים מתפקד המשורר כמלה בודדת, המשמשת כמלת קוד, ולעתים הוא מבסס שיר שלם על סיטואציה או דמות, שיש להן משמעות של צופן גלוי. המלה "פונר" מופיעה כמלת קוד בודדת בשיר, שבו מנהל האיש המבוגר בחוליו דו-שיח בלתי פוסק עם דמות האם המתה: "על פחדים, על מאסר, על חשבון שלא נסגר, לפעמים על הנכדים. שיהיה לה קצת שמחה, בפונר".

סיטואציות ודמויות "משם" מופיעות לאורך הספר כולו כשהן משוּבצות כיחידות שיריות קטנות בלב שירים שעניינם חוויות עכשוויות, ולעתים אף כשירים עצמאיים - כך הליכה בשלג מן המנוז בו הסתדר בחורף 1941 (שם, עמ' 68), וכך השיר המוקדש כולו למפקד המחתרת בגיטו וילנא, איציק ויטנברג, שמסר עצמו ביוני 1943, כדי להציל את הגיטו מפעולת עונשין קיבוצית (שם, עמ' 79-77). מלות הצופן בהופיען הן גלויות, והפיענוח הוא מייד. יתר-על-כן, אבא קובנר לא סמך על "סגירת הפערים" הטבעית של הקורא, ודאג להסברי שוליים ממצים לגבי כל התייחסות שההצפנה בה איננה גלויה וברורה דיה. דוגמה טובה לכך השיר "כסנופון בקרב הפרטיזנים היהודיים". השיר כולו זורם אל נקודת השיא: "התעורר אלם/ במיטה זרה/ בלי אימת היער" (שם, עמ' 85), אולם בתי השיר הראשונים משלכים תיאורי הווי פרטיזני עם השלכה לשדה קרב היסטורי קדום - ימיו של כורש. שלושה מישורים של תודעה היסטורית משולבים זה בזה: ההיסטוריה של העולם העתיק, ההיסטוריה של מלחמת העולם השנייה, והבמלחמה הפרטית, העכשווית של האני השר כנגד מחלת הסרטן. ההתייחסות אל כורש ואל מלחמתו האחרונה יוצרת פרספקטיבה היסטורית מעניינת אולם תיאור החיילים הנופלים בקרב אינו של חיילי פרס ומדי, אלא של שני נערים פרטיזנים, שעלו על מוקש ונתרסקו "וכורש נפל בקרב קונקסה. אז כרתו את ראשו ואת

אבא קובנר

יד ימינו. וידו וראשו/ של אמקה היו תלויים עם קרביו בחורט/ החשמל וחוטיו החשמל מקורעים מהפיצוץ". (שם, עמ' 84). אולם, הבית הראשון של השיר אינו עוסק בכורש, אלא מוקדש כולו להווי הפרטיזני ביער של שנות ה-40: "אז הם פלו את כיניהם בשולי האש ואת/ התפודים למאכל הערב קלו על המדורה הזאת והיו/ חולטים את התה ממימי ביצה ירוקת עין/ והקרפדות צופות במחזה". קטע זה בשיר מעלה סיטואציות פרוזאיות, בלשון מדוברת ובשורות ארוכות יחסית, ללא השלכה, ללא העברה וללא הצפנה. הגישה היא ריאליסטית ואפילו נאטורליסטית. מעניין ביותר להשוות את השיר עם הפואמה הפרטיזנית הגדולה של אבא קובנר - "עד לא אור" שפורסמה ב-1947¹. כבר בקריאה ראשונה בולט ההבדל באוצר המלים, במבנה, במקצב, וכן בהעמדת הסיטואציה בשיר: אך עוד זכים העבים בראש שקיעה/ זולפות צמרות. ועוד מאיר הדם -/ צופים יקומו, על חוף אחרון עינם/ לפקוח; וכסתר מולט אז תהל/ מלילה עין-החל/ ארבע-ארבע עיניים נתלות/ בגבע, / פני פוארה רדודה -/ ככוף-כל-גזע, / ומסתר עבות/ כה תגלגלנה: / שתי עיניים בעין הקנה". דרך כתיבה מעין זו מאפיינת אף את הפואמה "המפתח צלל"², שעניינה הגיטו והמעבר ליער ("מכל האהבות", 1965) - "אחי כמפולת. חלל נופי הנורא. / לא אתם החטאת. / אחרונים למרד: ראשונים לסליחה. / כי נחמתם באיד. לפתחכם צלצל/ המועד/ אתם, את יומכם לא שויחתם. / כי אתם לא בחרתם בכלום/ ומאום לא עויחתם." ("מכל האהבות", עמ' 177). כאשר אנו חוזרים לשירי שנות ה-80 של אבא קובנר בולט ההבדל באוצר המלים, בטון, ובעיצוב הסיטואציה (אם כי קיימים הדים מעניינים לגבי המקצב הפואמתי, והמוסיקליות הפנימית של הפסוק השירי) - "ואיש על נשקו יושב. ואת הלילה עושים/ במחילות האדמה הכרויות. מוסות היטב/ נשים וגברים צעירים יחדיו/ ואין כאן אונס, רק עושים אהבה/ כי קרה האדמה בליטא והחורף קשה מאד". (עמ' 84).

ואכן הזכרונות מושלים בשירים של "סלון קטרינג", עד כי המשורר פונה אל המתים ומבקש שירפו ממנו - "אין כי לכם לב כזה/ לבוא עלי בייסורי עולם שעבר! / הרי אתם אינכם עוד בכואכים את המות/ ולא את/ הסתר הפנים של השכינה". (שם, עמ' 71). "האל הסתיר פניו" כתב הרב אליעזר ברקוביץ בספרו "אמונה אחר השואה"³ (עמ' 113-94) בהסתמכו על פסוק מתהילים (פרק מ"ד, פסוק כ"ה): "למה פניך הסתיר תשכח עניינו ולחצנו". וביטוי זה הפך למושג מקובל בהתייחסות של העולם הדתי אל שאלות "דת-שואה". אולם, אבא קובנר אינו פונה בשיריו בערוב ימיו, אל הדת היהודית. אין כל חיפוש אחר משמעות או קשר דתי-מסורתי. קיימת תשתית של התייחסות למושגים, לדמויות ולסיטואציות - אבל אין כמיהה לקשר עם עולם עליון או הזדהות עם אקט דתי. "האושפיזין"

המופיעים בשירים - אינם אלא האחיות הפורטוריקניות של בית-החולים (שם, עמ' 91-90). "נרות השבת", מייצגים את דמות האם המתה ועולמה, ולא את עולמו של הדובר כשיר, כאשר האיש המבוגר בחוליו "ואמו לבדה: / לפני הנרות לשבת/ זה קרה ביום שישי האחרון כשידיו כבר מקושרות לצינורות/ ולא צלחו לשום דבר/ רק להליט את הפנים". (שם, עמ' 100).

יתרה מזאת, לעתים קרובות השירים מעלים סיטואציות גרוטסקיות - כדוגמת השיר "ולא היה שום מכשול בתפילתו" (עמ' 115/6). השיר מסתמך על פסוק מתוך התפילה לשליח ציבור, במחזור לימים הנוראים. השיר כולו חולין גמור, כולו בנוי כנגד הקדושה של התפילה והמעמד המחייב והמיוחד של הימים הנוראים. כנגד "המכשולים" המופיעים בשורה המצוטטת - מציב אבא קובנר "מכשולים" בחרר החולה - פעמון החרום, המשאבה ובקבוק השתן וכל זאת בניסיון נאטורליסטי מובהק. אף הבית המסיים כתוב ברוח סרקסטית: "העני ממש/ והצדיקים/ והחסידים/ והתמימים/ ישמרו אז מרחק/ לא שמעו/ לא ראו/ רק את קצות שפתותם/ רק נייע שפמם/ למו (שום מכשול לא יהיה ב...) תפילתם".

דומה כנגד "הסתר הפנים" של השכינה הוא מציב את הסתרת הפנים של "הדתיים". ההתייחסות לדת ולמסורת היא בעיקרה "אפיקורסית". קיימת אמנם שאלת התפילה, אולם היא מודגשת כשאלה רטורית "היש תפילה למתפלל כמוהו" ואחת התשובות בשיר "כן תפילותיו" (עמ' 21) מתייחסת לקול החוזר ומתהדר מתוך חלל ריק. "היש תפילה למתפלל כמוהו/ מבעבע. לפנים אהב את האחד/ הבודד ברקיעו. הוא זוכר/ את היום שקצרה רוחו להמתין/ להד קולו המשווע/ חוזר/ מחללו הרק; מתי? עכשיו או קודם שנים?"

היהדות איננה מפלט בשיריו של אבא קובנר כנגד המחלה והמוות. אף ארץ-ישראל ונופיה אינם חוזרים ומופיעים כמחזור-חפץ וכנחמה - אין "שירים ארץ-ישראלים" בספר הזה. הארץ מופיעה כחלק מהמשפחה: "זיזי האבנים הגדולות מארץ אבות/ וידע אל נכון, כי אין ארץ אבות/ ללא בני אדם, ועל כן היה רץ/ ברגליו וידיו על ראשו אבנים/ נחבל בכל חלקי גופו וצועק/ מכאב ותענוג/ כי את עורו המצולק לפפו/ גלי ים מלוחים/ וצעק באדיר". בני אדם קרובי-אהבה הם המפלט ומקור הכוח - האשה, הילדים, הנכדים ודמות האם המתה. רק ידה של האהובה על המצח הקודח מסוגלת להעלות תמונה שלווה ואידילית "איילות נודקפו באור לילכי/ מאחורי הקמה/ באות מכיוון הפוך לשמש/ עכשיו קרובות/ מקרוב נוגעות אצבעותיו/ באור משיי/ מדלג בעקבותיהן על הגבעות" (עמ' 49). תמונה זו היא אחת הבודדות בספר המעלה על הדעת נופים אידיליים, ואולי אף מייצגת מראות הקשורים בארץ ישראל. אולם, הנופים האידיליים נדירים ורחוקים, הרגש הוא על מאבק ההישרדות נגד אימי המחלה, הניתוח, אובדן הקול והמוות האורב. המעגל מצטמצם והתמונה מתמקדת. הכל נעשה פשוט יותר ואינטימי יותר, פרטי ואישי עד לאימה. דומה, דרכו השירית של אבא קובנר משנות ה-40 ועד שנות ה-80 המאוחרות, מצביעה על קו התפתחות כולט זה שלפנינו - הליכה לכיוון הליריקה האישית, הפרטית, הבלתי מצועפת, הבלתי מצטעצעת. קו זה על תחנותיו המרובות, עובר דרך ספרי שיריו החשובים, שראו אור בארבעים השנה שחלפו בין "עד לא אור" לבין "סלון קטרינג" והוא מחייב מתקד ובדיקה. אולם, וודאות אחת קיימת, מעבר לכל התמורות והשינויים - שיריו של אבא קובנר הם קולו האמיתי, אשר לא נדם בהילקח ממנו מיתרי קולו בנייתו, ולא נדם אף במותו. שיריו מדברים אלינו, והם נקלטים על-ידי הקורא, המאזין להם באוזנו הפנימית. ■

חנה יעוז

הערות:

1. א. קובנר, "עד לא אור", ספרית פועלים, 1947.
2. א. קובנר, "מכל האהבות", ספרית פועלים, 1965.
3. E. Berkovits, "Faith after the Holocaust", Kton Pub. House, N.Y. 1973.

"בוקר טוב ילדי! אני בזרועותיך"

"... 04.25 בדיוק/ נמצא מי שהעיר אותנו היות/ שזו השעה הנקובה לקום/ לקראת הקולות שתראה/ אותם גם בעוורון/ מקצה חיך. כי העין המלווה/ אותם/ לשווא תבקש להימלט מהם במסעות".
אבא קובנר, 'תצפית על סלע במורדות החרמון', תצפיות, עמ' 38.

"... לאיזו תשובה אפוא אני מצפה/ ימים עקובים?" ... יום אחד/ אף זאת אני יודע היטב, אדע/ את התשובה/ ואחדל".

אבא קובנר, 'התשובה', תצפיות, עמ' 162.
'תצפיות' הוא קובץ שירים שהופיע ב-1977, שנים רבות אחרי הופעת 'אדמת החול', פואימה שראתה אור ב-1961. בשני הספרים נמצא את המוטיבים 'לקראת קולות' וחיפוש תשובה, מוטיבים שהם מרכזיים בכל יצירתו של אבא קובנר. ב'אדמת החול' קולות מן המציאות ומן החלום, קולות מזמנים וממקומות, ועם הקולות שאלות רבות על מצב ה'אני' כאדם בעולם. האדם מחפש משמעות בעולם ללא אלוהים, הוא כל אחד מאיתנו, ולכל אחד דוברת הפואמה בקולות עמוסים בזכרונות אישיים ואוניברסאליים.

יכול להיות ויכוח האם האמנות היא 'דרך' להאחו כמציאות עליונה לאחר שדרך-המלך של עבודת-אלוהים נחסמה¹, או שהיא עצמה אופן להביע אמונה. על-פי קריאתי את הפואמה, יש בה תשובה לשאלת-המשמעות: הטראנסצנדנטי קיים בנפש האדם, בתחושת-החיים שבהקיץ, הכוללים את החיים שהיו, וממשיכים להיות, בזימתם אלינו דרך הזכרונות והחלום, דרך השירה המבינה אותם. קולה המנחם של האם ממשיך לחיות בזרועות-הבן: 'בוקר טוב, ילדי! אני בזרועותיך'. בסיום זה של הפואמה הבעת-אמונה בחיים מעבר לפירוד של המוות. (להלן שיר הסיום בשער השלישי של הפואמה, הנקרא 'חזרה מן המרחב', שיר החותם את הפואמה כולה. אחרי מותו של המשורר מקבלת הקריאה בו משמעות נוספת.)

היקיצה: אם

המבואות סביב סביב. אחד ויחיד
השער אליך;
אין כתלים אטומים. בארגון תמיד
מתגוללים שמך;
גדולה ימת תבל. גדוהתה ראות
איך נשאות ערינו;
אפשר לא מדמעות מלוחים הימים
רק תהום לעצמה. כבכינו.
בקר טוב, ילדי! אני בזרועותיך.

אליך. השער אל כוחות עליונים, השער אל נפש-האדם, השער אל היצירה, דרכה מחפש האדם מגע עם עולמות רחוקים-קרובים. אפשר גם שזהו שער אל עולם ממשי, התבל, שיש בה שמיים וים וערים; אומנם עולם עצוב על-פי המטאפורות בהן הוא מעוצב: 'בארגון תמיד מתגוללים שמך', שמים מתגוללים לעומת ערים נישאות; אף הימים עצובים. מלוחים, אפשר שלא מדמעות מלוחים הימים והדמעות 'תהום לעצמה. כבכינו'. גם אם עמוק ורב הצער, יש ניחומים 'והאדמה קוראת לחזור'. 'יקיצה' 'חזרה מהמרחב' אינם ניתוק מהחלום, נשמר הקשר אל חיים שהיו, נשמרת הרציפות אל מרחבי-מקום וזמן שהם מעבר למקום ולזמן המסע.

האם האוניברסאלית, אם-כל-חי, שזורה בזכרון האינטימי של האם האישית הקוראת 'בוקר טוב, ילדי!'
לשיר הזה פנים רבות כפי שליצירה כולה פנים רבות. העושר הרב-משמעי צומח מן המתחים בין אני והם, אפי ולידי, פרדוקסאלי והרמוני, חלום וממשות, טראנסצנדנטי ואנושי, חי ומת, גלוי ונירמו, תחביר וטור, פנים וחור.
"המשמעותי, הוא, איפוא, במתח, שבו אתה מארגן את הדברים מכפנים החוצה, או מן החוץ - פנימה". ... אין המשפט השירי מתפרש כפי שהוא מתפרש אלא הוא פותח ומעורר בנו אפשרויות לכיוונים שונים, כי יש בו ברזומנית הדים ובני לווייה רבים יותר משאני עצמי רוצה". (על הגשר הצר, עמ' 171, 177).
אבא קובנר בחר לסיים את הפואמה שלו באנטי-סיום או כפתיחה לרציפות של המשך. כפגישה האנושית אס-כך, שהיא על גבול הריאלי-טראנסצנדנטי, מתחיל מסע חדש בסיטואציה נפשית-קיומית שונה: הילד הוא האדם אשר ישא בזרועותיו את אמו² למסע חייו ויצירתו. עם מותו של המשורר נפתח המסע אל רובד נוסף, כמו של צוואה. הקורא ירש וינסה למצוא שער.

אורה לוטן

- הערות:
1. א. שביד, מציאות ופולחן בשירה, עמ' ב.
 2. על סמל האם כארכיטיפ ראה א. פרום, השפה שנישכחה, עמ' 161-216.
 3. חיתום המתח של סף-הקיום וקרבת-נפש מעבר לחיים ברכים משירי קובנר על האם. ראה למשל השירים 'לילה טוב', 'אטפור' (מכל האהבות, עמ' 95, 66-65) ו'כפואמה' 'פרידה מהדרום', עמ' 41 ובעמ' 90-93, ב'אחותי הקטנה'. פעמים משתלב היסוד האמאי ביסוד הנשי. כדמות האהובה-הרעייה או כדמות בת או אחות.

אילן תורן

עקירה

עוקרת דירה
לאחרת. נפשי -
בדמי מפתח הדיר ה-
אחר לא תצא תפשי.
אם טוב ואם רע
עוקרת נפשי דירה
בדמי מפתח או בשכר
חדשי מציאה נדירה.
אל פתחה שוב תשחר.
עוקרת דירה בדמי
מפתח נפשי נשכר
בשער הקדמי
והפנימי
ריק נצבר.

אני ערכי מי
שירה לעבר פי
אני יהודי פי
לא פגע. לי
נותר כמו פי
הטעם המר של אי
הטעם כמות העצר
הערכי שבי
נגמר היהודי
הפדאי -
ערכים זה לזה
ערכים זה לא זה
לא בזה תלינו
על ערכים
בזכרנו
ובכינו.

תם ירד האנילות
מה שנפתח בחיך
נסתים בעביט
שופכים קרטוב הומור
בקר. לא טוב
היות אדם המור
פרוע. פרום העור
שדבקה בו
אהבה לא באה
בה אמתים
שכיעתך בעתה
שלא בעתה ושקר
יהלך יהלוק
כל רועיך
סלע

בית. ליד

היא איננה בפית
ובית אין בה. אין
בא איש. ריק
הבית ושוקת.
שופרט התפנס בחרצים
אנשה.
אשה ריקה מבית ומחורן
ריקת פנים פבוים
האמפורומפטים שוקטים
תרוצים שתוקות
ריצות חוצות
ריק הבית -
ליד.

חיים לנסקי, מגידולי הפלא

יאירה גנוסר

חיים לנסקי

נה זכה היום תפלת
צפרים בצבור
ותקועים לבנים בחרש
בנרות יום-כפור.

הנה בדל-דוגמא לצירופים ייחודיים לשירת לנסקי. לחושניות הצלילית, להעמדה עממית בה תבל ומלוואה נראים כתוכי עם תיבת נגינה, מחלקי מזל-טוב (לא פארודי!). הנה מה מחולל לנסקי, שעה שהוא מתאר תבל כשעת שחר, בחדוש ששמו העברי מתנגן עם נוף ליטאי:

תור טרם בקר, שעה מרנינה.
לא תבל ארץ - תבת-נגינה.
שחר-ניסן מגנון, צנקי,
נע על אצבע אלהים כתכי.

במלה "תור" יש דו-קיום: זמן / יונה ("תור הזהב", "קיל התור"). גם במלה "מרנינה" יש דו-קיום פונקציונלי לטקסט: "עליזה / מוסקלית". שתי האפשרויות זורמות לאורך הבית. הזרימה הצלילית מתנגנת בחרוזים שבתוך השורות ובקצותיהן. יוצאת שמחת חיים כליומריית. יונה-תור תהפוך לתוכי (מהפך באותו אבזור, הציפור, תוך שמירת קשר צלילי). תבל תהפוך לתיבה מוסקלית (שוב יהפך החומר תוך קשרי צליל ותמונה "תבל" - "תיבה"). מנת הגורל (בהמשך השיר) איננה בעלת צביון דתי. "אצבע אלהים" ציירה את תחושת המזל הטוב, כלשון הניב העממי.

אבל האופטימיזם המנצנץ מן הזמן האפל בשירת לנסקי איננו מגיע אל הקורא. לא מחמת מחדלי המשורר. אלא, כפי שהזכרתי, מחמת החטאים הישראליים הנוספים על החטאים שחוללה כלפיו ברית המועצות. הקורא העברי מקבל רעש במקום

הביאם והציגם בגבורתם ב"דור התחיה". נמצא אצל עיצוב דמויות שיש בהן מן הטיפוסי ולא רק מן האינדוידואלי, כדרך העיצוב אצל טשרניחובסקי. נמצא בו אלמנטים מן השירה העממית, המוכרת לנו כזאנר עצמאי בשירת ביאליק. גם אצל לנסקי "שורקת הדלות" בארובה, כאצל ביאליק, אכן, ביאליק אהד את שירתו וכתב לו כך: "...יש משהו פשוט ואמיתי בשירך, המכריע מיד, ונטע אמונה כך, בו ברגע. יש חן וקסם של אמת לכל חרוזיך..." שירי לנסקי יש בהם יותר משבחה נכון זה, אך הנימה של "כבוד הדדי" קיימת גם כאן, למרות המינימליזם שבשקחים האלה.

בשירי לנסקי ישנם חושניות צלילית והתמסרות למוסיקה של המלה, המזכירים לי, לא במקרה, את דור שלונסקי. שפרח בארץ במקביל ללנסקי ברוסיה. מעין לנסקי-שלונסקי. הצליליות המלרעית "הספרדית" שלו, מתנגנת בשפע מילעליות "אשכנזית", כמו אצל שלונסקי הצעיר, בשורות כמו: "אופל צל ואודם נוגה / משתלבים בסכך אשוח/... / על הנחל קרח צף / בו צלמי נתקל בכוח /... / ה"אסוננס" חוגג פה ושם, כגון בהרזיה של לנסקי "עומק-גומא".

שירת רוסיה בת הזמן, המשורר הרוסי סרגיי יסנין במיוחד, הם השראה מודעת לדור ה"מודרנה" לנסקי, שלונסקי, אלכסנדר פן, אברהם חלפי. דור אחד הם בשירה. ה"ייסוניות" בצליליה, בכמיהה לילדות, לכפר, בולטת אצל לנסקי במיוחד. ומעבר לאלה, ישנם בשירי לנסקי אלמנטים, שדיברו אלי בשנות השישים כאלמנטים חדשים, המוכרים מתוך שירת "דור המדינה" ואילך. הזיקה בין שירתו, שחזרה ונדפסה ב-1960 לבין זמן קריאתה, נוצרה בדיעבד. אני מתכוונת לאירוניה העצמית השופעת, המודגשת, ואף לשימוש היפה והחשוף בביוגרפיה פרטית כחומר שירי גלוי. בשיר "מכתב ארוך" נתן לגלות יסוד ביוגרפי חריף, הומור ואירוניה למכביר. בשיר "לילות לילך" ניכרים הדברים באופן בו מתבונן הדובר בשיר כעברו הרחוק. האירוניה חוגגת בסיום, בשורות בהן אביו-הנוף מביעים את האמת על העלם השואל שאלות במקום "לעשות" האבה: "עלי ציץ כל עוף הגן / מקשן טיפש! טיפש

מקשן! / אולי כאן המקום לשבח הערה נוספת על אותו גידול פרא-פלא: אצל לנסקי ישנו חיבור בין שירתו הלירית, האינדוידואלית, לבין הסיטואציות המוכרות כ"עממיות" "טיפוסיות", לא-אישיות. גם בשיר האהבה "לילות לילך", ניתן לגלות כיצד המאהב ה"שלימול" יש בו מן הטיפוסי. כתב ידו הייחודי של לנסקי ניכר גם באופן הכלעדי לו, בו הוא מעביר ומשבץ יחדות בנוף ליטאי ורוסי. המיוחד אצל לנסקי בעניין זה, שיבוץ יחדות בנוף אירופי, הוא ביכולתו להעביר לקורא תחושה שהנוף והפולחן היהודי-העממי שייכים זה לזה. שונה יהיה האפקט, דרך משל, בצירוף של ביאליק "פרוקת עלים". ביאליק, בשירתו, יעביר את תחושת הקדושה, השגב (הרומנטי) שבטבע הסובב. אצל לנסקי הנוף מקבל פרצוף יהודי גמור. לא שגב, אלא מסורת של בני אדם, מנהגי קולקטיב אנושי, אורחות חיים.

פנה יום סתו,
ערם החרש,
פתוח לתפלה
כשערי ארון-הקדש
בשעת נעילה.

ברית המועצות חטאה כלפי המשורר העברי חיים לנסקי, אך הממשי בחטאים כלפי לנסקי מתרחש היום בישראל. מחלוקות, אליטיסטיות בחלקן, תרמו לכך בשירתו - על קוי האינדוידואליזם ועל הטיפוסי-עממי שבה, הרחוקה מ"אליטיזם" - איננה זוכה להגיע לקוראים. המחלוקות עשו שם לעצמן, אך השירים נעלמו מן השוק.

מגידולי הפלא של השירה העברית היה חיים לנסקי. מעין ענף-פרא, שהכחיש את חלוקות הספרות העברית ל"דורות" ול"אסכולות", שהיו צהובים זה לזה. הוא צירף צירופים בשירה, ייחודיים לו, מקטבים יצר הרמוניות, וצירופים אלה לא מתוך תמימות באו לעולם, אלא מתוך שליטה בשירה כת זמנו, עברית ורוסית (אחד מידידיו במחנות המעצר מספר כי האינטליגנציה הרוסית בשמחנה קבלה את לנסקי היהודי כגדול המומחים לשירת רוסיה, ובו נועצו המשכילים ה"גויים". ראו בו פוסק אחרון במקורו של שיר ובהשפעתו של סופר זה על אחר, וכו').

לנסקי, כידוע, לא היה מעודו בארץ. הוא אהד את רעיונות הבולשביזם ובחר לעבור לברית המועצות, ארץ המהפכה, ממולדתו ליטא (אז פולין). המשורר המתחיל היה תלמיד בית המדרש העברי בוילנה. המעבר לברית המועצות לא עמעם את היותו משורר עברי, שעבר עם מות לנין, ב-1924, לארץ המהפכה. כמשורר עברי ישב שם בבית הסוהר, בלינינגרד, יצא ושוב נעצר, ונשלח למחנה כפייה בסביר. ישנן עדויות כי לאחרונה נראה בסביר ב-1941. משם שלח את יצירתו האחרונה "ביום השלג" שכתבה בחודשים פברואר-אפריל 1941. ישנן עדויות כי נראה ביולי 1942. מאז נעלם.

התאריכים של מחברות שיריו, בכתב ידו, מסמנים שבע-עשרה שנות יצירה. 1925-1941. כמה משיריו הועברו לארץ והתפרסמו בכתבי-עת עוד בימי חייו. גם קובץ שיריו הראשון ראה אור בארץ ב-1939, כלומר בימי חייו. אך הספר הכולל של שירתו "מעבר נהר הלית" ראה אור בתל-אביב ב-1960. על סמך שלושה כתבי יד אוטנטים שהגיעו לארץ בסוף שנת 1958 (ראה ראיון עם ליובה אליאב). אני זוכרת את שמחת הקריאה בספר מרנין ומפתיע זה. את השירים "מעריב היום על האגם", את "מכתב ארוך", "לילות לילך" ואת הבלדה "מסביב לירחיים" - כתגיגה פתאומית של כמה מהסטודנטים לספרות בראשית שנות השישים.

חמש הוצאות של שיריו ראו אור, בינתיים. נכתב רבות על כך שטרם ראתה אור מהדורה מקיפה ומתוקנת של כתביו. אלא מאי, מחמת שיבושים סילקוה המבקרים בזעמם והעורכים ברגש אשמתם. וכך סולקו השירים כולם. נעלמו מחנויות הספרים, ועימם סולקה מעין הקוראים גם יצירתו האחרונה, הגדולה, האידיאלית "ביום השלג". אידיליה למהדרין, שהוא קרא לה "פואמה".

שירת הצירופים הנדירים

בשירי לנסקי ישנם צירופים שלא ידעתי ברצף השירה העברית של המאה הזו. הדינאמיקה, שהפרידה בין אסכולות והעמידה אותן זו אחר זו, נגד זו, מחוברת אצלו. ישנם בשירתו יחסי גומלין הדוקים בין האלמנטים של דורות שונים. כשלושה ירדי אמת יושבים יחדיו אלמנטים מ"דור התחיה", שלפניו, "דור המודרנה" בן זמנו, ואלמנטים, בדיעבד, מ"דור המדינה" שבא, כמובן, אחריו. בשנות השישים כבר יכלנו להיות מודעים לאירוניה לאירוניה העצמית, לנימה הביוגרפית שבשירה - ולגלות אותם בשירי לנסקי, שעיקר זמנם - שנות השלושים של המאה.

נמצא בשירתו, דרך משל, את פיתוח הוואנריס: שונטה, בלדה, אידיליה, ששאל טשרניחובסקי

שהם נכון להסתגל לזוטות סביבתו המקפאה, מתוך צבירת כוח רוחני האומר לו, כי הוא יהיה מסוגל לשרוד בתוך תופת לבנה זו, בזכות תודעתו הצינונית המעניקה לו כוח מרד, הכוח לשרוד במחנה הכפיה. והאמן - שבחבורה. כדמות ביצירה קיים חיים לנסקי. גם הוא אינו נוכח בהווה, אלא בזכרון. הוא מגיש לנו אוטו פרוטרט, דיוקן-עצמי של משורר הקורא תרגום של פושקין, כבטוי לכוח עמידה ולכוח יצירה.³

השיר הפושקיני המשובץ במלואו ביצירה, הוא שיר נודע, המוקדש לציאדייב, מנהיג "מרד הדקבריסטים" בצאר הרוסי, בשנות השלושים של המאה ה-19. ציאדייב הוגלה בזמנו לסיביר, כמורד פוליטי. כך משתלבים באידיליה דמויות כמההאטמה גאנדי, דמות פוליטית, וציאדייב, דמות מורד פוליטי. זו רק דוגמה למלאכת המחשבת של אידיליה מופלאה זו. פושקין, המוזכר ב"לביבות מבושלות" של טשרניחובסקי, פותח כאן לכלל תרגום-יצירה, המשתבצת באלמנטים המפורטים של האידיליה.

כך מתהפך אצל חיים לנסקי גיבור האידיליה מאדם תמים, שאינו מכיר אפשרויות שנוי, או שהוא מורד בכח אך תמים, חסר נסיון - לאדם בעל הכרה היסטורית מלאה, המקבל את הסיטואציה הזמנית, הואיל וזמנית היא בעיניו. בכמה קווים זו אידיליה קומית-טראגית, אולי "אידיליה-שחורה"? היא מכניסה אל תוכה פילוסופיה עממית ופילוסופיה אידאית. וחיי רגע חולף, בעקשנות על המכלול של נוף מדויק ונוף היסטורי, מטאפוריקה המשתמשת בשניהם, ודמויות, בלתי נשכחות. השורות הבאות הן קטע, קטע בלבד, מתוך האוטו-פרוטרוט של לנסקי, כדמות-זכרון בתוך האידיליה "ביום השלג":

הוא ומיכאש ומיים - המשורר העברי חיים לנסקי.
 "גנדי" כנהו מיכאש ולא בלי נמוק וטעם -
 שזוף עור וחסוף צד מתניו, דל פנים וגדל משקפים,
 כאלונטית הכרוכה לראשו פעין תרבוש-צחר
 באמת להדי המפרסם דמה המשורר במראהו.
 ומשנה הנה הבחור. אמר כי מחיר שיקיו חרס -
 לא יעלב, אך נסה פעם ספק הטילה
 ביקלתו לאתו מעדר, בכשרונו לזרק חמר -
 זה לף לא יסלה לעולם. אך הוא, שהם, הוקיר את לנסקי
 לא משום ערך שיקיו. עקשנותו קשת הערף -
 בה יצר בלשון העברית על אף חסר סביבה מעודדת,
 על אף עני, רעב, אטפים, על אף כל סבלות עמל פרף -
 ראויה היתה למופת. היא ברכים כושלות אמצה:
 לא הכל עוד אבד, לא הכל אם בינינו ישנם קאלה.
 וכמו חי לגד עיניו של שהם הופיע לנסקי -
 שזוף עור, חסוף גו צד מתניו, דל פנים וגדל משקפים,
 כאלונטית הכרוכה לראשו פעין תרבוש-צחר,
 מינו על קת המעדר וטמאלו גזר קלף אוחות,

והעטיפה לראשו, נוסח מההאטמה גאנדי, משורטטים בהומור ואף באירוניה עצמית. זליג, ז"ל, הבולשביק הצעיר, יהודי צעיר שעלה במעלות האחריות הכבדה בתנועה הקומוניסטית, נידון על טרזוקים, והוצא להורג - ואביו הזקן, טיפוס עממי חכם ושופע ציטוטין, קופלי-קברן (במלעיל ובדגש באות כ) ועוד. יהודים וגויים, בכפיפה אחת.

כדרכה של אידיליה קלאסית, "ביום השלג" ממוקמת במקום מצומצם. בני האדם בה עושים את מעשיהם המפורטים, המינימליסטיים, מתוך עניין בעשייתם, כאילו ללא קרע טראגי בין המעשה לבין התודעה. אך - בהעלם אחד - זו אידיליה הממוקמת, כמעט כבדיחה מאקאברית, בצמצומו של בית קברות, כעת סערת שלג מצמיתה, בלב מחנה כפייה בסיביר, כשההגנה מפני סופת השלג היא בור בבית הקברות, המשמש מחסה מחמת הסופה. אם האידיליה, כסוג ספרותי, מראה רקמת חיים של אנשים השייכים למקומם שייכות, שאיננה יודעת אפשרויות אחרות (גיטל הזקנה, ר' שמחה, באידיליות של טשרניחובסקי), הרי ביצירה "ביום השלג" כל גבוריה החיים - גולים מארצם, ממולדתם, מבית אביהם. אלה דמויות שכולם סותרות את מסורת האידיליה, כפי שנהוג לנסחה. הכל מודעים לקרע בין מקומם "הטבעי" לבין מקומם הכפוי.²

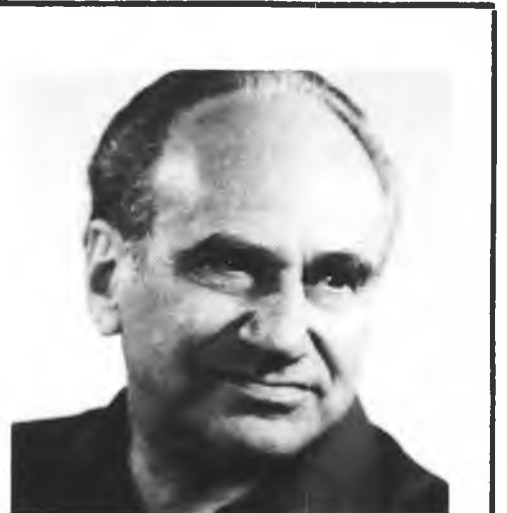
לנסקי מצליח לעשות את הבלתי אפשרי ולעצב דמויות "קרועות" אלה בתוך חומרי האידיליה, דווקא משום שהאנשים מקבלים את מצבם, מתוך מודעות גבוהה. פכחון מלא ולא חפות הדעת. האב הזקן יודע כי הוגלה בגלל הבולשביזם של בנו. שמרנותו הבסיסית, העממית, ואהבת בנו המובס מאפשרים לו "להתאקלם". התודעה מאפשרת לו לתפקד כהלכה. הן, שנהרג, זליג, המעוצב לעילא, קיבל את גזרת גורלו כמורד-מפך, שמרדו הפך לתבוסה, מתוך הכרה שאינו מסוגל יותר לשנות את המצב, למרות שהתפכח משכרון הבולשביזם. הוא מקביל, במידה רבה, לוולולה ולרייזלה של טשרניחובסקי, אך הוא שבע-דעת. לעומתם - הוא כשלב אחר של המודעות והנסיון. גורלו הטראגי נפרש לעיניו בחיות מרנינה ומכאיבה, למרות שאינו נוכח ב"הווה" של האידיליה. הוא נחשף כגיבור טראגי בשלב בו הנסיון והתודעה הביאוהו לבהירות מלאה של גורלו הטראגי. הצינוני הצעיר שמעון

טקסט. מהדורת 1960, עם כל אפשרויות פגמיה הטעונים תיקון והשלמה, האירה עיני קוראים וליבם, אך אזלה. המהדורה האחרונה (1986) עם כל פגמיה הטעונים תיקון והשלמה - סולקה מן המדפים. זו עובדה, אכן, ראוי לנסקי למהדורה מדעית של שירתו, על מגוון גרסאותיה, הערותיה ונספחיה וכו'. אך בינתיים - לנסקי נעלם פעמיים. פעם בערבות סיביר ופעם בישראל.

שירת "האדם ההיסטורי"

שירתו של לנסקי איננה שירה פוליטית, אך הוא מצליח להכניס אל הזאנרים השונים את נוכחות ההיסטוריה בת הזמן, כגבור וזרקע. זהו הישג של משורר חשוב! הוא מוכשר לעצב את תחושת הזמן, להגיב על, להעמיד את הצומת של הכרעות ההיסטוריה היהודית בדרכי שירה מגוונות. בשירו הלירי "מכתב ארוך" העת עולה מתוך חיוך, חיוך אינטימי. בבלדה היפהפיה "מסביב לרייזים", נמסרת המהות הטראגית של ההיסטוריה הזורמת. באידיליה "ביום השלג" עולה הצומת של כיווני העולם היהודי בתוך ההיסטוריה, תוך כדי עיצוב טיפוסים חיים להפליא, נושמים ומסוגננים, כאחד השאים של השירה העברית במאה זו. בראשית שנות הארבעים. היכולת להכניס את הזמן, את ההיסטוריה לשירה ליחית ביסודה, אינה הישג של מה-בכך. אצל לנסקי היא צמודה למבט של הדובר בשירים, או של "מחבר מובלע" - שה"אני" שלו איננו "ראש קטן". האפשרויות הקטבויות לעצב את "הגורל היהודי" כחלק ה"אני", איננה תודעה פלקטית. המופנית החוצה, אלא מה שהפסיכולוגים היו קוראים לו "הפנמה". לכן בד"כ זו הפנמה שאיננה לובשת פני שיר פאתטי. היא מודעת לניגודים, לכשלונות וכו'. אך ה"אני", או "המחבר המובלע", איננו מסוג "התלוש" המוכר לנו מן השירה הגדולה. זהו "אני מעורב", חי את דעת זמנו.

באידיליה "ביום השלג" לנסקי נוגע נגיעה פאמיליארית בדמויות. שמעון שוהם, הצינוני שהוגלה למחנה כפייה בסיביר. לידו אוטו פרוטרט של משורר, של חיים לנסקי, המופיע כדמות מגוחכת ופאתטית כהעלם-אחד, כשפרצופו הממושקף

לובה אליאז

לובה (אריה) אליאז, חתן פרס ישראל השנה על מפעל חיים, מספר לי על העברת כתבי חיים לנסקי לישראל:

איך הגיעו אליך מחברות כתב ידו של חיים לנסקי?

הייתי אז מזכיר ראשון בשגרירות ישראל במוסקבה. היינו חבורה של מספר אנשים, שפעלה בשליחותו של שאול אביגור. התגייסנו להשיג כל כתב יד עברי יהודי וצינוני. במיוחד של סופרים, ביניהם אלישע רודין, ש.ש. רון, ובמרכזם, כמובן, כתבי יד של המשורר חיים לנסקי.

את מי מאנשי השגרירות תוכל לזכור, לעניין זה?
 היו כמה, כרגע אני זוכר במיוחד את אברהם אגמון, את גרשון גורב, את השגריר - אלוף יוסף אבידר, ואת אשתו, הסופרת ימימה טשרנוביץ-אבידר, שהיתה בסדר העניין ועשתה בו רבות. יש לה מה לספר.

המחברות נכתבו ב-1940-41. מדוע הגיעו רק ב-1958?

כל תקופת סטאלין היה "פתד סטאלין", ששיתק כל אפשרות יוזמה מצד יהודים כברית המועצות, למרות שהיתה קיימת שגרירות ישראל במוסקבה. מזמן "ההפשרה" של כרושצ'וב, ובמיוחד מאז פסטיבל הנוער במוסקבה, ב-1957, נוצרו הזדמנויות לאתר יהודים, שחפשו קשר, ושמרו כגנזיהם אוצרות תרבות. אנו היינו הראשונים שהתחלנו בקשר זה, אך המשיכו בכך גם אחרינו.

האם מחברות לנסקי הובאו על ידי אדם אחד, בזמן אחד?

לא. החמרים נאספו בכמה "מכצעים". שלושה כתבי יד לא הגיעו לשגרירות כחבילה אחת.

זה עשוי להסביר את התוספת הנפלאה את היצירה "ביום השלג" שהגיעה בשנים האחרונות.

אכן, נראה שיצירה זו הועברה מאוחר יותר. על ידי אנשים אחרים, ששמרו דברים של חיים לנסקי. לא בזמני.

הערות:

1. דן מירון כתב על כך שלושה מאמרים ב"הארץ", אפריל, 1987.
2. כידוע, כבר טשרניחובסקי חרג ממצוות הז'אנר העתיק, אך נשמרת אצלו דמות אדם בעל תמימות, חי בהארמוניה עם סביבתו הקיומית, בצד שבירתה ויחסיותה (ראה מאמרים מעניינים אחרונים על "כחום היום" חמוטל בר יוסף ב"דפים למחקר בספרות", מס' 3, אוניברסיטת חיפה, זוויה שמיר, בעתון 77, גליון 91-2).
3. יתכן שהתוקף ההיסטורי החי ביצירה, שומן-כתיבה ועולם גבוריה אינם רחוקים זה מזה, ותודעת-הזמן מפעימה את דמויותיה - היא שהקנתה לאידיליה את השם "פואמה", מעין פואמה-היסטורית, בתוך ז'אנר מדוקדק של ררכי ה"אידיליה".

טשרניחובסקי, אני זוכרת אותך היטב

רות לבנית

שאל טשרניחובסקי

בשיחה עם אברהם וילנסקי, חתנו של טשרניחובסקי, שהובאה בגליון הקודם של עתון 77, הוא מביע את הסברה שאין עוד בתל-אביב אנשים רבים אשר הכירו את טשרניחובסקי ומיטיבים לזכרו. אינני חושבת שזה נכון. אני, למשל, זוכרת אותו היטב. מדי פעם אני מזדמנת לבית הסופר - ע"ש שאל טשרניחובסקי - ומקשיבה לדיון על ספר שירים או סיפורים שיצא לאור. ולפעמים אני חושבת, ודאי יש משוררים בקהל הזה, ואולי לא מעטים. אך אילו עבר איש זר בין השורות לא היה יכול להצביע עליהם, כי בצורה החיצונית אין המשורר נבדל משכנו. אבל, אילו טשרניחובסקי יושב באותן שורות, היה הזר נעצר ומצביע בלי היסוס: הנהו, המשורר.

היתה לו, לטשרניחובסקי שיפעת תלתלים, תחילה בצבע חום כעין הערמון, אחר-כך בצבע אפור כעין הברזל. הוא לא היה סרוק אותם כלפי מטה, אל עורפו. הוא היה מסרקם כלפי מעלה והם הסתדרו שם בטבעיות, כעטרה לראשו. היה לו שפם שופע, וברק בעיניים. הוא לא רק היה משורר. הוא גם נראה כמשורר.

טשרניחובסקי, היתה לו דעה משלו על האופן שבו יש ללמוד ולקרוא שירה. פעם נזדמן לכיתה בית ספר, וראה איך מורה מתלבטת להקנות לתמידים את החוויה השירית. הוא ביקש את רשותה, נטל מידה את הספר והתייצב בפנית הכיתה, רגל אחת שלוחה מעט לפניו, הכתפיים לאחור, הראש זקוף. בקול עז ובמלוא הפתוס התחיל לקרוא:

...ובחשכת הליל בלי קשת ושלח

על סוס קל עיני-דורה בה שאלו המלך...

אל שולחנה של אלמי היו מתקבצות בערבים כמה נשים קשיות, מדברות רוסית ביניהן, נשים קשות-יום שכמעט לא ידעו עברית. טשרניחובסקי, אם נזדמן עמן, לא בחל לקרוא גם בפניהן שיר משיריו. הן לא הבינו - אבל הן היו אסירות תודה. ולפעמים היה קורא את שירו לעצמו, ברחוב. אפשר היה לראותו יורד בצעדים נמרצים בשדרות רוטשילד מרח' שינקין בכיוון אלנבי, והוא מדבר אל עצמו בקול, מלווה את הדיבור בתנועות ראש ותנועות יד, והעוברים והשבים לא הפריעו לו כל עיקר.

טשרניחובסקי היה איש רעים, כך מעידים עליו כל יודעיו. אבל הוא לא היה כה "צמחוני" ביחסו לרעיו המושכים בעט. פעם, ספרה אחותי, עברה עמו ליד קפה "אררט", קרוב לים, מקום שהסופרים היו מרבים לשבת בו. "יודעת את למה קוראים למקום זה בשם אררט?" שאל, ובעצמו השיב: "כי שם הוריד נח את כל הבהמות..." אבל הדברים נאמרו בכריחות הדעת ולא בחומרת-לב.

טשרניחובסקי לא בא מן העיריה. הוא בא מן המרחבים, מערבות אוקראינה ומערפילי פטרבורג - היום לנינגראד. הוא הכיר את פאריס וברלין והיידלברג. ואנו היינו קטנים עליו. חושבת אני שזכות מיוחדת שמורה לה לנעמי שמר, ששלפה מתוך שיריו הרבים את זה הפותח במילים "הוי: ארצי! מולדתי -/הר טרשים קרח...", והלחינה לו מנגינה ועתה הוא נשמע ברדיו ומושר בפי הזמרים. הוא ראה אותנו בעונינו: "הוי, הוי, ארץ - ארץ חמדתי-לב/ השמיר, השמיר..." אבל הוא אימץ אותנו בשלמות כמו שאימץ קודם לכן את השפה העברית. מספר אב"י כי פעם קרא תרגום שיר שלו ליידיש, וטשרניחובסקי אמר שהוא עצמו היה מיטיב לתרגם את השיר, אבל הוא שם סייג לעצמו לא לכתוב שירה אלא בעברית. טען אב"י לפניו, שביאליק כתב גם יידיש, ופה מדובר רק בתרגום, ועל כך השיב: "כל משורר יש לו חוקים לעצמו. אני עבד העברית ומשורר עברי".

טשרניחובסקי היה מזדמן לביתנו, ברחוב אחד-העם בתל-אביב, ועוד קודם לכן בברלין, כשהיינו ילדים צעירים. לקראת בואו היתה אמי נכנסת מיד לפעולה:

מכינה אמבטיה חמה, דואגת לארוחה, כי אזרח העולם היה, וכן בלי בית. "גם זה ידוע לי, כי לעולם בית לא אבנה..."² כתב. אך כל מה שעשה טשרניחובסקי עשה בחשק, בתנופה. זוכרת אני שפעם הביאו לביתנו ארגז של תפוחי-זהב, סמור במסמרים ומוקף בחישוק של עץ. ניסינו לפתוח אותו, לשלוף מסמור פה ומסמור שם. ראה טשרניחובסקי, נטל פטיש, השחיל את חלקו הצר מתחת לחישוק, ובתנועת יד רחבה של חוטב עצים תלש את החישוק כולו.

הוא אהב כלבים, והיה מספר בהנאה על התנהגותם הפקחית. הוא ידע הרבה על פטריות. כלכל, הוא ידע הרבה על הרבה דברים.

זמן-מה שימש, כידוע, רופא בבתי-ספר בתל-אביב. סיפר לי איש מבוגר, בן למשפחה קווקאזית, כי פעם בעודו תלמיד נכנס לרופא לשם בדיקה. אמר לו טשרניחובסקי, בהצלח: "קשה לי להחליט אם לא התרחצת, או שאתה כאמת שחרחר שכזה?" ואני מעיזה להאמין שאין הוא היחיד מתלמידי בתי-הספר, אשר זכר את הרופא המשופם, שהיה אחד מגדולי המשוררים שלנו. אני גם מאמינה שיש אנשים בארץ המחזיקים כמה מן הכרכים של הוצאת יובל חגיגית של כתבי טשרניחובסקי שיצאה עוד בחייו. אלה כרכים כבדים, כרוכים בכריכה קשה, מצופה בד כחול כהה. הדפים עבים, צהבהבים, והדפוס מרווח. היום כבר לא מדפיסים ספרים בצורה כזאת.

ההכרות בין אב"י ובין טשרניחובסקי לא החלה בגרמניה. היא התחילה זמן רב לפני כן, ברוסיה שלפני המהפכה. אל אב"י, שהיה עורך עתון עברי, פנה איש צעיר בשם שטיבל, שמשאת נפשו היתה לייסד הוצאת ספרים ולתרגם לעברית את יצירות המופת של ספרות העמים. הציע אב"י לפנות לטשרניחובסקי, ולפי בקשת שטיבל קם ונסע אליו. הוא כתב בזכרונותיו:

יום אחד לפני המהפכה, שאיש לא חלם על אודותיה (מדובר במהפכת קרנסקי, בפברואר 1917), נסעתי לפטרבורג לבוא בדברים עם טשרניחובסקי בנוגע לתרגום ה"איליאדה" וה"אודיסאה" של הומרוס לעברית. עדיין לא הכרתי את טשרניחובסקי, אף על פי שקראתי את יצירותיו ושמעתי עליו הרבה...באתי לפטרבורג כבוקר, כאשר נתחלף השלטון. במשך שלושת הימים הראשונים היה קשה למצוא בפטרבורג גלון שייסע למקום שהיה גר בו טשרניחובסקי, בשכונה רחוקה ממרכז העיר, על יד המרפאה שלו. אולם סוף סוף באתי אליו ומצאתיו כשהוא עסוק בריפוי חולים. רבים חיכו עוד לתורם, ואף אני הצטרפתי אל המחכים. כשנכנס לחדר ההמתנה הכיר בי שלא באתי להתרפא וניגש אלי.

אמרתי לו מי אני, והוא הכניס אותי לביתו וכיקש שאחכה לו עד גמר קבלת החולים, שנמשכה אז יותר משעתיים.

כשנתפנה, עיף ויגע, סיפרתי לו בלי שהיות יתרות על מטרת בואי אליו. הוא הופתע מאוד. לא עלה על דעתו מעולם שכתבוא הצעה כזאת בזמן מן הזמנים. מבלי לחשוב הרבה ענה לי: "זוהי הצעה מעניינת מאוד, אבל יהיה מה שיהיה, לא אעזוב את עבודתי כרופא". אולם הוא ניאות להסתלק משתי משרות המעסיקות אותו כמה שעות ביום, ולהתמסר קמעה קמעה לתרגום ה"איליאדה". כמשך שתיים שלוש שנים לגמור את העבודה הזאת ואחר-כך לגשת לתרגום ה"אודיסאה".

דברים אלה, אינם חדשים לי, אך אני מביאה אותם למען אותם אוהבי ספרות, אשר כיום ברונובסקי קידמו בשמחה את הופעת האיליאדה והאודיסאה, במהדרה החדשה. אולם, כשעיינתי בדברים, שמתי לב לפרט אחד שלא חשבתי עליו לפני-כן. הסתכלתי בתאריכים. אני ילידת סוף 1916, ולפי התאריך של מהפכת פברואר, מסתבר שהייתי אז תינוקת בת חודשיים, ואחי, הגדול ממני, עתה זה מלאו לו שנתיים. מתברר שאבי השאיר את אמא עם ילדים כה קטנים, בעיצומו של חורף רוסי, וכשנה של מלחמה, כדי לנסוע לירכתי ארץ, על-מנת לשמש מתווך בין מו"ל ובין משורר, בענין של תרגום. זה אומר משהו על הרגשת השליחות, על המסירות השלמה שבה התייחסו בני הדור ההוא לענין תחייתה של השפה והספרות העברית.

אחר-כך באו שנים של מהפכה ומשבר כלכלי, והסופרים היהודים נפוצו בעולם. הוצאת שטיבל נקלעה לקשיים כספיים ולא יכלה, לו גם רצתה, לעמוד בהתחייבויותיה. משפחתנו היתה אז בברלין, ואב"י קיבל על עצמו לממש הבטחה שניתנה בזמנו בחגיגת יובל של טשרניחובסקי - לאסוף עשרת אלפים דולרים כדי להוציא את ספריו בעשרה כרכים. הוא כתב:

"ביחד עם ד"ר קלצקי וד"ר פינס אספנו בברלין סכום להוצאת כתבי טשרניחובסקי, ומסרתיו את ההדפסה לדפוס "ראם" בוויילנה, — הוא הדפוס של "האלמנה והאחים ראם". כרך אחד הודפס בברלין. בשנת 1929 נתכנסו בציריך הקונגרס הציוני. אותה שנה החלטתי לעלות עם משפחתי לארץ-ישראל..." (שם).

לימים הודיעו בעלי הדפוס "ראם" בוויילנה, שאף על-פי שהובטח להם תשלום עדיין לא קיבלו את סכסם. "יצאתי לחוץ לארץ", כתב אב"י, "להזכיר לבעלי ההבטחות את הבטחותיהם... כדי להמשיך בהדפסה היה עלי לחזור על הפתחים. מעולם לא הורגלתי בכך, אבל לא היתה לי ברירה..." (שם). עוד כמה וכמה פעמים נדרש אב"י לצאת למסע של גיוס כספים - ומדבר זה, על כל פנים, פטורים אלה העוסקים כיום במלאכה המבורכת של הכנה והבאה לדפוס של כל כתביו של המשורר. אבל היא הושלמה, ואב"י כתב:

"הוצאת המהדורה של כתבי טשרניחובסקי נחוגה במסיבה גדולה שבראשה עמדו ביאליק, אוסישקין וקלוזנר. את הגאון הראשי נשא ביאליק שהכריז כי הוא מעריך את סגנונו של טשרניחובסקי. אוסישקין הציע שאני אגיש לטשרניחובסקי את כל הספרים של המהדורה שהיו מונחים על השולחן. זה היה משא כבד, ובכל זאת עשיתי זאת ברצון".

כל האנשים שנטלו חלק באותו אירוע, אינם עוד בחיים. דפוס "האלמנה והאחים ראם" חוסל ואותיותיו הותכו, וגם הדפוס העברי בברלין אינו קיים עוד. אך מהדורה חדשה של כתבי טשרניחובסקי הנה נדפסת, שירי מולחנים ומושרים בפי העם. לבתה הבכורה קראה אחותי בשם שאולה, ולחברה שלי יש נכדה ושמה אילאלי.

הערות:

1. הכוונה לעיתונאי ולעורך בן-ציון כץ.
2. מתוך השיר: "אני - לי משלי אין כלום".
3. בן-ציון כץ: "על עיתונים ואנשים", הוצ' ציריכובר, 1983, עמ' 99-100.

שלושה קווים ניר-יורקיים במקום מאוריצי גוטליב

עודד פיינגרש; צייר; משורר; כדבריו: "מתוסכל"; מחבר ספרי טיולים; ארכיאולוג חובב; מציג תערוכה חדשה "אנשים קטנים". קצת ממורמר, משתתף פה ושם בשיחה, ולפתע נבוך; מכסה על מבוכה המעלה סומק בלחיו באמירה כמו-בוטה. אבל מעל לכל - חושב בצורות, בקווים ובצבע.

התערוכה הראשונה שלך, שאני זוכר, ב-79 "במבט", היתה של אנשים קטנים, מעוותים, כמו מרקדים על קראופק. מאז ועד היום, האדם בצוירים שלך מעוות, חסר יכולת שליטה בגופו ובחיו, נכה-רוח. הקו השתנה, הצבע התמתן, אבל התוכן, תפיסת האדם, נשארו אצלך כפי שהיו. בהתחלת עבודתי ציירתי גושים, מסות של אנשים שחיים במתחים ובלחצים של עיר גדולה, של מגאלופוליס. ההמון האנושי היה הנושא הציורי שלי. כיום הנושא שונה. כיום אני עוסק בגיהנום הפרטי של הדמות: פחדים, רצונות, לחצים של הבודד. בין שני שלבים אלה בציור שלי, היה שלב נוסף, בו ניסיתי לעסוק במאפייני התרבות ההמונית - בספרות מצוירת, בעתונות הצהובה, בטלוויזיה, בקומיקס, בגיימס בוגדים של התרבות המערבית. ואילו היום, כפי שאמרת כבר, אני בתוך הגיהנום הפרטי של האדם. בשלב הקודם היה תוכן הציורים אמורפי. הדמויות היו חסרות אישיות אינדיבידואלית. עשרות, מאות אנשים היו חסרי צורה. היום הדמות המצוירת היא מאד ריאליסטית. בדרך-כלל היא מצוירת מהגב, כדי שלא יהו את פניה, כי הרי יש טוענים שהדמות היא אני, ומי אני שאוכיח שזה לא אני - אני הרי אף פעם לא בטוח ב-100% כמה שאני עושה בזמן העשייה. אחר-כך כשאני קורא את הביקורות על עבודתי אני יודע סוף-סוף מה עשיתי.

מה היחס שלך לזרמים האופייניים בציור הישראלי?

בישראל יש משהו מטורף, פרובינציאליות נוראית והתבטלות רוחנית בפני מה שקורה ב"חרץ". למשל, כשהוציאו בזמנו ממוזיאון תל-אביב את התמונה של מאוריצי גוטליב - "כל נדר", אחת מציירות הפאר של הציור היהודי והעולמי והחליפו אותה בשניים - שלושה קווים של אמן ניר-יורקי אוונגרדי. זו דוגמה להתבטלות רוחנית. כדי להיות ח. זו פרובינציאליות. אתה שואל - מה זה שייך לזרמים? - ובכן, האמנים הישראליים, שמתקופת "בצלאל", שלושת הכהנים הגדולים - סטימצקי, זריצקי ושטרייכמן. עבדו בסגנון של תפיסת האור הרגעי, של חיתוך ויצאה מכל מה ששייך היה לדעתם לתרבות הכבדה של אירופה המוקנה. הם עברו לכן למופשט הלירי, ומשך שנים המשיכו תלמידיהם בארץ בקו המופשט הזה. הפיגוראטיביות הפכה לטאבו מוחלט. ואילו במציאות האירופאית והאמריקנית, האבסטרקט נגמר מזמן. זרמים חדשים פעלו בציור, הפיגוראטיביות חזרה שוב בצורה חזקה מאוד, ואצלנו כאילו דילגו על זה, דילגו על תקופה שלמה והמשיכו בקו שנקבע על-ידי השלישייה הקדושה. לכן מכניסים למוזיאון ת"א "שלושה קווים ניר-יורקיים" במקום גוטליב. ולכן אנחנו לא שייכים היום, מבחינה אמנותית, לאף מקום בעולם. החשיבות שלנו בתחום הציור ירדה פלאים, ושמים לב אלינו רק כשהציורים שאנחנו מציגים עוסקים בנושאים פוליטיים -

כשמציירים ערכים או כותבים "וואדי עארה" מתחת לתמונה. כדיוק כמו שקורה לסרטים שלנו. זה פרצופנו האמנותי היום. וזה לא שאמנות צריכה להיות רחוקה מפוליטיקה הרי היא מעצם טבעה מעורבת, אבל לא זה צריך להיות קנה-המידה היחיד בעל-הערך להתבטאות אמנותית.

איפה אתה ממקם את ציורך במערך הזרמים הזה?

אותי קשה לשייך. אני אהבתי מתמיד את הפיגוראטיביות. ואילו פה, כשכבר עסקו בה, עברו לסוריאליזם או לפסודו-סוריאליזם, או בתקופת השפע הכלכלי לקיטש פיגוראטיבי. המושג "פיגוראטיבי" לעומקו הפך, כפי שכבר הזכרתי, לטאבו, ולטעמי, זוהי האסכולה הרצינית והמעניינת ביותר הקיימת בציור. את עצמי כזרם, קשה לי להגדיר. אני חושב שיש לי פשוט כתביד אישי שמזכיר, נדמה לי, סגנון התבטאות דרום-אמריקני. ציור שהוא בנוסח "100 שנות בדידות". מעין רבדים של מציאות ודמיון שמעורבים אחד בשני כך, עד שקשה להבדיל מה מציאות ומה דמיון. אני שואל שאלות על מצבו של האדם בחיים המודרניים, ואין לי תשובות לתת. מין ציור של שאלות.

אוהב לכתוב. אבל משום שהמרץ היצירתי שלי הופנה לאפיק אחר, אני מרגיש כאמת ככותב-שירה מתוסכל. גם לא הקדשתי מספיק "מרץ חברתי" לנושא. לא הזמנתי אלי הביתה לשתות קפה ביום רבוע, כדי ליצור את הקשרים הנכונים. בעולם האמנות הפלסטית, המתחים הבינ-אישיים נובעים לפחות גם מהתחרות הכלכלית, הכספית. ואילו אצל אנשי המלה הכתובה, אנשי המוזות, המלחמה היא על אינצ'ים כמוספי סוף השבוע. זו מלחמה אכזרית מאד. אני זוכר את המפגש הראשון שלי עם מראָה פניה של הקליקה הספרותית בקפה שטרן. הייתי בהלם אחר-כך. זה עזר לי, כנראה להתרפא במהירות מהרומנטיקה השייכת לכתיבה. אני כותב לעצמי בינתיים. ואילו אם אהיה מפורסם פעם בתור צייר, יקציבו גם אינץ' אחד או שניים לשיר שלי באחד המוספים.

אתה בקשר עם אגם, מה אתה חושב על עבודותיו?

אני עובד עם אגם כבר כמה שנים, ונראה לי שהקנאה בו כאן, היא חולנית. אתה יכול לאהוב או לא לאהוב את מה שהוא עושה, אבל זה לא משנה את העובדה שמגיע ושיש לו מקום של כבוד בכל התייחסות אמנותית הקשורה בזרמים בעולם. הזלזול בו אצלנו אינו הוגן לדעתי. נכון שהאסכולה שלו כבר איננה במרכז כיום, אבל גם שאגאל המשיך כל חייו לצייר באותו סגנון אופייני לו, וכך - שאר הגדולים. אגם, כיום, הוא היורש המסחרי של שאגאל. הוא האמן היהודי המפורסם ביותר בעולם כולו. לגבינו כאן - הסגנון ההגיגי, המתימטי של עבודותיו, לא הולם את ה"ברדקיות" הישראלית. אנחנו יס-תיכוניים בגישתנו. הפסל שלו בכיכר דיזנגוף, למשל, מלא באלמנטים צבעוניים, דקורטיביים, מתימטיים. אם היו מריחות חופשיות במקום זה, היו מקבלים אותו. לטעמי זאת יצירה יפה מאוד משום שיש בה שילוב אלמנטים של אור

עודד פיינגרש

אתה מצייר בארץ במשך 23 שנים, ולמרות שעבודותיך בהחלט נחשבות, קשה לומר שהעמדת דור של תלמידים מחקים. מדוע? משום שסוג הציורים שלי, באמת לא אופייני לארץ. למשל, בנושא הרישום. בכתב-הספר בארץ לא מלמדים כמעט רישום. זה מעין ענף צדדי. הרבה יותר עובדים על מה שנקרא "מורשגיות". אבל לא יודעים לצייר בן-אדם. תלמידי אמנות בחו"ל לעומת-זאת, לומדים ראשית "להעתיק" תמונות. יושבים מול תמונה במוזיאון וקולטים על-ידי העתקה ידע בסיסי בציור, באמנות. אצלנו - לא. אצלנו פונים לאפקטים, ובאפקטים יש הרבה "בלוף". אני מעריך של רישום טוב, וזה לא אופייני, לצערי, לגישה הקיימת בארץ.

בנוסף לציור אתה גם כותב שירים וקטעי פרוזה. הוצאת שני ספרי שירה עד עכשיו, ושלושה ספרי טיולים. האם אתה סופר מתוסכל ולכן עוסק בציור?

החלום שלי היה להיות מורה ללשון, משום שפרופ' עוזי אורנן היה מורה שלי, והוא נטע בי אהבה למלה הכתובה שהיא עבורי משהו מאוד חושני. אני

ותנועה וצבעים שמתאימים לדינמיות של ת"א. הבעיה היחידה שלה, שאין עבודה מרחב מתאים. היא דחוסה בכיכר קטנה וצפופה. אגב, באותה מידה שאין אוהבים את ההיגיון האמנותי של אגם, לא אוהבים גם את דני קרוון, למרות הצלחתו הבינלאומית האדירה. גם אצלו בסיס העבודה הוא ההיגיון.

איך תגדיר את התערוכה החדשה שלך שנפתחה ב-22.10 בגלריה "תירוש" ברחוב גורדון 25 בת"א?

אני קורא לתערוכה "אנשים קטנים", ולהפתעתי נודע לי, לאחר מעשה, שכך נקראת בידיש, גם תוכניתם של שלושת השמואליקים.

בתערוכה, אלמנטים של אנשים בתוך תפאורת אביזרים זעיר-בורגניים - כורסאות, אמבטיות. כל מיני אביזרים שמשרים עלינו אווירת ביטחון מזוייפת. לכן הפרופורציות בין הדמויות וחלקי הריהוט, הן כפי שהן, משום שנראה לי שאנו מייחסים חשיבות גדולה יותר לחפצים מאשר לאנשים הסובבים ביניהם.

שוחח: יעקב בסר

משבר החינוך הגבוה

רב שיח בהשתתפות: מיכאל חן, אפרים יער, צבי לם.
הנחה: אדיר כהן.

היכולת לקבוע קביעות כאלו של ריבוד מעמדי ויוקרה חברתית, מקנה לגוף האוניברסיטאי כוח רב ביותר, בעל משמעויות פוליטיות, כלכליות, דתיות ואחרות.

כוח זה, הנתון בידי האוניברסיטאות כבר כאלף שנה, גבר מאד לאור מהפכת החינוך הגדולה המתרחשת בעולם כולו מאז מלחמת העולם השנייה. מהפכת חינוך זו, יצרה מצב חדש ברוב מדינות העולם - עשירות ועניות, מפותחות ולא מפותחות. בכלן, כמעט כל בני הדור הצעיר, מסיימים את החינוך היסודי. רבים מאד מגיעים לחינוך התיכון, ורבים מגיעים לאוניברסיטה וזוכים בתואר אקדמי. הישג זה של מערכת החינוך, העלה מאד את חשיבות המדע כגורם רוחני, תרבותי, ככוח טכנולוגי וצבאי, וכגורם כלכלי ממדרגה ראשונה.

האוניברסיטה מהווה כיום צומת של החיים הרוחניים מכאן, והתעסוקתיים-כלכליים מכאן, בכל מדינות העולם. האוניברסיטאות משמשות היום עדות וסימן היכר לעושרה ולעוצמתה של כל מדינה. כרמת החינוך הגבוהה, כן רמתה של החברה.

עם זאת, מאז סוף שנות ה-60, הפכה עלות אחזקתו של החינוך הגבוה ושל המחקר המדעי המתבצע באמצעותו, לכל-כך יקרה, עד שקשה לציבור בכללותו לעמוד בהשקעה זאת. ובכך, בפער שבין חיוניות החינוך הגבוה ובין מחירו היקר, אני רואה את עיקר הבעיה. לפיכך, עם התדלדלות החברה הישראלית, יש הכרח דחוף ומיידי בחיפוש דרכים חדשות לאחזקת האוניברסיטאות. יש למצוא דרכים שתאפשרנה לכל מי שיכול ורוצה לזכות בהשכלה גבוהה, ויש לעשות זאת מבלי לוותר על המחקר היקר, ועל ההכשרה היסודית והמושכת לבעלי מקצועות אקדמיים - מרפואה והוראה, ועד משפט והנדסה. יש לקיים חיפוש מתמיד של דרכים להמשך מילוי תפקידים העיקרי של האוניברסיטאות והחינוך הגבוה, מבלי להסתכן בסימני סרק של סטטוס, מבלי להזדקק להשפעות פוליטיות שלא לענין, ומבלי לשקוע בוויכוח חסר משמעות בין אמת מוחלטת לבין אמת יחסית.

אדיר כהן: נראה שהשאלה המרכזית העשויה לעלות לאור דברי מיכה היא - האם להיות האוניברסיטה ממומנת רובה ככולה על-ידי הציבור, אין היא הופכת, בצורה זו או אחרת לשליחו של הציבור על חשבון חיפוש האמת?

האם איננו מכירים בכך כי חברה המודרנית לא עלה בידי מרבית האוניברסיטאות לשמור על

המדוייקים ומרעיי-הטבע והן בתחומי ההגות, הספרות, המוסר והחברה, ניתן למצוא רוח, אינטלקטואליות והומאניזם. כל התחומים הללו נוצרו על-ידי הרוח האנושית. השאלה היא כיצד נערך המפגש עמהם, האם האוניברסיטה היא סופרמרקט של דעת או "קהילה של לומדים"?

מיכה חן: האוניברסיטה היא קודם כל מה שאומר שמה: מוסד אוניברסאלי. כלומר, מוסד להוראה ולמחקר, שחוקרים ומומחים מכל עולם (אוניברס) הנושאים והמקצועות, מלמדים בו. זהו בית-ספר גבוה שבו יכול התלמיד לבחור במבחר נושאים ייחודי שבו הוא רוצה, כדי ללמדו ולקבל בו הכשרה, תואר וזכות לעבוד.

מזרי כל ה"אוניברס" המגוון הזה של נושאים ומקצועות, למרות השוני העצום הקיים ביניהם בדרכי החשיבה, בשיטות החקירה, בתפיסת האמת והצדק, בהשקפותיהם החברתיות ובדעותיהם הקדומות, מהווים יחד את הסגל ("פאקולטי") של תחום התמחותם ואת ה"סינט" - המועצה הפדגוגית של האוניברסיטה. בכך הם מופקדים על חקר האמת בכל הנושאים והתחומים של הדעת.

כתוך כל הגיוון והשוני האינטלקטואלי העצום הזה של הדעת האנושית, קיים, על-פי רעיון האוניברסיטה, מכה-משותף אחד, שהוא, אחדות השאיפה בביקוש אחרי האמת, מתוך התמודדות עם מגבלותינו השכליות והרגשיות. מגבלות המקשות על חקירתה והכנתה של האמת.

כלומר, המוקד האמיתי של הפעילות האקדמית הוא ניסוח מחדש, יומיומי, בכל תקופה ותקופה, של הבעיות המרכזיות המעיקות על החשיבה המדעית. הסברה מחודשת, לאור גילויי המחקר המתמשך, של חוקי הטבע, החברה ונפש האדם.

תכלית העבודה של כל עובדי האוניברסיטה ותלמידיה היא, איפוא, הגשמת הציווי הסוקרטי - "דע את עצמך" (ואת עולמך), בהתאם לשיטה לוגית-מדעית.

כאשר מוסד כזה הופך לארגון חברתי מקיף, יוקרתי ויקר מאד, המתפנס מהקצבה של הציבור כולו, בין אם הוא נהנה מתוצרי העבודה האוניברסיטאית ובין אם לא, נוצרת בעיה חברתית. שכן, חבר-מורי האוניברסיטה בוחר וקולט מורים ותלמידים מסויימים, ודוחה מורה ותלמידים אחרים. לפי עקרונות המתחלפים מפעם לפעם. הוא מעמיד בחינות וקובע סטנדרטים למי שנחשב בעיניו לאיש-רוח ומדע, ודוחה את מי שאינו נחשב לכהן בעיניו.

אדיר כהן (מנחה): נפתח את הדיון בנסיון להגדיר את דמותה של האוניברסיטה ואת תפקידה היום. קלארק קר בספרו "שימושיה של האוניברסיטה" מתאר את האוניברסיטה כסופרמרקט ענקי שהסטודנטים הם צרכניו. לדבריו, גידולה של האוניברסיטה נקבע במידה רבה יותר על-ידי כוחות חברתיים מחוץ לכתלי המוסד מאשר על-ידי פילוסופיה פנימית. גישתו של קר היא פראגמטיסטית והיא בוחנת את החינוך הגבוה בעיקר מבחינת הפונקציה החברתית שהוא ממלא, ואף כאן מבחינת תפקידו השירותי ולא תפקידו הביקורתי.

מול גישה זאת ובניגוד מוחלט לה כדאי להזכיר את גישתו של ס.ב. מקפירסון, שהדגיש כי תפקידה של האוניברסיטה להיות מצפונה של החברה, לסייע בשמירת הטוב שבה ולפעול לעקירתו של הרע. מקפירסון מצייץ בנימה הנראית כדוחה אך היא מפוכחת, כי האוניברסיטה צריכה לשמש תחליף מודרני ללץ של ימיה הביניים והרנסאנס, אשר רק לו הותר לומר את האמת לפני השליט, לבקר, לתקוף ולנפץ מוסכמות.

בתווך, בין שתי גישות אלה, אני רוצה להעלות את גישתי שלי הקרובה בהיבטים רבים לאלה של פאול גודמאן וז'אק בראון. השאלה העיקרית לגבי האוניברסיטאות היא כיצד להפוך אותם מבתי-ספר גבוהים שהם המשכם המאוברן של בתי-הספר היסודיים והתיכוניים העוסקים ב"העברת דעת", לבתי-ספר של גילוי הדעת, חיפוש "האמת" בכל התחומים, ועם זאת בתי-ספר של דו-שיח, של מפגש, של חקר משותף. האם האוניברסיטה מצטיירת כמפגש של יצרני דעת ומשווקיה עם קהל הסטודנטים, צרכניה ורוכשיה של אותה דעת, או שהיא "קהילת מלומדים", כניסוחו של פאול גודמאן, אשר המחייב והמאפיין אותה הם היושר המחקרי והמאבק המתמיד לחיפוש "האמת" והדרושיח המתבטא בכל תחומי המחקר, העיסוק בדעת, המגע האינטימי עם הלומד, הלמידה המשותפת, ההעזה אף לבדוק ולחקור את החברה, המחאה החברתית והחיים תוך מפגש רפלקטיבי עם תחומי המדע והרוח השונים.

השאלות הראשונות לגבי האוניברסיטה אינן, אם-כן, השאלות המקובלות של תכנית התפתחותית צרה מול תכנית הומאניסטית, של אינטלקטואליות מול פראקטיות, של רוח מול מידע, של מחקר מול הוראה, וכיו"ב. בכל תכנית, הן בתחום המדעים

החברתיות כפי שמנסחן פאול גודמאן: (1) התאמתם של הצעירים לקומפלקס החיים החברתיים והכלכליים והכנתם לחיים מועילים תוך הקנייתם של נהגים מקובלים ופיתוחן של מיומנויות מועילות; (2) המשכתה של תרבות החברה תוך אישור מקצועותיה העיקריים בתחומי המימשל, הדת והכלכלה; (3) אימון הצעירים וטיפוחם המקצועי כדי שיוכלו לשרת את החברה בהווה, לנצח במלחמה, לתפקד בחברות הגדולות או במימסדים החברתיים והפוליטיים; (4) סיפוק התגליות, ההמצאות, הכלים, המכשירים, המידע להעשרת החברה ולקידומה; (5) אישור בתוקף הסמכות האוניברסיטאית המלומדת של האידיאולוגיות החברתיות והפוליטיות המקובלות. היכן אתה עומד כסוגיות סכוכות אלה צבי?

צבי לם: אתייחס ראשית לשאלת מהות האוניברסיטה. למעשה, יש לכך שלוש תשובות שונות, משלושה כיווני התייחסות - זה של הסטודנט, זה של האוניברסיטה, כפי מייצגיה, וזה של החברה. יש שלושה סוגים של תלמידים: אלה הבאים ללמוד, אלה הבאים לרכוש מקצוע ואלה הבאים לרכוש תעודה. כל אחת משלוש הקבוצות האלה מתחלקת לשתי תת-קבוצות: אלה שבחרו נכון, ואלה שבחרו לא נכון. כלומר, אלה שבאו ללמוד ואכן מסוגלים ללמוד, ואלה שדימו בנפשם שבאו ללמוד אך אינם מסוגלים לכך וכך גם בשתי הקבוצות האחרות.

איך נוצרה דיפרנציאציה זאת? בתהליך שהיה ארוך למדי השתנתה האוניברסיטה, במשך דורות אחדים, ממוסד שהיה בעל אופי מעמדי מובהק, למוסד השייך לעילית והמכשיר עילית, למוסד המשרת את הרבים, או כפי שנהוג לומר למוסד המוני. כל עוד היו האוניברסיטאות מוסדות אליטריים יוכלו להיכנס לתוכן, רק מי שהיו בנוסף על היותם בעלי כישורים מתאימים, גם בעלי סיכויים להימנות בעתיד על העילית של החברה. עילית זאת לא היתה מורכבת דווקא ממומחים אלא מבני-תרבות. יותר משציפו מבוגר אוניברסיטה שיפעל בתחום מוגדר של מדע ציפו ממנו שייצג נורמות אינטלקטואליות ומוסריות מוסכמות ומקובלות על העילית של החברה. גם כשהאוניברסיטה היכנה מומחים, בתחומי דעת שונים, רופאים למשל, היא עמלה על כך שהרופא לא יהיה רק מומחה אלא בן-בית בתרבות במובנה הרחב. לא זמן רב עבר מאז חייב היה כל מי שביקש להתקבל לפקולטה לרפואה, להיות בקי בתרבות הקלאסית של יוון ורומי ולדעת לא מעט לטינית. מה שקרה בינתיים, הוא שהחברה החלה להידחק ליותר ויותר מומחים, והאוניברסיטה הפכה יותר ויותר למוסד המספק אותם.

אדם יכול להיות מומחה מעולה ועם-זאת להיות זר לערכיה של התרבות. הוא יכול לתרום רבות לתרבות ולא להיות תרבותי, באותו מובן שיוחס פעם למושג הזה. אך ככל שמלחמת קיומן של חברות נעשה יותר ויותר חלוי במומחים מן הסוג שהאוניברסיטאות הכשירו אותו - לא ניתן להן עוד לנהוג בדרכי הסלקציה הישנות. הן סיגלו לעצמן כמרוצת הזמן אמות-מידה חדשות לבחירת תלמידיהן; אמות-מידה המבטיחות שבגריהן יהיו למומחים, בין אם תוך-כדי-כך ירכשו את ערכי-התרבות ובין אם לאו. בזו הדרך הפכו האוניברסיטאות למעין בתי-ספר מקצועיים ברמה גבוהה, בתי-ספר המכשירים מומחים והתרים אחר מועמדים העשויים להיות בבוא היום מומחים באחד מתחומי המדע או הטכנולוגיה, גם אם אין בטחון שיהיו ראויים להיות מנהיגיה האינטלקטואליים והרוחניים של חברתם. זה גרם להפתחותן של האוניברסיטאות בפני בני-מעמדות שבעבר שערי האוניברסיטאות היו נעולים בפניהם. זאת ועוד. לימודי אוניברסיטה היו לגורם מכריע בהצבתם של בני-אדם בתפקידים חברתיים. דבר זה חל לא רק על מומחים. סיכויו של בעל תעודה אקדמית, גם כזה שהישגיו לא היו מרשימים במיוחד, טובים מאלה של מי שאין בידי תעודה כזאת. האוניברסיטאות היו למסלול במלחמתם של הרבים לעליה במעמד החברתי, ואלה שינו את הרכבה של אוכלוסייתן. התמורה הזאת באוכלוסיית האוניברסיטאות הולידה סוג חדש של מוסדות אקדמיים-על-אוניברסיטאיים, כמו מכון וויצמן בארץ

הייתי רוצה להעמיד כאן את תפישת מטרות האוניברסיטה כפי שנראית בעיני ובעיני רבים ממבקריה של התפישה החברתית הקיימת של האוניברסיטה מול התפישה החברתית-מימסדית. מטרותיה של האוניברסיטה, כפי שהן נראות לי הן: (1) עיסוק במחקר וחתירה בלתי-פוסקת לגילוי "האמת" ולירידה לשורשיהם של הדברים; (2) הוראתם וקידומם של המדעים, מקצועות הרוח, החברה והאמנויות תוך נאמנות למחקר השיטתי והיסודי ותוך הקנייתן של מתודות החקירה בכל התחומים; (3) לימוד ההשתמעויות הפילוסופיות האנושיות והחברתיות של המקצועות השונים מתוך התמודדות הגותית, הטלת ספק, נון-קונפורמיזם, דו-שיח עם חברי קהילת המלומדים, מגע עם העולם הרוחני; (4) היענות לצרכים החברתיים, לא לפי תכתיביה של החברה, אלא מתוך פתיחת אוצרות הדעת, הגילויים והחידושים לשימושיה של החברה; (5) קיומם של חיים אוניברסיטאיים אותנטיים תוך מימשל עצמי בקהילת המלומדים ועצמאות מירבית. מול מטרות אלה ניתן להעמיד את המטרות

האוטונומיה שלהן, על העצמאות שהיתה צריכה להיות שמורה להן, וכך לא הצליחו לשמש משקל נגד לקומפלקס הפוליטי-צבאי-תעשייתי-כלכלי, ובמקום זאת הצטרפו למימסד והגדילו את כוחו. האם לא צדק פאול גודמאן שהדגיש כי מדעני-החברה, אשר חייבים היו לפעול כמבקרים אחראיים ועצמאיים של מדיניות המימסד, הפכו במקום זאת לשליחיו. עם ויתורן על עצמאותן, ונסיגתן מתפקידן הביקורתי הנועז והחותר אל האמת, מתכחשות האוניברסיטאות לייחודן ובוגדות בעצמן. האין זה נכון כי למימסד נוח לראות באוניברסיטאות בתי-ספר מקצועיים גבוהים להכשרת בעלי-מקצוע טובים שישתלבו במערכת החברתית ויספקו את שירותיהם לחברה. מימסד זה אינו מוכן להסכים להתקיימותה של קהילת לומדים שהעיסוק בתרבות הוא עיקר עניינה ושמענייניה הם בקשת הדעת, חקר טהור ותורה לשמה. וכי לא מוכרות לנו הדרישות של צרכי החברה כמוודד לקיומם של חוגי לימוד, הקצאת משאבים וכיו"ב?

מיכאל אביטבול: מלוא השכר הריאלי

פרופ' מיכאל אביטבול

לדעתי, יש שני תפקידים מרכזיים לאוניברסיטאות: 1. יצירתו והפצתו של ידע מדעי. 2. יצירת צינור קשר למקורות ידע בעולם החיצון. כל שאר המטרות והבעיות של האוניברסיטאות בארץ, הן נגזרות של שתי הפונקציות הנזכרות. לדוגמה - שאלת התנאים ליצירת ידע בארץ, החל מתנאים חומריים ועד אלה הקשורים ביחס שלנו כחברה להשכלה גבוהה, או, בנושא הפצת הידע, השאלה באיזו מדה מעוניינת החברה בספיגת ידע כזה, באיזה סוג של ידע היא מעוניינת, באילו תחומים? כושר ההפצה קשור כמובן גם בהיותו ההומוגנית של הקהל הראשוני אליו מפנים אנשי האוניברסיטה את דבריהם. אם הסטודנטים הם בעלי שיוך חברתי אחיד, תהיה ההשכלה האקדמית מעוגנת בסקטור מצומצם. מאידך, במצב בו מאכלסים את האוניברסיטאות סטודנטים מכל שכבות האוכלוסייה, התמונה משתנה.

ולנושא כזה של הומוגניות מאולצת, ברור שהרמה הכללית של מועמד לאוניברסיטה נובעת מהשכלתו היסודית והעל-יסודית שבמפורש לוקה אצלנו בחסר. לכן נזקקות האוניברסיטאות למכשיר הפסיכומטרי. זה בנוסף כמובן לחסר במקומות לימודים הגורם אף-הוא לסלקציה, באשר לתפקידה השני של האוניברסיטה - הקשר עם חו"ל, גם הוא נכנה עפ"י היחס הכולל שלנו לנושא חו"ל. כשהגישה היא של עם לבדד ישכון, יש סכנה שניכנס לבידוד. כאשר מבקרים בעתונות את השבתונים של הפרופסורים ואת השימוש בשפה זרה כשפת ההשכלה הגבוהה, ועוד ועוד וכיו"ב.

כללית, מאגדת בתוכה האוניברסיטה כיום מאגר של חוקרים מעולים שעובדים בתנאי מחקר גרועים. והסכנה האורבת לנו משום-כך, היא סכנת הירידה שלהם לאוניברסיטאות שונות בעולם.

בעניין זה חמור מאד גם מצבם של מדעני-היהדות. עד לא מכבר, יצאנו מההנחה שתהינה אשר תהינה התנודות בהשכלה הגבוהה, הארץ תישאר תמיד לפחות המרכז החשוב ביותר למדעני היהדות, והנה, גם תמונה זו משתנה. הרווארד או ייל בארה"ב הולכות והופכות למרכזים חשובים בתחום.

מסיבות רבות, ביניהן בהחלט הסיבה הכלכלית, יושבים רבים ממורי האוניברסיטה שלנו במשך

חצאי-שנים בחו"ל. עובדה שמשפיעה קשות גם על התלמידים המתקשים לפתח מחקרים במצב זה.

בנושא המכללות - אם המצב באוניברסיטאות יימשך כמגמה בה הוא נמצא, תהפוכנה ממילא כולן למכללות.

דה-פקטו, יש לנו מכללות. אבל באופן מהותי, הדיבורים על הקמתם הם ביטוי לזלזול שמזלזל חלק מהמורים בהוראה ברמת ה-B.A.

לדעתי, דווקא שלב לימודים זה חייב להיות במקד התייחסותן של האוניברסיטאות. אותו יש לחזק. אולי כדאי אפילו להוסיף לו שנה רביעית או שנת 0 - כמכינה. משום שכאשר יורדת רמת ה-B.A. יורדת גם רמת ה-M.A.

לסיכום, ההפרדה בין תלמידי ה-B.A. לבין תלמידי התארים הגבוהים יותר, בדרך של מכללות, נראית לי מלאכותית ולא יעילה. שלא לדבר על שאלות אחרות שהיא עלולה לעורר, כמו - מי ילמד במכללות ומי באוניברסיטאות. עם-זאת, יש בפרוש מקום לבדוק האם כל היחידות המרכיבות כיום את האוניברסיטה, חייבות להישאר במסגרתה. באיזו מידה, למשל, זה מקומן הנכון של היחידות להכשרת מורים, או של ביה"ס לעבודה סוציאלית, או של המכינות, שהוקמו לצרכי המדינה, ולכן על המדינה, לענינת דעתי, לממן את עלותן.

כללל, נקודת-המוצא שלי כיום, היא תקציבית. אסור, לטעמי, לחייב את האוניברסיטאות מצד אחד לקיים ערכים שונים של החברה והמדינה ולהיכנס משום-כך לגרענות; ומצד שני לא להתיר להן לדרוש מהסטודנטים את מלוא עלות לימודיהם.

קשר התמיכות וההנחות צריך להיות ישיר בין הסטודנטים לבין המדינה, כשהאוניברסיטה מקבלת מהסטודנט את מלוא השכר הריאלי. ■

צבי לם

אדם יכול להיות מומחה מעולה ועם־זאת להיות זר לערכיה של התרבות. הוא יכול לתרום רבות לתרבות ולא להיות תרבותי, באותו מובן שיוחס פעם למושג הזה. אך ככל שמלחמת קיומן של החברות נעשה יותר ויותר תלוי במומחים מן הסוג שהאוניברסיטאות הכשירו אותו - לא ניתן להן עוד לנהוג בדרכי הסלקציה הישנות. הן סיגלו לעצמן במרוצת הזמן אמות־מידה חדשות לבחירת תלמידיהן; אמות־מידה המבטיחות שבוגריהן יהיו למומחים, בין אם תוך־כדייך ירכשו את ערכי־התרבות ובין אם לאו.

חובקת עבר, הווה ועתיד, מלומדיה מגוונים ולעתים באים מארצות שונות, אין הם אמונים על המשפטים הקדומים של החברה המקומית ואפילו לשונם מציינת לחוקים אחרים, לאמת המדעית ולא לאמת הפוליטית, לאמת המוסרית ולא לאמת הפראגמטית. לרוב נמצאת קהילת המלומדים בקונפליקט עם החברה הסובבת. בחינה היסטורית תגלה שספק אם היו תקופות של השלמה בין האוניברסיטאות ובין החברה. להיפך, ידוע לנו על מלומדים שהוחרמו, סטודנטים שנענשו וגורשו, ספרים שנשרפו, אך על־אף זאת, קהילות המלומדים שרדו. מה דעתך, אפי, בעניין זה?

אפרים יער: השאלה היא האם האוניברסיטאות היום יכולות לפעול באותה צורה בה פעלו פעם. בדגם של: היכל־ישן, של הסתגרות בד' אמות. לדעתי, יכולתן לפעול כעת בצורה כזאת מוגבלת הרבה יותר מאשר בעבר, ולו מן הסיבה שהן הפכו, גם מהבחינה הכמותית וגם מבחינת הפונקציות הנוספות שהוטלו עליהן, לכל־כך גדולות עד שגישה מסוג זה לא תיתכן יותר. במאות הקדמות האוניברסיטאות, אפילו מבחינה מספרית פשוטה - הסטודנטים ואנשי המחקר ביחד - היו חלק חסר משמעות יחסית במערכת החברתית הכוללת. כיום מדובר בסקטור שכולל נתח נכבד מהמערכת המקצועית־התעסוקתית. הן מבחינות מספרי הסטודנטים, הן מבחינה תקציבית וכך. דבר נוסף - נוצרו קשרי־גומלין בין פונקציות שונות לבין עצמן בתוך האוניברסיטה, כך שהפרדה בין חקר האמת לשמה לבין כל פונקציות אחרות המצופות מהאוניברסיטה בתחום השירותים

מייסדיה דגלו בהן. די להזכיר את האווירה של מועדוני התנועות הסוציאליסטיות היהודיות באירופה המזרחית, שמשם באו מכונייה של החברה הישראלית. אלה היו מעין אוניברסיטאות עממיות. בני־אדם ללא השכלה פורמלית שקדו על לימודיהם וביקשו לבסס את השקפת עולמם על ידע שבספרים. לפני שנים רבות דיבר מרטין כובר על הברית שבין "ההר" ו"העמק" - כאשר ההר היה כמובן הר הצופים שבו שכנה האוניברסיטה, והעמק היה עמק יזרעאל שסימל את המחנה החלוצי, שהניח יסודות לחברה המתחדשת. האוניברסיטה לא היתה חלק של המאמץ החלוצי והיא לא היתה בדיוק מה שהאידיאולוגיה של הפרודוקטיביזציה תבעה מן היהודים באותה העת. אף־על־פי־כן היא זכתה לאישורו של המחנה החלוצי־סוציאליסטי בזכות החיוב של האינטלקטואליות שבו. האידיאולוגיה השניה, זו של הימין מקדימה את האמוציות לאינטלקט. יש בקרב חסידיה הרבה חשדנות כלפי האינטלקטואליות כמו גם כלפי האינטלקטואלים. בקרבה יש הרבה זלזול ב"ראשי ביצה" והיא מזהירה את הנוהים אחריה, בפניהם. האימרה שהיתה מקובלת על הימין בגרמניה והאומרת - "אלף פרופסורים - והקיץ הקץ על המולדת", נולדה מן העוינות המצינית את יחסו של הימין אל האינטלקטואלים ואל עיסוקיהם. האוניברסיטאות בארץ בימינו שרויות במערכת של שנוצרה משני יחסים האלה אליה. על זה יש להוסיף את העובדה שהאוניברסיטאות, כמו סקטורים אחרים בחברה הישראלית, מחוברים בצינורות הנשמה תקציבית לקופת־המדניה, כלומר תלויות במשחקי כוחות פוליטיים שבתוכה. מעמדה של האוניברסיטה בחברה הישראלית בימינו אינו פחות בעייתי מעצם הגדרת מהותה ותפקידה.

אדיר כהן: נראה לי שכדאי להתמקד באחד הנושאים המתבלט בתוך כל מגוון הנושאים הרחב שהוצג עד עכשיו והוא חיפוש האמת וההעזה לרבוך בה. השאלה הקשה היא האם חיפוש זה אינו מופרע על־ידי מערכת יחסים סביבתיים, לחצים פוליטיים־חברתיים, תלות כלכלית וכיו"ב. יש הטוענים כי גידולן העצום של האוניברסיטאות, המבנה שלהן, גידול העוצמה הביורוקרטית בתוכן והתפיסות החברתיות של תפקידן, פוגם בתיפקודן העיקרי, בחיפוש האמת, בחקר האובייקטיבי, בהעשרת הדעת וכדומה... דאק בראזין טוען כי כישלון האוניברסיטאות כרוך בהרס קהילת המלומדים, במעבר מן ההומאניזם של קהילות המלומדים העצמאיות, אם בתחומי הרוח ואם בתחומי המדע, אל השיטה של הנדסה אנושית שנקודת מוצאה - הכלכלה הלאומית והפוליטיקה. הרוח האוניברסיטאית חייחה בתוך חרות, באווירה של בינלאומיות, בפתיחות מירבית, והיא נחנת במסגרת של תכתיבים, תכניות מגבלות ופיקוח חברתי חיצוני.

פאול גודמאן מדגיש כי הדרישות החברתיות והמודלים של השוק הפכו את האוניברסיטאות לקרקע פוריה לצמיחת אידיאולוגיות של תחרות והישגיות, וכי הפרופסורים והפקולטות שקועים במאניפולציות ובמדירות, בעוד הסטודנטים מוצרכים להחשיב את הצינונים כאקוויוואלנטיים לדולרים. כאן שבה ועולה השאלה המרכזית, שאותה כבר ניסח ג'והן דיואי בשעתו: מה היא האישיות. שהאוניברסיטה יוצרת? מה קורה ומה מתווסף לאדם היוצא מבין כתלי האוניברסיטה. מלבד מטען מסויים של ידע נטול־חיים, וידיעות ספציאליסטיות בתחום מסויים?

פיטר ברוקס, מאוניברסיטת ייל, מבקש ליצור את "האוניברסיטה הביקורתית". לדבריו "עלינו לצייד את הסטודנטים ואת מורי הפאקולטות המעוניינים בכך, באמצעים ליצור, אם להשתמש בפראפראזה על צ'ינגוארה - שתיים, שלוש, הרבה וייטנאמים אינטלקטואלים והבה נלמד מן התוצאות". האם יש עדיין מקום לתפיסה של המבקרים הראדיקאליים של האוניברסיטאות אשר הדגישו כי קהילת המלומדים האוטנטית צריכה להיות נפרדת מן החברה שלה יש ארגון שונה. חציצה זו היא בלתי־נמנעת משום שבאופייה שונה קהילת המלומדים מן החברה הסובבת. זאת קהילה שתרבותה בינלאומית.

מיכה חן

תרומתו של החינוך הגבוה לצמצום הפערים החברתיים - בחינוך, בכריאות, במשפט, בכלכלה ובשאר תחומי החיים, נראית יותר שלילית מאשר חיובית. יתכן שההשקעה בחינוך הגבוה, מגבירה פערים. יתכן שבשם חקר האמת מעשירים עשירים ומרוששים עניים.

או פרינסטון בארה"ב. אלה מוסדות שהם סלקטיביים יותר מן האוניברסיטאות הרגילות. דומה שבכתיב, אחרי הדרג השלישי - ב"ס יסודי, תיכון, ואוניברסיטה, יתמסד דרג רביעי של השכלה גבוהה: מכונים למחקר מתקדם. אך כבר היום חלק לא מבוטל של תלמידי האוניברסיטאות, אלה שבאו אליהן כדי לרכוש מקצוע או לזכות בתעודה, מעוניינים להגיע למטרותיהם בדרך הנחה והנעימה ביותר; הם מעוניינים במורים טובים ולא דווקא בחוקרים מעולים. העובדה שמורה מסויים הגיע להישגים גדולים במחקר, חשובה בעיניהם פחות משחשובים בעיניהם כישוריו כמורה. אך האוניברסיטה, מעצם מהותה היא מוסד שתפקידו הוא שימור הדעת והרחבתה, ואת התפקיד הזה אין היא יכולה למלא ללא מחקר. הסטודנט רוצה כמורה טוב. לאוניברסיטה אין קיום ללא חוקרים מצטיינים. לא במקרים רבים מתקיימים שניים אלה באדם אחד. כתוצאה מן השניות הזאת של האינטרסים חלה התפצלות של מוסדות אקדמיים. הופיעו מוסדות שהמאמץ העיקרי המושקע בהן הוא הכשרה מקצועית באמצעות הוראה המכוונת למטרה הזאת (הקולגים) ובצידם של אלה המשיכו אוניברסיטאות בטיפוח מחקר ובביסוס ההוראה על המחקר הזה. אם בעתיד ימצא פתרון טוב מזה לבעיה הזאת - לא ניתן לפי שעה להשיב על־יך.

אפרים יער: אפשר לומר, על דרך ההומור, שגם בהקשר זה לקחנו מהמסורת הסוציאליסטית והקפיטליסטית, אלא שלא בחרנו בצרוף התכונות הנכון. אפשר היה לקבל את היעילות של הקפיטליזם ואת הצדק של הסוציאליזם, ואילו אנחנו בחרנו בהיפוך של הצירוף.

צבי לם: הפן השלישי הוא זה של ציפיות החברה מן האוניברסיטה. החברה הישראלית בימינו שרויה בקיטוב אידיאולוגי, המפצל אותה לשני מחנות. ככל שאלה מדברת החברה הישראלית בימינו בשני קולות. כך גם ביחסה לאוניברסיטה. לפי אחת האידיאולוגיות הרווחות האוניברסיטאות נתפסות כמייצגות ערכים ששומה על החברה לטפחם ולשמרם. זאת העמדה שהורישו לחברה הישראלית האידיאולוגיות הסוציאליסטיות שחלק נכבד של

המגמות הפועלות לאורך-הזמן. כלומר, היכן היינו לפני עשרים-שלושים שנה, איפה אנחנו עומדים כיום, ומהם הגורמים שהביאו להימצאותנו במצב בו אנחנו נמצאים (והקונטראסטיות, יש לחזור ולהדגיש, הן לא בהכרח שליליות, לא כל השינויים היו שינויים לרעה). ולאור הדברים הללו, לבדוק לאן פנינו מועדות, ולגבי איזו מהפונקציות האוניברסיטאיות עשויה להיות לפחות מידה מינימלית של הסכמה. הכוונה היא ל"הסכמה" במובן של תמיכה חברתית. כיוון שאיך שלא נקבע את הפונקציות ואת סדרי העדיפויות שלהן, המימון יהיה תמיד מימונו של הציבור. כי בסופו של דבר קיומן של האוניברסיטאות בקנה-מידה גדול כלי-כך, כמו זה של היום, מותנה בתמיכת החברה במובן הרחב של המלה. לסיכום, איך אני רואה היום את מגמות ההתפתחות האוניברסיטאיות? - בדאגה. אני שייך לאלה החושבים שמטרתה העיקרית והמרכזית של האוניברסיטה היא לעסוק במחקר. במובן המדעי הרחב של מושג זה. להיות מקור תסיסה אינטלקטואלי. לחקור את האמת כמטרה לעצמה, להעביר - עד כמה שאפשר, את המסר של אמת זו לחברה מסביב. יתרה מזאת, אם אני מסתכל על הנושא מהעמדה שלי כאזרח, מהישראליות שלי, אני חושב שבה במידה שהחברה הישראלית מתיימרת להיות חברה מתקדמת במובן המערבי של המושג, להשתייך למשפחת האומות הנאורות, היא חייבת להשקיע משאבים לצורך מילוייה של פונקציה אוניברסיטאית זו. אם לא ננהג כך, נהיה עדים לתהליך של הדלדלות כוח האדם האינטלקטואלי שבתוכנו. זה גם מבלי לזהות כוח אדם אינטלקטואלי עם כוח-אדם מדעי (ובכל-זאת קיימת חפיפה מספקת בין השניים). ומכיוון שאנחנו, מסיבות היסטוריות, יוצרים בחברה הישראלית מערכת ציפיות גבוהה מאוד, דווקא בכיוון של רכישת השכלה גבוהה. אולי גם בהשפעת המסורת

אפרים יער

אם החברה הישראלית לא תחליט לתת עדיפות גבוהה לאוניברסיטאות ולאפשר להן לתפקד, בראש וראשונה כמרכזים של יצירה מדעית וחשיבה ביקורתית, אנו נפסיד במערכה המתנהלת על קיומה של החברה הישראלית בכלל ודמותה כחברה מתקדמת בפרט.

לחברה, נעשתה בלתי-אפשרית כמעט. ומדובר לא רק בהוראה ובהכשרה פרופשיונאלית אלא גם במחקר שימושי. ובנושא זה נוכחים מהר מאוד לדעת שגם אם "אדי-הוק" אפשר להגדיר מחקר מסוים כבעל אופי בסיסי תיאורטי יותר, הרי שמהר מאוד יכולה משמעותו להתהפך. ואין דוגמא טובה יותר מאשר התפתחות חקר האטום. כלומר, לדעתי, התשובה לשאלה - האם האוניברסיטאות היום יכולות להסתגר באותם "היכלי-שן" של העבר, היא חד-משמעית - לא. והאוניברסיטאות לפיכך, מנהלות, להערכתי, קרבות נואשים כדי לנסות ולשמור על אותה "נישנה", בתוך הפונקציות הכלליות, במסגרתה יוכלו לעסוק במחקר כמטרה אינטלקטואלית לשמה. מבעיה זו נובע גם רעיון ההבחנה בין קולגים ואוניברסיטאות. כשבקולגים תינתן אותה הוראה המצופה מההמונים המעוניינים לקבל השכלה אוניברסיטאית, בין אם מדובר בהשכלה לשמה, ובין אם מדובר ברצון לקבל תעודה או מקצוע; ואילו באוניברסיטאות יערך המחקר. בסופו של דבר ייבנה מערך של יחסי גומלין בין הכוחות השונים לבין עצמם, יחסים שיעצבו את דמותן של האוניברסיטאות בכיוון זה או אחר, וזה משום שאין, לדעתי, מודל חד-משמעי שניתן לאמצו ולומר עליו שהוא המודל הטוב ביותר. נערכה קודם הבחנה בין שלוש מסגרות התייחסות - של סטודנטים, אוניברסיטה וחברה. אלא, שאסור לנו לשכוח שגם בתוך האוניברסיטה עצמה אין עמדה אחידה, והרעיונות השונות רחוקות זו מזו. וכך גם בתוך המסגרת החברתית הכללית יש התייחסויות שונות לכל אחת מהן - תביעות וציפיות אחרות מהאוניברסיטה. כך שהאפשרות להגיע לאיזושהו קונצנוס מבחינת הפונקציה המרכזית של האוניברסיטה ומבחינת חלוקת המשאבים בתוכה היא כמובן בלתי מציאותית. אני מסתכל, משום כך, על הדברים באופן דינמי יותר, ואני שואל את עצמי מהן

להקצות עבורה יותר ויותר משאבים. לו היו בארץ פי כמה אקדמאים, היתה החברה בכללותה נראית בוודאי קצת אחרת. דבר אחר באותו נושא - אחד הטעונונים הכספיים של האוניברסיטה, הוא שהיא או המדינה לא חייבים לסבסד סטודנט למדעי-החברה או הרוח. כאשר במקביל, ממומנים כן מחקריהם של פרופסורים ואנשי-ההוראה בתחומים אלה. בזמנו, הצעתי להנהלת אוניברסיטת ת"א להיאבק יחד, כדי להגדיל את ההקצבות, כדי להרים את דרגת החשיבות של ההשכלה הגבוהה בתכנון הלאומי. אבל הם לא רצו לשמוע על זה. ולי זה היה כהחלט מזור, לתומי, חשבתי שמדובר באינטרס שלהם לא פחות מאשר באינטרס שלנו, כאשר מתייחסים לקידום ולשינוי סדר העדיפויות הלאומי. והרי קידום של שבוע אחד בהחלטה על ה"לביא" היה חוסך שישה מליון ש"ח, ופותר בעיה של מערכת שלמה. סדר העדיפויות פשוט השתבש כאן. הטענה כמובן אינה מופנית רק לאוניברסיטה, אלא גם למקבלי ההחלטות בממשלה. הם חייבים להבין שההשכלה הגבוהה היא עתידנו. הרי לא יהיו שום וויכוחים על ה"לביא" בעוד עשרים שנה משום שלא יהיה מי שיעסוק בו. ראוי להשוות, לדוגמא, את מספר הסטודנטים במצרים ובירדן כדי לראות כמה עגום מצבנו. והרי יש לנו פוטנציאל אדיר אותו אפשר לממש.

צריך לדעתי לאפשר ללמוד, ובמהירות, לכל אחד שרוצה בכך. ולאפשר ללמוד זה לא רק לקבל לאוניברסיטה, אלא לתת לתלמיד את כל האמצעים ללימודים סבירים במשך שלוש-ארבע השנים הראשונות.

צבי קינד יו"ר אגודת הסטודנטים, באוניברסיטת ת"א; בן 27; B.A. במדעי-המדינה. לומד לתואר שני בחוג להתנהגות אירגונית בפקולטה לניהול.

צבי קינד

לא מעט מקרים הדורשים התייחסות ושינוי. למשל, נושא הניתוח של תנאי הקבלה ללימודים. האוניברסיטה משנה תנאים אלה, כמרגם את תנאי המעבר משנה א' לשנה ב', כראות עיניה ומיום ליום.

ממש כימים אלה אנחנו מתדיינים בביהמ"ש ביחס לשינוי פתאומי שקבעו בנוהל הקיים משך 13 שנה, לגבי סטודנטים שכאו מהסמינרים למורים. אז לכאורה, באמת אסור להתערב בנושא האקדמי. אבל הרי לא יתכן שהאוניברסיטה תקבע ותשנה באופן שרירותי סדרי-יחיים של אנשים. חייבת להיערך בדיקה מקפת בכל הנושא. לא החלטה שתביא שוב לירידת מספר הסטודנטים וכמובן לירידת הרמה האקדמית של הלומדים. ואת שתי המגמות האלה חייבים לעצור, לדעתי, לשנות את כיוונן. כלומר, לשאוף להגדלת מספר הסטודנטים, ולהעלאת רמתם האקדמית. לשם-כך הכרחי, ראשית, להעלות את דרגת החשיבות של ההשכלה הגבוהה מבחינת התפיסה הלאומית.

צבי קינד: הסטודנט רוצה ללמוד

כאשר בא כיום נציג האוניברסיטה וטוען שהמחקר בצרות, שקיים משבר כספי, שהרמה האקדמית לא גבוהה דיה, יש להניח שכל טעונוני תקפים, אלא שחשוב לבדוק מה הסיבות הבסיסיות למצב. למשל, מהם הצעדים שעשתה האוניברסיטה ליצירת רמה אקדמית גבוהה. הרי לא מדובר כאן רק במעבדות טובות, או במרצים טובים, אלא בשילוב של אלה ודומיהם עם סטודנטים הנתונים ללמידה, שיש להם זמן ללמוד, שיכולים להרשות לעצמם להשקיע את מירב המאמצים והמשאבים האישיים שלהם בלימודים. אבל הסטודנט הישראלי, בראש-ובראשונה עובד, ובזמנו הפנוי - לומד. וזה כמובן מצב אבסורדי לחלוטין. אלא שראשי האוניברסיטאות אינם רואים זאת, הם רואים רק שהרמה המחקרית אינה מספקת וכי"ב. משום-כך, הפתרונויות הנמצאים על-ידם עלולים להוביל למצב בו יהיו תנאי מחקר פנטסטיים, מעבדות משוכללות, וכדומה, אבל לא יהיו סטודנטים שיבואו ללמוד. לכן, לדעתי, חייבים להקים וועדה לא רק לענין שכר-הלימוד שהוא פן אחד בלבד של הבעיה. אלא לבדיקת כל נושא ההשכלה הגבוהה. לבדוק מדוע קיימים גרעונות של עשרות מליוני דולרים בגוף שאין כל סיבה שיפסיד. מדוע יוצאת אוניברסיטת חיפה מאונת ובאוניברסיטת ת"א וירושלים מסתכם הגרעון בלמעלה מ-100 מליון דולר?

גם מבחינה אקדמית חייבם לבדוק מה קורה, והרי דו"ח מבקר האוניברסיטה עצמה הצביע על

היהודית. והרי אם אותם צעירים וצעירות לא יוכלו לממש את שאיפותיהם במסגרת המוסדות להשכלה גבוהה בישראל, הם יצאו החוצה. ואנו, כאמור, נידלדל. ומגמת הירידה מהארץ, כפי שכתבתי לא מזמן, תהפך יותר ויותר לתופעה נורמלית. לדעתי ואני לא מתבייש לומר זאת, הטובים ביותר מבינינו עלולים לרדת, משום שהאופציות שמציעים להם בחוץ עולות הרבה על מה שמציעים להם פה. לכן, אם החברה הישראלית לא תחליט לתת עדיפות גבוהה לאוניברסיטאות ולאפשר להן לתפקד, בראש וראשונה כמרכזים של יצירה מדעית וחשיבה ביקורתית, אנו נפסיד כמערכה המתנהלת על קיומה של החברה הישראלית בכלל ודמותה כחברה מתקדמת בפרט. זה לא אומר, כמובן, שיש לוותר על פונקציות אחרות כמו המחקר השימושי והשירותים החברתיים. בין אם מדובר בהמצאות טכנולוגיות המבוססות על מחקר שימושי, ובין אם מדובר בהכשרה פרופשינאלית של כוח-אדם - רופאים, משפטנים, מנהלנים, כלכלנים אנשי חינוך וכיו"ב. וכאן אני חושב שנעשתה טעות גדולה על-ידי האוניברסיטה בארץ, בשל חוסר ההבחנה בין הדיסציפלינות המיועדות לעסוק בראש-ובראשונה במחקר, לבין אלה המיועדות לעסוק בהכשרה פרופשינאלית. ולא אני מציע לתת בהכרח לאחת עדיפות על השנייה, אני רק טוען שמטיבן מחייבות מגמות אלה סוגים אחרים של פעילויות וכתוצאה מכך - סוגים שונים וכמויות שונות של משאבים ודבר זה לא בא לידי ביטוי באוניברסיטאות שלנו. בהקשר זה אני נזכר בטענה המיוחסת לרביץ כשהיה ראש-משלה, לפיה הפרופסורים מלמדים רק שמונה שעות שבועיות. אמירות מסוג זה משקפות כמובן כוונות או רשעות מוחלטת, שכן פרופסורים אינם מלמדים רק שמונה שעות שבועיות, ולא עוד אלא שהפעילות העיקרית שלהם היא המחקר והכתיבה, ואלו כרוכים בעבודה במעבדה, בספרייה, וכו'. עם זאת אני מסכים לכך שלא כל סגל האוניברסיטה חייב ללמד שמונה שעות בשבוע, זו אינה חייבת להיות נורמה אוניברסאלית. כלומר, על האוניברסיטאות, לדעתי, להפעיל במסגרת החופש העומד לרשותן, מדיניות יותר דיפרנציאלית, על-מנת להגיע לחלוקה יעילה וצודקת יותר בין חלקי הזמן המוקדשים למחקר לשמו. לבין החלקים המיועדים להכשרה פרופשינאלית ו/או אחרת. דבר אחד עליו יש לתת את הדעת הוא נושא הפונקציות הלנטנטיות של האוניברסיטה. גם לאורך יש לשפוט ולהעריך אותן. למשל, נזכרה כאן קודם מהפכת ההשכלה הגבוהה, שהיא אחת המהפכות החשובות ביותר שקרו בעולם אחרי שחמת העולם השנייה, הן מבחינת הגידול העצום של במספרי הסטודנטים באוניברסיטאות, והן מבחינת ההשקפות והנושאים האחרים עליהם דיברנו. וכאן, מעבר לשאלת ה"אליטיזם" לעומת ה"עממיות" וכל הכרוך בכך, עולה פונקציה נוספת המשמעותית מאוד לגבי החברה הישראלית. בדיקת ההרכב האנושי של האוניברסיטאות כיום, מבחינת המוצא העדתי, מעלה שרק כ-22%-20% מציבור הסטודנטים הוא ממוצא מזרחי, כאשר משקלה של אותה קבוצה עדתית באוכלוסיה הכללית ובקטגוריית הגיל המתאים היא למעלה מ-60%. ובכל פעם שמעלים את נקודת החתך בגלל בעיות תקציב ואחרות, עולה עוד ועוד אי-השוויון בנושא. בבדיקת הלימודים לתארים, למשל, ניתן לראות שכלל שעולים בסולם התארים, הופכת הדיספרופורציה הנזכרת ליותר ויותר חמורה. אפילו אם נניח לחלוטין את האספקט האידיאולוגי והמוסרי של מצב זה, טענתי היא שהאוניברסיטאות גורמות לעצמן ולחברה הישראלית נזק לטווח הארוך, ככל שהן מובילות להנצחת מצב זה. זאת משום שאם ייצוגו של חלק מרכזי של הציבור הישראלי באוניברסיטאות הוא כלי-כך קטן, ואם האוניברסיטאות תלויות בקיומן בחברה, עליהן לדאוג לכך שהחברה תיתן להן לגיטימציה. המסקנה הנובעת מזה איננה כמובן שהאוניברסיטאות צריכות לפתוח את דלתותיהן לכולם לפי השיטה שהוכיחה כבר את כישלונה כדוגמת זו שהופעלה ב-University City של ניו-יורק, אלא שעליהן לנסות ולהתמודד עם הבעיה בצורה שיטתית וגלויה יותר מכפי שנהגו עד-כה. זאת ועוד.

אדיר כהן

השאלה העיקרית לגבי האוניברסיטאות היא כיצד להפוך אותם מבתי-ספר גבוהים שהם המשכם המאובן של בתי-הספר היסודיים והתיכוניים העוסקים ב"העברת דעת", לבתי-ספר של גילוי הדעת, חיפוש "האמת" בכל דו-שיח, של מפגש, של חקר משותף.

בחברה המודרנית הצינור המרכזי למוביליות חברתית הוא צינור ההשכלה הפורמאלית. מבחינה זאת, האוניברסיטאות בין אם הן רוצות או לא, מוצאות את עצמם שותפות לתהליכים מרכזיים בחברה הישראלית מהם אינן יכולות להתנער. לכן אין אפשרות שתתגררנה רק במחקר מדעי, למרות שזאת צריכה להיות, כאמור, הפונקציה המרכזית שלהן. גישה בלעדית כזאת לטווח ארוך, תשמיט את הקרקע מתחת כמרגם התעלמות מנושאים חברתיים אחרים כמו: דמוקרטיזציה, מעורבות ועוד.

אדיר כהן: השאלה היא אם אנחנו מוכנים להניח שהאוניברסיטה תמשיך לשמש בתפקידים עליהם דיברנו - חקר האמת, גילוי הדעת, חיידוש וכדומה, בשעה שחלק מאנשיה הם רק בבחינת מעבירי-דעת מוגמרת ועוסקים בהוראה בלבד. בהחלט כדאי לתת את הדעת לשאלת ההוראה האוניברסיטאית, אך מנקודת-מוצא שונה ובשום-אופן לא מדרך הפרדה בין החוקרים מזה והמורים מזה.

מקובלת עלי מאוד ביקורתו של ז'אק בראזין שיצא כנגד הפרופשינאליות הצרה של האוניברסיטאות, כנגד פולחן המחקר המדעי ובעיקר כנגד תסביך הנחיתות המחקרית של מדעי-הרוח בפני מדעי-הטבע. הוא מבקש לנפץ את האליל של "החוקר הפרודוקטיבי", את האידיאל של הפרופסור העוסק כל הזמן בפירוטם חיבורים התורמים כביכול לאוצר הדעת האנושית. אידיאל זה של פרודוקטיביות, הלקוח ממפעלי המכוניות של פורד ולא מתחום כלשהו בעולם הרוח, מוליד את המבול של פירסומים סטריליים פרי עבודת מקיי-ספרים או סכולאסטיקה קרה בעלת יומרה מדעית-מחקרית. המחקר הוא ענין שהמדע והטכנולוגיה נתנו לו מעמד ויוקרה כה גדולים עד שמלומדים בשטחים אחרים מאמצים אותו מתוך חיקוי עיוור, מבלי לנסות ולתהות אם המודל של המחקר המדעי במדעי-הטבע מתאים לתהליך הגידול והלמידה בשטחים שלהם. מכאן שעל האוניברסיטאות לנתח

את המודלים המדעיים האלה, ליצור מודלים דיפרנציאליים לתחומים שונים ולהחזיר את תשומת-הלב לתהליך החינוך. אולם ניתוחם של המודלים המחקריים השונים, התאמה של דפוסי מחקר שונים לדיסציפלינות שונות, אין פירושו ניתוק ההוראה והחינוך האוניברסיטאי מן המחקר ומן החיפוש, בדרכים שונות, אחר האמת. לא נראית לי כלל ההצעה שמי שאינו עוסק ישירות בהתמודדות המתמדת עם החקר והגילוי, עם הדעת לגווניה, יכול לשמש מורה ומחנך אוניברסיטאי אמיתי.

מיכה חן: אני מבקש להזכיר כאן את פרופ' יוסף בן-דוד, ממייסדי הסוציולוגיה הישראלית, שעסק במחקרו על החינוך הגבוה בשני נושאים עיקריים: האחד מהם היה הרקע הסוציולוגי-ארגוני של התפתחות האוניברסיטאות כארגוני הוראה ומחקר, והשני היה המתח שבין חקר האמת לשמה, לבין השימוש באמת והפצתה. כלומר, המתח שבין אנשי המחקר המדעי לבין אנשי ההכשרה הפרופשינאלית. אחד מחידושו של יוסף בן-דוד, היה בחשיפת חשיבותה של התחרות והיריבות בין האוניברסיטאות - על שם, תקציב והשפעה, ובתוך כל אוניברסיטה על תפקיד, תחום ומעמד ועל התפתחות המחקר והידע המדעי. חשיבות עצומה הוא מייחס לדרך בה מיסוד תרבויות שונות את התחרות הזו בין הגורמים האקדמיים השונים. דבר נוסף בעל חשיבות גדולה הוא ענין החלוקה המתאימה של התקציבים והיוקרה בין המחקר המדעי הצרוף ובין ההוראה וההכשרה. בתאור התפתחותן של האוניברסיטאות החזקות והיעילות, הוא נותן ביטוי ברור לתרומתן הרבה של העמדות הפולורליסטיות, שהחזיקו מעמד במשך זמן רב הודות למיסוד המצב התחרותי היסודי. כלומר, חקר האמת כמובן של תחרות מתמדת בין הרבה אמונות אפשריות, כאשר באוניברסיטאות שונות, ובתוך אותה אוניברסיטה, עושות קבוצות שונות כמיטב יכולתן בביקוש האמת שלהן, אשר עשויה לעמוד בניגוד לתפיסת אמת אחרת שרווחת בשעה זו עצמה במקום אחר. גישה זו מאפיינת חברות שהגיעו להישגים עצומים בחינוך הגבוה.

מעניין שתפיסה זו של בן-דוד, הולכת ומתקבלת במקומות שונים בעולם, כאשר השאלה היא באילו דרכים וצורות יש למסד את התחרות על האמת בין ארגונים שונים ובקבוצות מחקר שונות. אצלנו, למרבה הצער, כיווני ההתפתחות הם לקראת אחידות והחלטיות, ולא לקראת אווירה פלוראליסטית. הדבר נראה גם בהגדרת האמת המדעית וגם בהגדרת סדרי העבודה והפיתוח הארגוני. למשל, כנושא שולי כאילו לאמת הצרופה, של שכר העובד האקדמי, קיימות אחידות וסטנדרטיזציה כלתי מובנים. כל העובדים האקדמיים, בכל נושאי המחקר וההוראה, מתנהלים לפי אותו סולם קידום ושכר, יהיו אשר תרומתם ותפקודם וחשיבות מחקרם ועבודתם. לישראל מועצה אחת להשכלה גבוהה שהיא יחידה בעולם בהגדרתה סדרי עבודה דומים ואחידים לכל אחד מכל אנשי המדע בכל המוסדות להשכלה גבוהה. יש בזה, כמובן, ביטוי לצנטרליזם קיצוני, המנוגד לחלוטין לתפיסתו של יוסף בן-דוד. וכך הדבר גם בתחומים רבים אחרים שבתחום החינוך הגבוה כמו השימוש האחד בבחינות הפסיכומטריות המשותפות ובבחינות הבגרות בכל האוניברסיטאות. שימוש בכלי מיון אלה, המהווים קנה-מידה עיקרי לקבלה, גורר הומוגניזציה חברתית מוגזמת של ציבור התלמידים, ובעקבות זאת, של מערכת החינוך הגבוה - כולה. ידוע בדיק מיהם, מבחינה חברתית, המתקבלים ללימודי הרפואה, מיהם המתקבלים למשפטים, לחינוך, למוסיקה וכו'. זאת-אומרת, אחידות סדרי המיון והקבלה, קובעים את אחידות האופי חברתי של התלמידים והמורים, יוצרת זהות כשוני שבתוך הציבור האקדמי, ומבליטה מאוד את המבדיל בינו לבין שאר חלקי הציבור. קיים חשש סביר, לפיכך, שהאוניברסיטאות, העוברות בד-בבד תהליכי האחדה "פנימית" והתכבדות "חיצונית", תהפוכנה לנטע זר ומיוחד במינו בחברה הישראלית. עשרות שנים האמנו שהאוניברסיטאות תוכלנה - מכוח ביקוש האמת, ומכוח רוממות הרוח של עובדיהן, הרודפים פחות אחרי שכר, יוקרה, כבוד

מצטער על-כך שאין לנו, על-פי אותה גישה, גם אוניברסיטה צבאית, או מוסדות אקדמיים המשרתים ציבור מזרחי, או אוניברסיטה של התנועה הקיבוצית. בינתיים, כל האוניברסיטאות הקיימות, כולל מכון ויצמן, מהוות מקשה הומוגנית אחת.

אפרים יער: אני רוצה להביע בצורה חדר-משמעת את אי-הסכמתי לחלק האחרון בדבריו של מיכה. אינני יודע אם הוא התכוון לכך אבל הצורה שבה הוצגו הדברים ניתנת לפירושים זרים ומזוירים. כך שאני מסתייג בצורה חדר-משמעת, לפחות מהניסוח.

מיכה חן: כשאני מדבר על אמת תל-אביבית אני לא מתכוון, כמובן, לאמת ברמות האלמנטריות שלה. שם, ברמה האקסיומטית, קל להסכים על המוסכם ולהגדיר בקלות את השונה והמבדיל. אני מתכוון לכך שלכל אוניברסיטה, כמו לכל ארגון, צריכים להיות קוו-אופי וסימני-היכר בולטים, ייחודיים ופרטיקולריים ביותר.

זאת ועוד, הייתי שמח, למשל, לו היתה בת"א אסכולה פסיכולוגית שנמצאת בוויכוח כלשהו עם אסכולה מתנגדת בהורוארד או בניירורוק. הייתי

בחיבה הרפלקטיבית שהאוניברסיטה צריכה לחשוב על עצמה.

האוניברסיטאות בישראל, צריכות לדעת, לחרוג מהמסגרת הנוקשה של ארגון פשוט ואחיד, כשם שהן צריכות לחרוג מהמסגרת של אמיתות פשטניות ואחידות.

אוניברסיטת ת"א למשל, צריכה להיות שונה בדרכי ארגונה, בנושאי מחקרה, בטיפוסותיה המדעיות ובאופי מוריה ותלמידיה, מכל אוניברסיטה אחרת.

באוניברסיטת ת"א, לומד ומתפתח לדוגמה, ציבור אופייני של ישראלים צברים, חילוניים וקנטרניים, השונים תכלית שינוי מציבור התלמידים של חיפה על אופייה הצפוני המיוחד, והשונים, כמובן, מציבור תלמידי האוניברסיטה העברית, שהיא האוניברסיטה של העם היהודי, הנמצאת על פסגת הר-הצופים. כל אוניברסיטה, לכן, לטעמי, צריכה לחשוב על הציבור הייחודי אותו היא משרתת.

קיימת כבר בישראל דוגמה אחת כזאת - באוניברסיטת בר-אילן, ואני מציע לשאר האוניברסיטאות ללמוד משהו מאוניברסיטה זו. אני

וכוח פוליטי, ויותר אחרי צדק חברתי ותרומה לזולת, להעניק מהשפע שברשותן לקבוצות חלשות שבאכלוסיה. אבל תקווה זו לא התממשה, ותהליך זה לא קרה. לא באירופה ולא בארה"ב, וגם לא בארץ. תרומתו של החינוך הגבוה לחיי הרוח, לשמחת היום-יום, להתעצמות הצבאית, להתפתחות הכלכלית, למשק-המים, לתהליכים כלכליים, לאווירה משפטית ולתחומים רבים אחרים. יותר קטנה מכפי שהציבור ציפה ומצפה. זאת ועוד, לגבי גורמים רבים בציבור, אין התרומה שתורם החינוך הגבוה לחברה, מצדיקה את האופי הגנדרני, המתנשא, ואפילו המאיים של אנשי החינוך הגבוה ביחס לשאר בני החברה שלא זכו לתואר זה.

והחשוב מכל - תרומתו של החינוך הגבוה לצמצום הפערים החברתיים - בחינוך, כבריאות, במשפט, בכלכלה ובשאר תחומי החיים, נראית יותר שלילית מאשר חיובית. יתכן שההשקעה בחינוך הגבוה, מגבירה פערים. יתכן שבשם חקר האמת מעשירים עשירים ומרוששים עניים.

מכאן אני מגיע לדרישה ממשית לשינוי מרחיק-לכת

דודי ברמן: המנהלים - אנשים מורמים מעם ומנותקים

דודי ברמן

מה מעניין את הסטודנט הישראלי, מחוץ לנושא שכר-הלימוד?

בעצם שכר-הלימוד לא מעניין אותו בכלל. אולי באופן שולי. שימו לב, מתי הוא יצא מגדרו - כשהממשלה החליטה על שכר-לימוד דיפרנציאלי. אז נאספו 2,000 סטודנטים על הדשא באוניברסיטת ת"א, דבר שלא ראיתי מעודי, ואלפים אחרים חתמו על עצומות בכל האוניברסיטאות, כולל בראילן והטכניון שנחשבו לימניים.

אני מאמין שנושאים בטחוניים מרגיזים את הסטודנט הישראלי הרבה יותר מנושאים כלכליים. אהם כמובן, יכולים לשאול - אם-כן, למה לא שומעים אתכם? משום שנושאים עקרוניים הם בדרך-כלל נושאים פוליטיים. ונושאים פוליטיים הם נושאים מפלגתיים שייתכיים על-פי קווים מפלגתיים. ואנחנו, כנותאחדות, לא יכולים לפעול בצורה ממלכתית, במישורים פוליטיים. פוליטיקה עלולה להרוס את כל המערכת שלנו, משום שאנחנו לא מערכת הומוגנית. מבחינה זו אנחנו שונים מהאיגודים הסטודנטיאליים בעולם. בצרפת, למשל, ישנו איגוד סטודנטים של השמאל, וארגון סטודנטים של הימין. ואז, כשהארגון של השמאל שמונה 25 סטודנטים מחליט לצאת להפגנה נגד ממשלת ימין, יש לזה ערך. אצלנו המצב אחר. אני יכול להיזכר רק בשתי פעולות שפעלנו במישור הפוליטי: פעם נגד כוונתו של כהנא להגיע לאוניברסיטה, ופעם שניה, כאשר האגודה יחד עם ועד הסטודנטים הערבי, נקטו עמדה חדר-משמעת כבורה נגד החלטת הממשלה. אבל בדרך-כלל יש רתיעה מלנקוט עמדות פוליטיות.

שלא מצליחה לנהל את עניינה בשום תחום, "הרימה" תוך חמישה חודשים בנין למופת שנקרא "הגלריה". אין כסף לספרים, אין כסף למחקרים, אין כסף לדברים בסיסיים, אבל בונים גלריה! אם יושבים 150 אנשים בחדר כיתה צפוף אחד, אז שלפחות אחרי זה ילכו לגלריה ויראו קצת ציורים. מנגנון אדיר שעולה מיליונים, ואני אחראי למספר הזה, נכנס למערכות ההתרמה של אוניברסיטת ת"א, ואם אלה התוצאות שלו: שתי ספריות (עם חסר משווע של ספרים) וגלריה, אז לדעתי, צריכים חברי הנהלת האוניברסיטה להתפטר התפטרות קולקטיבית, להודות באופן גלוי שאינם מסוגלים להיות אחראים למערכת ההשכלה הגבוהה. במקום זה הם מפרסמים בעיתון האוניברסיטה שהוענקו להם סמכויות רחבות לפעול לפתרון המשבר הכספי, ואחר כמה משפטים מעורפלים, למטה בשורות התחתונות כתוב - שכר-הלימוד באוניברסיטת ת"א יהיה 1,680 ש"ח. במילים אחרות, הצעד הדראסטי היחיד שביצעו הוא הצעד המכוון כלפי הסטודנטים. לא כלפי אנשי הסגל, לא כלפי הנהלת, לא כלפי המנהלה. הסטודנטים והמקוה הם המתרים בנגיעה. בגלל גישה כללית זו, אני לא רואה שום פתרון באופן. שום מעשה אמין דוגמת זה של טדי קולק, שערך הפגנת-ייחוד, וניהל את ישיבת הנהלה של העירייה שלו מול בניני ראש-הממשלה. לכאורה, גם פרופ' מני יכול היה לערוך מחאה מסוג זה, אבל הוא וחבריו להנהלה אינם עושים זאת משום שהם חושבים שהפתרון לבעיות הכסף יבוא מהסטודנטים, ושהאוניברסיטה צריכה באמת להגיע למצב של חוסר-תלות בממשלה. לי נראית גישה זו מזוייפת במקצת, ואני חושב ששווה להיכנס לניתוח מעמיק של הנושא כולו - של מבנה ההנלות באוניברסיטאות ושל צורת העבודה שלהן. למשל לגבי העובדה שלא מדובר בשום-פנים במוסד דמוקרטי. אם תפתחו את הפרוטוקולים של שנים-עשר הדיונים שנערכו בהנהלה בשנה האחרונה, לא תמצאו יותר משני חוקרים שחלקו על דעתו של היור. והרי זה מצב לא נורמאלי. אף אחד בהנהלה לא חולק על אף אחד, ובעיקר לא על ראשי האוניברסיטה. וזה משום שיושבת שם קבוצה מאוד קונפורמיסטית: אנשים מאותו רקע, בני אותו גיל, מאותה שכבה סוציו-אקונומית וכו', וכל אחד מהם "שוחח" בתוך אותו "מין". לו ישבו שם שני בני שכונת היה הכל נראה אחרת.

בעיניהם, הם לא קיבלו אותה וקבעו במקומה שכר-לימוד משלהם. קשה להצביע על מערכת חברתית אחת נוספת במדינת-ישראל, שפועלת כך. בעצם, שוס-דבר במדינה לא נקבע כך, באופן חיצוני. תמיד יש הליך של מיקוח והכרעה בין הגורמים. בין אם מגיעים בסופר-של-דבר להסכמה, ובין אם הנושא נחתך בהכרעה. בכל מקום, להוציא את הנהלת האוניברסיטה. לכן, כשאני קורא על אותם פרופסורים התומכים בארגון חוקה למדינת-ישראל, ברור לי שהם פועלים בשני רבדים נפרדים: האחד, התיאורטי, של חוקה, והשני - של התנהגות בפועל בשטח, שלא מתייחסת אפילו לזכותו של הסטודנט לדעת מהו שכר-הלימוד המוטל עליו. במקום זה הוא הופך לבן-ערוכה בידי האוניברסיטה כמאבקה נגד הממשלה. כלומר, האנשים המדברים על חברה טובה יותר בכפי, אינם מכבדים את זכויות הפרט שעליהם הם מופקדים, כאילו קיימות אצלם שתי מערכות מחשבה - זו האינטרסנטית שבה הכל מותר, והאחרת - מערכת של ערכים שאותם אנשים מקרינים, כביכול, על החברה הישראלית.

והנה, פרשת שכר-הלימוד היא דוגמא קלאסית לניתוקה המוחלט של הנהלת האוניברסיטה מההוויה הישראלית. ובאמת, מיהם היושבים בוועד המנהל של אוניברסיטת ת"א, למשל? אם תבדקו, תמצאו שמדובר באנשים המורמים מעם, והמנותקים מעם. זאת הבעיה המרכזית לדעתי, המסבירה יותר מהכל את המשברים בהם נמצאות האוניברסיטאות.

דבר נוסף שכדאי להזכיר המצביע על ניתוק זה, ממש במקביל לאימרה הידועה המיוחסת למארי אנטואנט בדבר הלחם והעוגות, הוא ה"נס" האחרון שקרה באוניברסיטת ת"א. אוניברסיטה

דודו ברמן יו"ר התאחדות הסטודנטים; בן 28; סיים תואר ראשון במדעי המדינה בהצטיינות; לומד מנהל עסקים לתואר שני; נשוי ואב לבת. ■

שמח עוד יותר, אם אפשר היה לזהות מורה וותיק בעבודתו לפי מקום לימודיו. לומר: "אתה מלמד כך וכך כי הוכשרת להוראה בבית"ס לחינוך בת"א. לו הוכשרת להוראה בחיפה, היית עושה זאת אחרת".

צבי לם: הייתי רוצה להתייחס לנקודה הספציפית הזאת. כשמיכה הביא את הדוגמאות על הפלורליזם, על התחרות בעקבות מחקריו של יוסי בן-דוד, הוא שכח רק דבר אחד, שבן-דוד דיבר על צפון-אמריקה ועל מסורות אנגלו-סקסיות לעומת מסורות מרכז ומזרח-אירופאיות. בהקשר זה מסוגל לחשוב על פלורליזם רחב ביותר, אותו יכולות לשאת על עצמן חברות כאלה. אבל כשאנחנו מדברים על מדינת ישראל שדומה מבחינת גודל אוכלוסייתה ל-State קטן של ארה"ב, אני חושב שמצחיק לדבר על פלורליזם.

מיכה חן: יחד עם זה צריך לקחת בחשבון שהחברה הישראלית מתפקדת כקבוצת שלוחות של ציבורים ומרכזים מדעים ותרבותיים אחרים בעולם. באופן מוזר ישנם בכלל אוניברסיטה כמה פרופסורים, הקשורים לאיושהי אוניברסיטה במקום אחר בעולם יותר מאשר לחבריהם למקצוע בארץ. אנחנו מהווים מבחינה זאת גוף בין-לאומי, בעל שלוחות וזרועות ארוכות ורכות. יתר-על-כן, אנחנו נמצאים בצומת מרכזי של תנועה מדעית וחינוכית בינלאומית: חוקרים ומרצים נוסעים וחוזרים ועוברים דרכנו ממקום למקום, וישנן התקשרויות מדעיות, רוחניות ותרבותיות מסוגים רבים ומגוונים ביותר. אני, כמוכן, רוצה מאוד שיהיו קשרים מקצועיים, למשל - בין כל המחלקות לסוציולוגיה בארץ, אבל אני גם רוצה שמחלקות אלה תיבדלנה היטב אחת מרעותה, ובגלל צרכים כאלה, אני קורא כעת לחידוש עבודתה של האגודה הישראלית למחקר החינוכי: איל"ה. כדי ליצור קשר בין כל אנשי המחקר וההכשרה בחינוך, הפועלים לפי דרכם באוניברסיטאות השונות. בצד זה, נראה לי, שמוטל עלינו לחשוב מחדש על השוואת הסטנדרטים שבין כל האוניברסיטאות ובין הפקולטות והמחלקות בינן לבין עצמן. סטנדרטיזציה שנראית לי יקרה מדי, ושאינו חושש שמרכיבים מרכזיים וגדולים של החברה הישראלית יוצאים מקופחים בגללה.

צבי לם: לדבריו של מיכה: לא ניתן להגזים בדחיית הרעיון על פלורליזם המבוסס על הנחת קיומה של אמת תל-אביבית כנגד אמת ירושלמית. לא זאת בלבד שאין בנמצא אמת תל-אביבית השונה מזו הירושלמית, אלא אף לא אמת ישראלית השונה מזו האמריקאית או הצרפתית. הקהילה האקדמית היא קהילה בין-לאומית ובכל מקום היא עוסקת בדבר אחד - בניסיון מתמיד להזיז את גבול החושך ולשפוך אור על אותו קטע של מציאות שקודם היה שרוי באפלה. הנסיון הזה מוליד שיטות רבות, אסכולות שונות, תאוריות שונות וכו', שמהם מתלקחות מחלוקות. המחלוקות האלה דרושות לקידומה של הדעת.

מה שקרה בארץ הוא שבמשך תקופה ארוכה פעלה בה רק אוניברסיטה אחת. האוניברסיטה של ירושלים שהיתה אוניברסיטה קטנה. בתחומי הדעת השונים של התבססה בה רק אסכולה אחת. מן האוניברסיטה של ירושלים נפוצו תלמידים לכלל האוניברסיטאות בארץ והעבירו אליהן את השיטות של האסכולה המסוימת ואת הזיקה אליה. כתוצאה מזה דומות כל האוניברסיטאות בארץ כמו שכל תפוח שמוטי דומה למשנהו.

הרבייה האקדמית לא היתה רכייה של מפגש בין גנים שונים אלא הרכבה של "עניינים" שנלקחו מעץ אחד בשתילים אחרים, שכולם הם מבחינה גנטית עץ אחד. להתפתחות מדעית דרושה "קנאת חוקרים", אך זאת חייבת להיות מבוססת על תוצאות של מחקר, על פריצת דרכים חדשות באמת ולא על החלטה א-פירורית להיות שונים מאחרים. אין אמיתות "מקומיות". עצם הנחת קיומן מנתקת את המוסד המאמץ אותן מן הקהילה האקדמית שעל אלפי מוסדותיה, הפורים בעולם, היא עולם אחד. ועוד הערה לענין היחס בין שוויון למצוינות. אפי צדק בטענתו כשאמר שהעלאת נקודת החתך בקבלת התלמידים לאוניברסיטאות מגדילה אי-שוויון בתוכן. אך השוויון אינו ערך יחיד ואף לא ערך דומיננטי באוניברסיטה. מוטל עליה לטפח את המעולים ביותר

לא רק למענם ולא רק למען עצמה אלא גם למען החברה כולה.

האוניברסיטה אמורה להיות מקום שמפעיל את המוחות הטובים ביותר בשרות המדע, שבנוסף על תפקידו העיקרי: להאיר את דרכו של האדם בעולם, משרת את מלחמת הקיום הכוללת של החברה. אך על-ידי-כך נוצרת דילמה שבין חתירה ליתר שוויון ובין חתירה להשיגים מדעיים גדולים, ככל שהם יכולים להיות.

וגם לדילמה הזאת אין פתרון בעולמנו כפי שהוא.

אדיר כהן: שתי שאלות נוקבות עולות בוויכוח בין מיכה ובין צבי: א. שאלת האסכולות המקומיות; ב. שאלת האוניברסיטאות ומקומן במוביליות החברתית. לגבי השאלה הראשונה, לא הייתי דוחה בנקל קיומם של בתי-המדרש השונים, שלכל אחד מהם חידוש משלו. יתרה מזאת, בהחלט הייתי רואה בברכה קיומן של קהילות מלומדים שונות הנושאות עליהן תו של ייחוד ונאבקות על ייחודן הרוחני תוך התמודדות אינטלקטואלית אמיתית. אולי אף ניתן להרחיק לכת ולומר כי עצם הרעיון של קהילת מלומדים, שטיפח פאול גודמאן, בנוי על ההכרה כי ההוראה והלמידה מבוססים על התייחסות אישית, הן מצד המורה והן מצד הלומד. לא רק אופי ההוראה קובע אלא אף אופיו של המורה. המורה הוא המיטב, המעורר את הספק, מעמיד על אי-הידיעה ומוציא מן הכוח אל הפועל את התשובות הגלומות בתלמיד. התלכדותם של מחנכים כאלה לאסכולה, לבית-מדרש, תורמת חינויות עצומה לעבודה האנדיבידואלית.

ואשר לסוגיה השנייה - לא נוכל בשום-פנים ואופן שלא לשאול את השאלה האם לאוניברסיטה יש תפקיד במוביליות החברתית או לא? האם פסולי

חיתוך, או פסולי-חיתוך, נידונים להרחקה? אין-ספק כי החתירה האקדמית נעדרת פשרות ואין למחוקריות והעשייה האקדמית נעדרת פשרות ואין לוותר לגביהם. אך מה תפקידנו בהבאת ציבורים "חבולים" למימוש הפוטנציאל הכבול בתוכם ולשילובם בעבודה האקדמית? האם "חיתוך" ישאירם מחוץ לתכלית? האין לאוניברסיטאות תפקיד בקידום של ציבורים ללא ויתור על האיכות האקדמית, אך מתוך תהליך של הכנה, הכשרה חינוך וגילוי הפוטנציאל הגלום בתלמידים השונים?

מיכה חן: שאלת השאלות היא האם אוניברסיטה מצטיינת, העשויה מעור אחד מבחינה עדתית, מעמדית וחברתית, יכולה לתת שרות הולם והגון לכל קבוצות האוכלוסייה, ובמיוחד לקבוצות השונות באופיין מהציבור האקדמי, חוששני שאין הדבר כך. אני חושש שאין המחנכים, או העובדים הסוציאליים, או הוגי-הדעות שכאו מהשכבות המבוססות של החברה הישראלית ושזכו לחינוך אקדמי ופרופסיונאלי מעולה ועדכני ביותר, יכולים לתת שרות הולם לקבוצות אוכלוסייה השונות מהם באורח-החיים, בתפיסת-העולם, במצב המעמדי וכמסורת התרבותית והדתית.

אדיר כהן: דיון כזה לא ניתן לסכם ובוודאי אין להגיע לעמדה אחידה ולדברים אחידים. דומני, כי לפחות בענין אחד כולנו מסכימים, והוא כי המורה האוניברסיטאי חייב להיות לגבי תלמידיו בחינת חלוץ העובר לפני המחנה, דוגמה אישית של מי שהתנסה בדרך הלמידה של העולם, שהוא בעל עוז מוסרי ונכון להיאבק על עקרונות של מחקר אמיתי וחופשי.

הביאה לדפוס: ע.ע.

אוהד ירון: הסטודנט איננו כוח אלקטורלי

רוב הסטודנטים מגיעים לאוניברסיטה כדי לקבל תואר, מעמד או דרגה במקומות עבודה מסוימים.

לגבי האוניברסיטה, הצד המחקרי הוא המרכזי, ומערכת ההוראה משנית. הקריטריון היחיד לקביעת מעמדו של מרצה אצלנו הוא מספר המחקרים והמאמרים המתפרסמים בשמו, ויש הרבה מקרים, גם באוניברסיטת חיפה וגם באוניברסיטאות אחרות, שמרצים מבריקים ואהובים על הסטודנטים נזרקו משום שלא פרסמו מספיק מחקרים. ניסינו להיאבק נגד, אבל זה כמו להילחם בקיר. והרי ברור שזה שאדם הוא חוקר רציני, לא בהכרח הופך אותו למרצה או למורה טוב. והסטודנט, לעומת-זאת, לא משלם לאוניברסיטה כדי לממן מחקרים למרצים. הוא בא כדי ללמוד. וכאן אנחנו מגיעים לנקודה של שכר-הלימוד.

כשבחוקרים את תקציב האוניברסיטה, מסתבר שעלות הסטודנט היא הנמוכה ביותר מתוך שאר העלויות - מחקרים, שכתונים, הטבות שונות ועוד. יוצא שהסטודנט הישראלי לתואר הראשון, מממן בעצם בכספו את מחקרי האוניברסיטה הבאים לשרת את החברה כולה. והטעון הוא, שבסופו של דבר הוא יכול לעמוד בזה. טיעון לא צודק וכמוכן לא רלוונטי. אבל אפילו אם נניח שיש חלק שעומד בדבר, מה קורה לבני השכבות הנמוכות?

והרי חוץ מנושא ההשכלה הגבוהה, יש לממשלה כסף רב לכל דבר כמעט. על ה"לביא" הוציאו בשברעיים 14 מיליון דולר, סכום שהיה מספיק להשלמת שכר הלימוד לאוניברסיטאות למשך שנתיים. או שנת השמיטה שעלתה למדינה כ-80 מיליון דולר. לא תופסים אצלנו שההשכלה הגבוהה היא,

כסופו של דבר, עתידנו. הרי מספר הסטודנטים הפלשתינים כיום, הרבה יותר גבוה, יחסית לאוכלוסייה, ממספר הסטודנטים הישראלים בארץ.

אטימות וחוסר הבנה מזלזל זה של ממשלת ישראל בהשכלה הגבוהה, נובעים מהעובדה שעניינה היחיד של המנהיגות הפוליטית בישראל הוא בנושאים המביאים רווח פוליטי ואלקטורלי. לא פלא, לכן, שיש הטוענים אצלנו שכדאי לגרור את הוויכוח על שכר הלימוד עד לתוך תקופת הבחירות, ואז יהיה אולי פתרון מניח את הדעת לנושא.

לגבי נושאים אחרים חוץ משכ"ל, כמו מטרות חברתיות למשל - האוניברסיטאות הם המקום היחיד בו נפגשים יהודים וערבים באופן עקבי במשך שנים, לומדים ומשתפים פעולה. ולפחות באוניברסיטת חיפה, בקרב ציבור הסטודנטים הערבים, יש תהליך ברור של פוליטיזציה.

המפלגות הערביות פועלות בצורה מאד אקטיבית בקמפוסים. הסטודנטים הערבים בכלל יותר פעילים מהסטודנטים היהודים, והפעילות הפוליטית שלהם, בדרך-כלל, מקשה על שיתוף הפעולה בין שני הציבורים. פעילות שליחי המפלגות, ברוב המקרים, בוטה, ומרחיקה את האפשרות להגיע להיברות.

אם נחזור לשאלות הקודמות, בעיקר לשאלה הכספית, הטענות הבסיסיות שלי מופנות כלפי ממשלת ישראל. אני רוצה להדגיש שוב - נראה שיש כסף ללא הגבלה למוסדות דתיים, להתנחלויות, להסתדרות. בעצם לכל מה שקשור בפוליטיקה. אז איך אפשר לשכנע אותי שרק עבור האוניברסיטאות אין?

האם זה באמת רק משום שהאחרונות לא מהוות קבוצות לחץ פוליטיות, משום שאין לסטודנט השפעה אלקטורלית היות וקבוצות הסטודנטים מתחלפות בלי הפסקה, באופן טבעי. האם באמת הכסף מוזרם רק למקומות מהם ניתן לקוות לרווח?

אוהד ירון, יו"ר אגודת הסטודנטים, אוניברסיטת חיפה; B.A. בכלכלה. לימודי M.A. בראיית חשבון. נשוי.

משבר ההשכלה הגבוהה

אהרן הראל

נדמה לי שהתחלנו את השנה עם קצת יותר תלמידים

להשכלה גבוהה על-ידי תכנית רב-שנתית והגדלת המשאבים המוזרמים למוסדות אלה. אין בשום-פנים ואופן לחזור על הטעות שנעשתה לאחרונה, כאשר רצו למלא את החסר הכספי על-ידי הגדלת שכר הלימוד של הסטודנטים. ראוייה ישראל, אם היא רוצה למלא את יעדיה הלאומיים, ששכר-הלימוד בה יהיה סמלי בלבד, ולא יהפוך לעומס בלתי נסבל על כל מי שרוצה לרכוש השכלה ודעת.

שנית - יש לערוך רפורמה במוסדות להשכלה גבוהה, כדי לאפשר קליטת עוד אלפי סטודנטים. הרפורמה חייבת להתבסס על הפיכת המכללות האזוריות הקיימות בארץ למעין קולג'ים, בהם יוכלו ללמוד סטודנטים לתואר ראשון. הכשרת המכללות למטרה זו יכולה להביא לכך שמערכת ההשכלה הגבוהה תקלוט בשנים הקרובות עוד כעשרת אלפים תלמידים ויותר. האוניברסיטאות לעומת-זאת חייבות להתרכז בעיקר בלימודי התואר השני והשלישי ובמחקר.

מה שעומד מהותית במרכז גישה זו הוא רעיון השוויוניות האמיתית והתשובה הנכונה לצרכי המדינה.

המצטיינים בתואר ראשון, יוכלו להשלים את לימודיהם באוניברסיטאות.

תכנית זו, גם תחיל בהרכבה את ההשקעה בלימודי התואר הראשון.

שלישית - יש להגדיל בצורה ניכרת את ההשקעה במחקר הבסיסי, הן מתוך תקצוב האוניברסיטאות, והן מתוך תקצוב המדינה. מערכת המחקר חייבת להשתכלל במקביל למערכות אחרות בעולם, וחיבת לקלוט לתוכה דור המשך של מדענים צעירים שיוכלו לשאת על שכמם את עול המחקר בעתיד.

יש לזכור כי מדינת ישראל, חייבת להישען על עוצמתה הרוחנית והתרבותית, לא פחות מאשר על עוצמתה הצבאית. אולם גם העוצמה הצבאית תיפחת אם ייפגע המחקר המדעי והטכנולוגי. מחקרים רבים שנתנו לנו יתרון יחסי, עלולים להישמט מידינו, אם לא יעמדו האמצעים התקציביים המתאימים לרשותם.

ישראל היא בסיוסו של העם היהודי. הרכה ממקבלי פרס נובל למדעים הם יהודים לא ישראלים, אין הם באים הנה, לא מפני היותם מנוכרים לעם ולארץ, אלא חלקם הגדול אינו כאן משום שאינו רואה אצלנו בסיס מתאים להמשך המחקר. אם תחזיר מדינת ישראל את המדע, ההשכלה הגבוהה, המחקר והחינוך לראש סולם העדיפויות שלה, יבואו הנה מדענים מכל קצות העולם. מאידך, אם כל זה לא ייעשה, החזות קשה ומעיקה.

וההתרחבות ולהקטין את מספר הסטודנטים המתקבלים כל שנה. גם דו"ח ות"ת שהוזכר לעיל, ציין שעד 1988, לא יהיה מחסור כמקומות קליטה לסטודנטים חדשים, אולם משנת 1988 ואילך יורגש חוסר במקומות באוניברסיטאות שיתגבר בשנות התשעים, כאשר יהיה צורך לתכנן את המערכת מחדש, לצערי הרב, לא נעשה דבר עד עתה בתחום התכנון לטווח הארוך.

חלק מהאוניברסיטאות ראו במציאות שנוצרה אפשרות מפתה להעלות את רמת הדרושות מהסטודנטים החדשים. דרישות אלה גברו לא רק לגבי סטודנטים נרשמים לרפואה או משפטים, אלא כמעט לכל המקצועות. תלמיד בעל ציון ממוצע של 80 בבחינות הבגרות, ששרת שלוש שנים בצבא, ושמשתחרר ומנסה לבנות את עתידו האזרחי, איננו יכול להתקבל ללימודים לחלק ניכר מהמקצועות האוניברסיטאיים, וכך הופך הרצון ל"מצוינות" לפלם לחלק גדול של האוכלוסיה ובעיקר לבני עדות-המזרח ולתושבי אזורי הפיתוח שההשקעה בחינוכם היתה פגומה כעבר ופירותיה נראים עתה.

הסברה כי בארץ גדול מספר הסטודנטים לעומת ארצות אחרות וכי אין כל פגם בהעלאת הרמה ובהקטנת מספר הלומדים אין לה על מה להתבסס. מספר הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה הוא כ-60 אלף, כ-1.5% מהאוכלוסיה. באירופה מגיע מספר הסטודנטים ל-2% מהאוכלוסיה, ובארצות-הברית ל-2.5%. כאשר לתקציב - באירופה פועלות האוניברסיטאות בתקציב הגדול פי 3-5 מאשר בישראל, ובארצות-הברית פי 18.

אולם לא רק האוניברסיטאות נמצאות במשבר, גם מערכת המחקר המדעי במדינת-ישראל נמצאת במשבר עמוק, תוצאה מהקטנת המשאבים שמעמידות האוניברסיטאות והממשלה למחקר הבסיסי. תהליך זה פוגע במשימות לאומיות שאינן יכולות להתבצע ללא עבודות תשתית בתחום המחקר המדעי. אנו עדים לנסיגה בתחום המדע והטכנולוגיה הנובעת ממחסור במשאבים ומאבדן דור צעיר של חוקרים שאינם נקלטים במוסדות וממשיכים את עבודות המחקר בחו"ל. כבר עתה - קרו מספר מקרים מדאיגים שעבודות מחקר של מדענים מפורסמים בישראל, לא זכו להכרה בינלאומית כתוצאה מזה שנערכו במכשירים פחות משוכללים מאלה המופעלים כיום בעולם המדעי המתקדם.

הפתרון שיש לחפש למצב זה, חייב להשיג כמה מטרות בעת ובעונה אחת: ראשית - יש לפתור את המשבר הכספי של המוסדות

ההשכלה הגבוהה בישראל, נתונה במשבר. אולי העמוק ביותר מאז הקמת המדינה. מעמדה כציבור נפגם, מדענים צעירים יורדים מהארץ, המחקר הבסיסי צומצם, סטודנטים מתדפקים על שערי האוניברסיטאות ורבים אינם מצליחים להתקבל וסך-כל ההשקעה הלאומית בחינוך ובהשכלה יורד משנה לשנה. טועים לכן החושבים, כי הבעיה היחידה בפניה עומדת כיום ההשכלה הגבוהה היא בעיית התקציב. זה נערץ בראש ובראשונה באי-נכונותה של החברה הישראלית והנהגתה - מחד, ושל האוניברסיטאות - מאידך, להתמודד עם הבעיה בכל היקפה ובכל חומרתה.

החברה הישראלית השתנתה. כאשר הונח הבסיס למערכת ההשכלה הגבוהה, היה זה עוד בטרם קמה המדינה, ולמרות העובדה שהחברה אז היתה הרבה יותר שוויונית מאשר היום, ניתן מעמד בכיר לאנשי האקדמיה, ובמאמצים רבים הקימו את האוניברסיטה העברית בירושלים, הטכניון בחיפה ומכון ויצמן למדע ברחובות. משנות החמישים, לאחר העלייה ההמונית - והתחלת התבססותה של המדינה, התחילו מוסדות אלה להתרחב ולקבל תמיכה רבה, ובעקבותיהם קמו אוניברסיטת תל-אביב, בר-אילן, חיפה, ואוניברסיטת כן-גוריון בנגב. תקופה זו היתה תקופה של גידול והתרחבות כמעט ללא מיגבלות. תקציבים הוזרמו לבניה, תרומות מחו"ל כוונו לעבר המוסדות להשכלה גבוהה ומספר הסטודנטים הלך וגדל.

תהליך זה, למרות שהביא תקופת פריחה לאוניברסיטאות, נשא בחובו גם תופעות שליליות: לא היה כל תכנון לאומי כללי של המוסדות להשכלה גבוהה ומה שהושג היה תוצאה של היצע וביקוש בלבד. התחלת התכנון הלאומי בתחום זה, היתה רק לאחר מלחמת יום-הכיפורים, כאשר המצב הכלכלי השתנה, והחלה האטה ניכרת בגידול המוסדות להשכלה גבוהה. אלא שהתשתית שהוכנה שנים מספר קודם-לכן, היתה ערוכה לקלוט עוד אלפי סטודנטים. כך שהמשבר לא התרחש אז.

כדי להבטיח תכנון המערכת ואיזון גיאוגרפי ומקצועי, החליט שר החינוך והתרבות דאז, יגאל אלון ז"ל לכוון את הועדה לתכנון ולתקצוב (ות"ת) שתפקידה העיקרי היה להתמודד עם הבעיות התקציביות שניצבו בפני המוסדות להשכלה גבוהה. הקמת הועדה סייעה ללא ספק לדחיית המשבר שפקד את ההשכלה הגבוהה כיום, על-ידי ייסות נכון של משאבים וקביעת תקציבים מבוקרים ואמיתיים.

בחוברת שפורסמה על-ידי המועצה להשכלה גבוהה (הועדה לתכנון ולתקצוב) עוד ב-1983, נקבעו הקווים העיקריים להתפתחותה של מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל עד 1988, ובין השאר סומנו כבר אז, כמה עובדות מדאגות שהתממשו במציאות בעוצמה גדולה יותר:

1. למרות העובדה כי בעשור שבין 83-1973 גדל מספר הסטודנטים ב-30%, קטנו באותה תקופה התקנים של הסגל האקדמי ב-3% וחלקה היחסי של ההשכלה הגבוהה בתקציב המדינה (ללא החזר חובות) קטן ב-44%. (שיפור מה חל בשנתיים האחרונות).

2. היחס שבין מספרי המורים והתלמידים, שהניח את הדעת בשנות התופה של ההשכלה הגבוהה, הורע מאד בשנים האחרונות, והגיע לממדים מדאיגים ביותר הפוגעים ברמת ההוראה.

3. נפגע במיוחד התקציב לרכישת ציוד מדעי, הרחבת ספריות ותקציבי מחקר. מצב זה שתואר כעתיד ב-1983, ייחפץ במהירות שיא למשבר עמוק, והוא מוביל עכשיו למציאות נוספת: בגלל חוסר משאבים החליטו חלק מהמוסדות להשכלה גבוהה להפסיק את הגידול

בית-ברל - אוניברסיטה לכל

בית-ברל - מכללה בשרון עם אפשרויות של אוניברסיטה, וכל זאת בלב ליבו של איזור כפרי עטור פרדסים ואווירה חמימה ובלתי פורמאלית. מי שלא ביקר כאן בשנים האחרונות, לא יוכל שלא להתרשם מהשינויים המפליגים שעברו על המוסד. די אם נציץ ונראה, כי מספר הלומדים במכללה עבר את ה-5,000 בשנת 1987 (שנה"ל תשמ"ז), פי חמישה יותר מאשר ב-1984, על-מנת לקלוט ולו גם שמץ מהמהפיכה המתרחשת במקום. אבל לא רק במספרים עסקינן. בית-ברל של היום, משמש כור-היתוך של כל קשת האוכלוסיה בישראל. אפשר למצוא כאן בני-שכונות ועירות פיתוח לצד יוצאי צפון תל-אביב. בני קיבוצים ומושבים, לצד בני המגזר הערבי. בעוד שבאוניברסיטאות האחרות אחוז יוצאי עדות המזרח נע סביב ה-20%, הרי שבמכללת בית-ברל הוא מתקרב ל-60%. "התפקיד שלנו", אומר הראל, מנכ"ל המוסד, "הוא לתת הזדמנות שניה לאותם אלה, שמסיבות שונות לא הצליחו להתקבל לאוניברסיטה".

ואכן, כיום בית-ברל היא מכללה אזורית, מוכרת על-ידי משרד החינוך והתרבות והמועצה להשכלה גבוהה. מגוון רב של אפשרויות להתשלמות מקצועיות והתמחויות, יותר מכל מוסד על-תיכוני אחר בארץ. כעת היא נמצאת בעיצומו של תהליך אקדמיזציה: הענקת תארים אקדמיים, עם אפשרות עתידה להיות שלוחה של אוניברסיטת תל-אביב. "אבל בית-ברל", מדגיש ח"כ אהרון הראל, "איננו רק מוסד הנותן השכלה לכל דכפין. זוהי גם אוניברסיטה מחונכת, בה אפשר למצוא אווירה שהיא פועל-יוצא של מיקומו המיוחד של המקום, מטרתו, והיחסים הבלתי אמצעיים בין המורים והתלמידים". פרט חשוב אחר אותו מדגיש הראל הוא: למרות שבית-ברל קשור מאז הקמתו לתנועת-העבודה, הרי שזו מכללה ממלכתית, ולא פוליטית. "אפשר למצוא כאן מורים מכל גווי הקשת הפוליטית, והתכנית מותאמת לזו המקובלת בכל המוסדות להשכלה גבוהה".

חלק ניכר מסגל המורים והמרצים של בית-ברל, הם אנשי אקדמיה שהשורה הראשונה, שמריתם מלמדים בריזמנית גם באוניברסיטאות הוותיקות יותר. ההתחלה היתה צנועה: המקום נוסד בשנת 1946 ונקרא על שמו של ברל בצלסון, מגדולי ההוגים ואנשי המעש של תנועת-העבודה. האבות המייסדים ייעדו את המכללה מלכתחילה למרכז לחינוך, השכלה ומחקר של תנועת-העבודה. בשנותיו הראשונות תוכנן המקום בעיקר כ"מדרשה להכשרת מוריכי נוער", אך אופיו הדינאמי, והתגייסותו לצרכי החינוך המתפתחים במדינה הצעירה, הביאו להתרחבותו, ולהפיכתו למוסד מוביל בתחומי החינוך, שחקק על דיגלו - מתן חופש אקדמי מירבי בנושאי הלימוד, וכן מתן הזדמנות שנה לכל, ברוח ערכי תנועת-העבודה.

כיום מוצעות לכאם אל בין כוחלי המוסד התמחויות שונות: לימודי חברה ועבודה, הכשרת מורים (כולל תואר ראשון בחינוך), ומבחר רב של הצעות ללימודי תעודה. כמרכז מציע בית-ברל מבחר השתלמויות ומרכזי פעילות, המופעלים במסגרת החינוכית של תנועת-העבודה וההסתדרות, וכן פעילות חברתית וספורטיבית ענפה.

פרט חשוב נוסף: בית-ברל ממוקם במרכז הארץ, מרחק "חמש דקות נסיעה מכפר-סבא", וכעשרים דקות מאיזור גוש דן; וכולל גם שירותים ופעילויות משלימות: ספריה עשירה, חדר-אוכל, מרכז תרבות, בידור וספורט. המטרה היא, להפוך את המכללה גם למרכז תרבותי לתושבי השרון. "זהו הקולג' הראשון שמוקם באיזור תל-אביב והמרכז", אומר הראל,

"ומטרתנו היא, ליצור בו תיעול מירבי של צרכי היחיד - לצרכי החברה בישראל. עובדה אותה אנו משלבים עם הפעילות האקדמית הסדירה, גם במסלולים יחודיים, כמו המסלול למורים לחקלאות, ועוד מקצועות שלא ניתן למצוא אותם במוסדות מקבילים".

להלן פירוט ההתמחויות שמציעה מכללת בית ברל: מסלול להכשרת מורים החל מהגיל הרך, וכלה בחינוך העל-יסודי. מסלול זה כולל את המכללה להסבת אקדמאים להוראה, שעברה לאחרונה מגבעתיים לבית-ברל. מכון להכשרת מורים לאמנויות ולטכנולוגיה כללי.

מכון להכשרת מורים וגננות במגזר הערבי. מסלול לחינוך חברתי וקהילתי. כולל: ריכוז, הנחייה וניהול בבתי-נוער, במתנ"סים, ובפנימיות. וכן מסלול לקידום נוער, המכשיר עובדים חינוכיים טיפוליים לנוער במצוקה.

מסלול למדעי החברה בשיתוף עם אוניברסיטת תל-אביב. הכולל לימודי כלכלה, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה ומדע-המדינה. במסלול הסוציולוגיה משולבת גם תכנית מיוחדת לאחיות בשירותי הבריאות. מסלול זה הוקם במטרה לאפשר לתלמיד להתחיל את לימודיו לקראת תואר ב.א. במדעי-החברה בבית-ברל, ולסייםם לאחר מכן באוניברסיטת תל-אביב.

קורסים ולימודי תעודה - המרכז ללימודי עבודה וניהול, המרכז להכשרה מקצועית ולחינוך בלתי פורמאלי, המכון להכשרת חיילים טרם גיוסם. מכינה קדם-אקדמית לחיילים משוחררים, המספלת בהכוונתם להמשך לימודים גבוהים. מדרשת-ערב בשיתוף עם ההסתדרות והמועצה המקומית דרום-השרון, המקיימת קורסים והשתלמויות למבוגרים בשעות הערב, קורס חונכים לאנגלית, קורס לפעילי שכונות, קורס לאחיות, כריאות הציבור וכריאות הנפש, המדרשה ליהדות, העוסקת בהקניית ידע וחינוך לחוגים דתיים.

כמנ-כן נמצאים בבית-ברל בית-ספר תיכון אזורי מקיף על שם "עמי אסף", וחוגים לנוער שוחר מדע ואמנות.

ימי עיון והשתלמויות - השתלמויות מורים, סמינרים הסתדרותיים ורעיוניים, מפגשים יהודים-ערבים. בית-הספר למנהלים של חברת "כור". קורסים למדריכי נוער וסמינרים בנושאי ציונות במדרשת קלמניה הסמוכה, סמינריונים לקבוצות מחו"ל.

פעילויות נוספות משלימות - ש.ח.מ. - שירותי חינוך ממוחשבים. מרכז לטיפוח מיומנות הלשון, המרכז

להוראת החשבון, המרכז לאיבחון והדרכה, המרכז לחקר מועדי ישראל. מרכז ימימה אבידר-טשרנוביץ' לחקר ספרות ילדים והוראתה, המכון לחינוך לדמוקרטיה, מרכזיה לאנגלית, המכון לטבע, המכון לטכנולוגיה חינוכית, מעבדה פדגוגית, המרכז ללימודי ארץ-ישראל; מרכז זה משלב הענקת תואר ב.א. בחינוך עם תעודת מדרך תיירות מוסמך.

מרכז נופש ותרבות - כולל בריכה אולימפית, בריכה מקורה ומחוממת, מגרשי טניס, כדורסל, כדוריד, אולם התעמלות, חוגי ספורט ואמנות, מחול, חוגי זמר, ה"תרכוטון" - אולם הקרנות חדיש ומשופץ שמתנהלת בו פעילות תרבותית אינטנסיבית, כולל הקנת סרטי איכות, הצגות, ערבי ראינות, הרצאות ופעילויות נוספות.

ההוצאה לאור - מוציאה ספרות וחומר עזר רעיוני ואקטואלי. בין השאר: סדרת ספרים בשם "עמדה", בשיתוף עם "מכון שרת", הדנה בנושאים אקטואליים שונים. "דף חדש", המשמש כלי ביטוי לנעשה בבית-ברל, בהסתדרות, ובתנועת-העבודה. כמרכז מוציאה ההוצאה פרקי עיון ומחקר בספרות ילדים, ובשיתוף עם "עתון 77" - בין 9 ל-10 חוברות שנתיות של הירחון הספרותי-חברתי בעריכת יעקב בסר.

ספרייה - הכוללת את ארכיון מפלגת העבודה המרכז המסייע הן לחוקרים מתחום האקדמיה, והן לחוקרי תנועת-העבודה.

בין בוגרי בית-ברל, נמצאים אישים מרכזיים במערכת הפוליטית, הציבורית, הפיננסית, התרבותית והאקדמית במדינת-ישראל. אין ספק כי כיום, יותר מתמיד, מציע מוסד דינאמי זה אפשרויות כמעט בלתי-מוגבלות בפני הבאים בשעריו, ובעתיד הלא-רחוק נוכל לראות כאן מרכזים נוספים דוגמת "בית לוינסון" - המדרשה המרכזית של חברת העובדים, מרכז לסופרים ואמנים, ותערוכות מתחלפות.

והיעד? "כ"כ הראל אומר כי יעדו של בית-ברל הוא להיות מכללה אקדמית, שבה ניתן יהיה ללמוד לתואר הראשון בכל מקצוע, והמסיימים יוכלו להמשיך ללימודי תואר שני ושלישי באוניברסיטאות ה"מוסדות".

מיכללה - קולג' - אוניברסיטה לא-מוסדת בדרך. זהו בית-ברל. עם הרבה נוף כפרי, הרבה חמימות ויחס בלתי פורמאלי. הרבה אפשרויות. פתוחה לכל דיכפין. האוניברסיטה של השרון.

● מכללה לחינוך - סמינר הקיבוצים

השנה החלו במוסד פעולות העשרה. פעולות אלה מתנהלות בשתי צורות: א. "צהרי דיון" - במסגרת של שתיים באמצע יום הלימודים. למקבצים שונים של תלמידים. בהמשך, מתקיימות סדנאות באותו נושא, בהדרכת מנחים מקרב אנשי הסגל, או מומחים מוזמנים. ב. ימי עיון מלאים לקבוצות או לציבור התלמידים כולו. לתש"ח מתוכננים ימי העיון הבאים: מדינת ישראל כראי הספרות. מדינת ישראל כראי האמנות. (זרמים באמנות הישראלית עלייסוד הזרמים בעולם). מדינת ישראל כראי המוסיקה. מדינת ישראל כראי המחול. נושאים נוספים מתוכננים: עלייתו ושקיעתו של הצבר המיתולוגי; האישה הישראלית; שינוי כמושג העקדה; המדע עכשיו.

● אוניברסיטת חיפה; אורנים; ביה"ס לחינוך של התנועה הקיבוצית

ב-23.11.87 יום השנה למותו של פרופ' חיים הדומי, מנהל "אורנים" בשנים 1982-1986; ייערך בבית החטיבה האוניברסיטאית ב"אורנים", טקס קריאת בית החטיבה על שמו, ויום-עיון בנושאי חינוך, מדע וטכנולוגיה. משתתפי יום העיון: פרופ' נתן טונשטרייך (האוניברסיטה העברית, האקדמיה הישראלית למדעים) - על מדע וחינוך; פרופ' דוד חן (אוניברסיטת ת"א, יו"ר המרכז להוראת המדעים) - על פיתוח משאבי אנוש כמדע ובטכנולוגיה; פרופ' פרלה נשר (הנהלת ביה"ס לחינוך של אוניברסיטת חיפה) - על סוגיות בחינוך הנוער למדעים; פרופ' יהודה שדמי (החטיבה האוניברסיטאית ב"אורנים" והמרכז להוראת המדעים) - על המצוי והאפשרי; ופרופ' עזריה פז (הטכניון והחטיבה האוניברסיטאית ב"אורנים") - על ה"בינה המלאכותית" - היבטים חינוכיים.

● המכללה לחינוך ע"ש לוינסקי

השנה, שנת ה-75 למכללה הראשונה למורים בארץ, תצויין בשני אירועים מרכזיים: א. בתערוכה של גרשון גרא שתסקור את תולדות הסמינר, ובאמצעותם את תולדות החינוך וההוראה העברית בארץ. פתיחת התערוכה כינאר ש"ז. בתאריך זה, לערך, יוסר הלוח מלוח-ההנצחה שיוצמד למשכנו הראשון של הסמינר בשכונת נוהצדק. ב. במאי (תאריך משוער) ייערך במכללה כנס פדגוגי בנושא "חינוך והכשרת מורים", בו ישתתפו מומחים מהארץ ומחול.

חידושי הוראה במכללה בשנה זו: א. נפתח חוג להכשרת מורים לערבית לחטיבת הביניים. ב. נפתח חוג מיוחד ללשון עברית. ג. מגמה להסבת מורכבי של"ח להוראה בחטיבת הביניים. נפתחה בשיתוף עם אגף הנוער של משרד-החינוך. ד. גן-הילדים שבתוך המכללה, נערך, לאור הצלחתו הגדולה בקהילה, לפתיחת שתי כיתות נוספות. ה. יום עיון בנושא עתונות-ילדים (עתוני בתי-ספר ובדומה) ייערך בשיתוף מרכז ליון קיפניס לספרות-ילדים. לציון 60 שנה להופעת עתונו של יאנוק קורצ'אק.

● אוניברסיטת ת"א

פרופ' גרעון פישלזון מהחוג לכלכלה של אוניברסיטת תל-אביב, נבחר לדיקאן הסטודנטים של האוניברסיטה, במקום פרופ' אורי אכירס שיצא לשבתון. דפנה כהן-מינץ מונתה למנהלת אגודת הידידים של אוניברסיטת ת"א, במקומה של אלישבע פרומן.

● האוניברסיטה העברית בירושלים

מינויים חדשים: דיקנים: פרופ' טייבן גולדשטיין - דיקן הפקולטה למשפטים במקום פרופ' יצחק אנגלרד. מנהלי בתי-ספר: פרופ' גד מרום - מנהל ביה"ס למדע שימושי ולטכנולוגיה בפקולטה למתמטיקה ולמדעי הטבע; דר' זכריה מדר - מנהל ביה"ס למדעי החזונה והבית שבפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית ברחובות.

● אוניברסיטת חיפה

הוקם פרום יהודי-ערבי ליד המרכז היהודי-ערבי ודיקאנט הסטודנטים. המטרה - שיפור הידוק מערכת היחסים בין הסטודנטים היהודים והערבים הלומדים באוניברסיטה. נחתם הסכם עם המכללה לביטחון לאומי לפיו ילמדו תלמידי המכללה באוניברסיטת חיפה, לקראת תואר שני בחוג למדעי המדינה ואחרים. אושר והורחב הקשר האקדמי עם ביה"ס לפיקוד ומטה של צה"ל, על-פיו תהיה הכרה בחלק מהלימודים לצרכי המשך לימודים באוניברסיטה. ייפתחו לימודים לתואר שלישי בחוגים להיסטוריה של עם ישראל וכלכלה.

תכנית אקדמית חדשה במסגרת הקורס "פיקוד ימי" של חיל הים כיום לימודים ארוך באוניברסיטה. המסיימים יקבלו נקודות זכות. קורס יסוד בארכיאולוגיה באמצעות ווידאו. חדר מחשבים אישיים במעונות הסטודנטים. תכנית היכ"ל להגברת יכולת הלמידה מופעלת על-ידי דיקאנט הסטודנטים במסגרת מרכז הייעוץ האקדמי-לימודי. פרופ' רפאל ארצי מונה לנציב תלונות הסטודנטים. ברוך נבו מונה לראש יחידת הערכה. מושב חבר הנאמנים ה-15 של האוניברסיטה, בהשתתפות נשיא המדינה ואנשי סגל דיפלומטי מישראל ומחול, ייערך בין ה-25-26 לאוקטובר ש"ז.

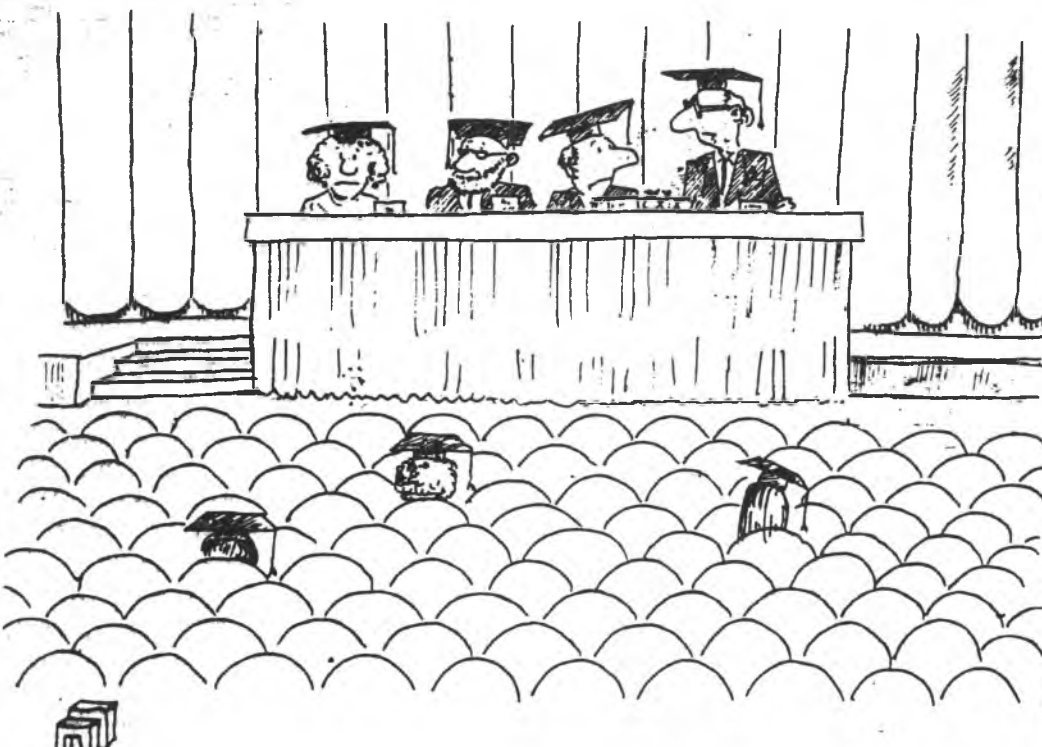
● אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

אגודת ידידי אוניברסיטת בן-גוריון הוקמה ביפן. נשיאה - פרופ' הידאו איטוקווה, מהנדס ונשיא המכון לחקר מערכות בטוקיו. חבר משלחת מאוניברסיטת בן-גוריון חזרו מכנס בינלאומי בנושא חקר המדבר, שנערך בסין. לימודי תואר שני במחשבת עם-ישראל אושרו השנה. 50 תושבי באר-שבע והסביבה ובעיהם תושבים מקרב עולי אתיופיה סיימו לא מכבר שנת לימודים אקדמית במסגרתה השלימו ידע של 11 שנות לימוד. רבים מהם ניגשו למספר בחינות בגרות. בתצוגה השמינית של "עמותת הטוס הערבי בישראל" בראשות השר חיים כר-לב, זכה הטוס שיעצ את מרכז קשואן באוניברסיטת בן-גוריון כתואר: אלוף ישראל הבוגר.

ראשי מכונים: בפקולטה למדעי הטבע: פרופ' יואל ששון - ראש מכון קזאלי לכימיה שימושית; פרופ' אריאל כהן - ראש המכון למדעי כדור הארץ; פרופ' אברהם גל - ראש מכון רקח לפיסיקה; פרופ' מנחם מגידור - ראש המכון למתמטיקה ולמדעי המחשב. בפקולטה למדעי הרוח: פרופ' איתן קולברג - ראש המכון ללימודי אסיה ואפריקה; פרופ' בן-עמי שילוני - יעמוד בראש המכון למחקר ע"ש טרומן למען קידום השלום במקום פרופ' צבי שיפירן.

חידושים בהוראה ובתכניות לימודים

תכנית מצטיינים לתואר בוגר בפקולטה למתמטיקה ולמדעי הטבע. מסלול המשלב לימודי חקלאות וכלכלה חקלאית ייפתח בפקולטה לחקלאות. תכניות חדשות - בפיתוח - לתואר מוסמך. בפקולטה למדעי הרוח. דגש על תכנית אישית לכל תלמיד. מיחשוב מעבודות הלשון. פיתוח תוכנות בתחום הבנת הנקרא באנגלית ובצרפתית. מגמה של התמחות במשפט פילי במסגרת לימודי המוסמך בפקולטה למשפטים. התחלת פעילות המרכז ע"ש שרה אלן שיין למחקר בסוציולוגיה וכמדעי החברה. כמרכז התחלת פעילות במכון לקומוניקציה ע"ש משפ' סמארט. מיקוד מחקרים בתחום התקשורת. נושא האיידס ישולב בתכנית הלימודים במיקרו-ביו-לוגיה קלינית בביה"ס לרפואה. הכללת התנסות קלינית בבית-חולים גם בשלוש השנים הפרה-קליניות. קורס חדש בכלכלה רפואית. מגמה חדשה - "מדעי החברה כבראות הציבור" - בביה"ס לבריאות הציבור ורפואה קהילתית של האוניברסיטה העברית והדסה. "תכנית קדם טבע" להכשרת תלמידים הזכאים לתעודת בגרות ללימודים בפקולטות הניסוייות של האוניברסיטה העברית - במרכז ללימודים קדם-אקדמיים ע"ש יוסף שאלתיאל. "מרכז מונטרו" לנופש פעיל וספורט ייפתח במרכז לחינוך גופני, נופש ופנאי ע"ש הווארד ומרי אדית קרסל. בנוסף יופעל פרויקט של שיקום לחולי לב. פרויקט משותף לפקולטה למדעי הטבע וביה"ס לחינוך ולמחלקת החינוך של עיריית ירושלים - העשרה, תמיכה והדרכה לבתי-ספר שונים ברחבי העיר.

שניים במילואים. והשאר בהפגנה. פרופסור.

בגשרון, מתחת לאופנה

אלישע פורת

פרק מסיפור שבכתובין

גואל זכרוני, רווק כבן שלושים ואחת, נקלע בעת מלחמת-ההתשה לתקרית-אש שהיתה לה השפעה רבה על חייו. שתיים שלוש שורות בעיתונים הזכירו לקוראים, העיפיים מתקריות, כי ביום ההוא, בשעת אחר-צהריים מתאחרת, נפתחה אש מהמארב על סיור ממונע של צה"ל, שנע לאיטו בדרך עפר משובשת שהיא גם דרך הגבול. כשהגיע הסיור אל מתחת לכפרון הסורי איפנה, כמה קילומטרים מצפון-מזרח לעיירה החרכה קנייטרה, ירו הסורים בתותחי עשרים-המילימטר שלהם, מתוך מצדיות הבטון החבויות שלהם. ופגעו בשתי השריוניות שזחלו מתחת למוצב המבוצר. שניים מאנשי הסיור נהרגו, וארבעה אחרים נפצעו. אבל הסיור השיב אש אל מקורות הירי, וכל מקלעי השריוניות גמרו כמה שרשרות. הסיור גם הזעיק עזרה וכוח-חילוץ. והעיקר, דבר שהקוראים המורגלים אולי לא נתנו דעתם לכך: הסיור המשיך בנחישות במשימתו.

גואל זכרוני היה גם הוא בין הפצועים. בעיתונים כרגיל לא דייקו, אבל בעת ההיא לא היתה ככך משום שערוריה. מספר הפצועים היה חמישה, אבל כמה מהם נפצעו באורח כל-כך קל. שספק אם נכון היה לצרפם לרשימת הפצועים. במהלך הפינוי נחרתו בזכרוני תמונות וקולות שהרכו לשוב אליו בשעות החלום שלפנות בוקר. המראות פקדו אותו גם בשעות לגמרי לא צפויות ובהפתעה גמורה. כמו למשל באותה נסיעה לראש-פינה, כמה שנים לאחר התקרית. הוא הגיע לראש-פינה ושם צריך היה להמתין שעה קלה עד שבאו לקחתו להרצאה, כאחד הקיבוצים ההרריים. ולפתע, בעמדו על שפת-הכביש, ממול תחנת המשטרה, בין האקליפטוסים הענקיים, שבו אליו המראות ההם משדות הבולת השרופים ההם, ממדרגות הסלעים מכוסים הקפודנים כחולי הקרקפות. ולרגע קטן נאחו חולשה. הוא התוויר, בצוארו החלה הזיעה להיקוות בטיפות גדולות, סחרחורת משונה טישטשה את ראייתו והוא היה מוכרח להישען אל עמודי הברזל של תחנת האוטובוסים. ואחר-כך גם לא יכול להישען והיה מוכרח להתיישב על הכביש הראשי ממש, מתחת למכוניות המאיימות, לתת את ראשו בין כפות ידיו, לעצום את עיניו בחזקה ולגרש מתוך אוזניו את הקמיה המחליאה ההיא, המיית תותחי עשרים-המילימטר שהיתה מעורבת בהמיית הרוח השרוקת ללא שום מעצור כרמת-הגולן, ובאותה ההמיה הנואשת של הנפגעים בשריונית.

וביחוד הצייקו לו קריאות הלכודים בתוך השריונית שהתהפכה, לגלגיה נפגעו מאש הסורים, היא נתקלה במעקה הגשרון והתהפכה אל התעלה. וכשהגיע האיש מהקיבוץ והובילו אל המכונית, הרגיש בגואל זכרוני שהוא חיזור ונרגש ושאל אותו האם הוא חולה, האם הוא רוצה לשתות משהו, האם לא כדאי לדחות את ההרצאה כל זמן שלא הרחיקו מתחנת האוטובוסים של ראש-פינה? אבל גואל התעשת ואמר לו תודה הכל בסדר. אלה הם רק זכרונות רעים ממלחמת-ההתשה. הם שבים ומצייקים לו כמו הפצעים הישנים בכתפו השמאלית וכדי שהאיש ירגע חשף גואל באיזו מחוות-קרבה פתאומית את חולצתו והראה לו מקרוב את הכתף המצולקת. והנהג המופתע אמר עוזב לא צריך, אני מכיר את הדברים האלה. וגואל השתקק לשאלו אותו, כבודך אגב, היכן היית אתה, באותם ימים ארורים של סוף הקיץ, באלף-חשע-מאות ששיס-ותשע? היכן היית באותה שעת אחר-צהריים הנמהרה, כשתותחי הסורים התנבחו בפתאום, בדיוק באותו העיקול המחורבן, בדיוק מעל אותו הגשרון הנתעב? היכן היית אתה כשהחברים הטובים מיחידת-הסיור נלכדו מתחת לשריונית ההפוכה ואיי-אפשר היה לעשות מאומה אלא רק לצעוק אליהם ולנסות להרגיעם, עד שיגיע כוח-החילוץ?

הדברים האלה חוזרים, אמר לו הנהג בדרך ההררית, חוזרים ואינם מרפים. והם שבים בדרכים לא צפויות. אני מכיר את זה. שמעתי על הלם-קרב מאוחר. זה לוקח שנים להשתחרר מהתמונות הקשות. ויש אנשים שעשר שנים נדרשו להם כדי שישכחו. ויש שאינם יכולים לשכוח בכלל.

מתחת לשריונית ההפוכה נהרג אז גם יקי, יקי מרגולין, חברו הטוב של גואל זכרוני. יקי היה אז נשוי טרי. כמה חודשים חלפו מיום חתונתו? גואל זכר את החופה, זכר את קהל החוגגים, זכר את המנחה ואת דברי החידוד והבידוד התפלים שלו. וגם זכר איך הזמין המנחה את יעקב מרגולין ואת איילה לחתום על מגילת קלף צהובה וגדולה. ובדיוק אז לא נמצא העט המיוחד לחתימה, והמנחה נשא פנים דאגות אל מאחורי הבימה ולחש חברים, למי יש כאן עט? אלא שבגלל המיקרופונים המשובללים שמע הקהל את הכל וחשב שיש כאן בדיחה מצוינת, והיתה התפוצצות פתאומית של צחוק אדיר על רחבת החתונה. ואחר-כך שתה הזוג הצעיר יין אדום וזול מתוך גביע כסף ענק, ששמותיהם נחרתו עליו בכתב צורפים מסולסל, שיישאו למזכרת נצח.

יחד עם יקי נהרג אז הבחור הצעיר החדש שהתנדב ליחידה למרות שהיה לו גב פגוע מאיזו צניחה לא מוצלחת, ולמרות שלא היה זה כלל מחובתו. והם נלכדו מתחת לדופן הפלדה של השריונית ההפוכה שאיי-אפשר היה להרימה. והסורים

גם הוסיפו וירו כל העת כמטורפים, ולא איפשרו שום פעולת הצלה. עד שלבסוף, אחרי כמה זמן בדיוק? הגיעו הטנקים וירו אל הסורים מטווח ארוך וריסקו את מצדיות הבטון, והאש השתתקה ואפשר היה להרים את השריונית, לגררה חזרה אל הדרך שמעל לגשרון ולאסוף סוף-כל-סוף את הנפגעים. גואל זכרוני זכר את איילה, הכלה הצעירה, מרקדת על הבימה בריקוד הכלות שהיא עצמה חיברה אותו לכבוד טקס חופתה. הוא זכר את כגד הריקוד שלה, שהצמיח לה כנפיים, את רגליה המציצות מבין הכדים הצבעוניים. את שעה האסוף בסרט כהיר אל מאחורי עורפה, ואת פניה המתוחות שאפילו חיוך קטן לא עלה בהן. כאילו חזתה מעל הבימה המורמת מה מצפה לה בסופו של אותו הקיץ. כאילו ראתה וידעה שימי נישואיה ליקי מרגולין לא יארכו. כאילו ידעה מה מסתתר מאחורי החשיכה המקיפה את הקהל המואר. ימי העצב והרעה שיבואו, הדיכאון הקשה, וכל ההסתככות שלה עם גואל זכרוני הרווק, חברו הטוב, שהיה ליד יקי בגשרון, מתחת לאופנה.

לפעמים היה שואל גואל את עצמו, כמה זמן באמת שכחו שם, ליד מעביר המים הצר, לא הרחק מקונייטרה ההרוסה? כמה שעות באמת חלפו מאז התחלת היריות? האם באמת אפשר היה להצילם אילו לא היה הפינוי משתהה כל-כך? הוא זכר את שאלותיה של איילה, שאלות מפורטות כל-כך, שלא נמצאו לו תשובות מדוייקות עליהן. מי התקשר במקשר הקשר? אל מי התקשרו? ולמה לא השיב הסמל התורן ממפקדת-הגדוד? מי היה שם, לעזאזל, הקצין התורן? ולמה לא יצא כוח החילוץ מיד, כשעוד אפשר היה להציל את הנפגעים? הוא ישב מולה ואמר לה איילה תעזבי, זה באמת בא פתאום. כל יום כמשך שבועיים עברו בדרך ההיא ולא נותרה עלינו אפילו ירייה אחת. איי-אפשר לנחש הפתעות כאלה. יום יום, בנסיעה איטית, ולפעמים גם עם כיתה רגלית הצועדת לפני השריונית. איילה תעזבי, אל תעני את עצמך. איי-אפשר היה לעשות אחרת. איילה היתה משתתקת. ידה משחקת בשערה, ממשמשת באיזו רצועה שלא היתה, ובוהה מעל מקום מושבו. מעל הדברים שסח לה להרגיעה. לפעמים היה מזכיר לה איזה פרט נשכח מהתנהגותו של יקי, שהיה מחיה בו רגע את דמותו ושניהם היו נושאים מבטם אל הדלת או אל החלון. אל מאחורי התריס, כאילו יקי התעכב לרגע בחוץ, מחליף את נעלי הכדורסל שלו, משתהה רגע קטן, מקיש על המרפסת, חובט בכיסא ישן, ומיד יכנס ויצטרף אליהם. ממש כמו שהיו עושים בימים הטובים שהיו ביחד, שלושתם, ותכננו את החופה, ואת יום הנישואים, ואת הטיוילים המשותפים.

גואל זכרוני קיבל חופשה מיוחדת לאחר התקרית. הוא צריך להיחשב ולנסוע לקיבוץ. לפגוש את איילה ולספר הכל. ואחר-כך לדאוג לעוד כמה סידורים. וכך

**שניים
(בסגנון יפני)**

■ עם שחר טפספת לנגע
בשילג החרמון.
עכשו הוא בשערך.

■ השמש נוטה.
מי שצריך למהר
מתנהל לאטו.

חוגלה

עוף
קצרין-קנפים.
נשמת צפור
מגביהה לךאות
ברום שחקים.
גופה משפיל לדרות
בעפר.

קנפיה המתות
לארץ מצמיתות.

■ איש צעק פליקה.

איזו אימה
מתוך גרונו עלתה?
הבעיטה את שנתו?
מה ראו עיניו
העצומות?

אולי חנה את מותו...

ואיש בעולם לא שמע
זולת האשה שאמו.

מתוך הקובץ: "תעודת מעבר", שיופיע בקרוב בהוצ' "עקד".

יצא שחזר אל המחנה רק לאחר עשרה ימים. הנסיעות עוד היו קשות לו והכתף החבושה הכאיבה ללא הרף. כשנכנס אל הביתן ראה מיד שהחברים לא הוציאו את מיטות ההרוגים. המיטה הצבאית של יקי ניצבה ליד מיטתו כאילו רק יצא לסיור ומיד ישוב. כל החפצים האישיים נאספו ונשלחו לאיילה. אבל בצידוד הצבאי איש לא נגע. ממילא יחזור הכל לאפסנאות היחידה בתום שירות המילואים. שק-השינה היה מגולל באותו הנוסח שיקי היה מגולל אותו תמיד. שיהיה ביום כרית להגבהת הראש. והשמיות והמעיל והמגבת. הכל היה מונח כאילו יקי צריך לחזור מחופשה מתמשכת.

ובערב כשהתאספו החברים ושוחחו בקול נמוך ומסרו שלום מהפצועים. התאספו במעגל מסביב למיטה הריקה של יקי מרגולין. ומישהו שאל את גואל אם לא אכפת לו לישון סמוך למיטה הריקה של יקי. שהרי כל אנשי היחידה ידעו איזה ידידים טובים היו. מכרים מילדות וחברים כל-כך טובים שאפילו הנישואין לאיילה לא הפרידו ביניהם. וגואל חשב קצת ואמר לא. אין דבר, אני אשן כאן. ואני מבין שאף אחד לא העז לסלק את המיטה של יקי מהביתן. והחברים השיבו שאת הדבר הקשה הזה הם משאירים לאלה שיחליפו אותם. שאיש מהם אינו מכיר את יקי ואת הנער הצעיר שנהרג אתו. ולהם לא יהיה אכפת לסלק את מיטות ההרוגים ולערוך לעצמם סדר מיטות חדש.

ובלילה ההוא, במחנה הצבאי שבשולי קונייטרה החרושה, בשלהי הקיץ הארוך ההוא של מלחמת-ההתשה, לא עצם גואל זכרוני עין ולא הצליח להירדם אפילו לשניה קצרה אחת. כל חייו שחי עד הנה, עד שמלאו לו שלושים ואחת שנה, עברו לפני עיניו בחשיכה. ומתהומות זכרון שלא שיער את קיומם עלו מראות וקולות שהוא לא חלם אפילו שיעלו עוד פעם אל סף הכרתו. ופעם בפעם היה מושיט ידו בחשכת הביתן אל עבר מיטתו הריקה של יקי, ושכ ואוסף אותה במהירות שלא יראה אותו בחולשתו אחד מהחברים היוצאים לסיבוב שמירה. ובתוך תוכו ניהל בקול הסוי שיחה ארוכה עם יקי ועם איילה. כאילו גם היא וגם הוא נמצאים לידו בתוך הביתן המלא מנחרות נרגזות של גברים צעירים ומריחות רעים של מחלקת חיילים בשנתה.

והוא ידע שחייו ישתנו מעכשיו לגמרי. שתקריט-האש שנקלע אליה שלא ברצונו היא נקודת התחלה של חייו החדשים. הוא לא ידע מה בדיוק ישתנה בחייו אבל חש באופן עמום שהחיים שיחיה ממחר יהיו שונים לגמרי משלושים ואחת השנים שחלפו. אנשים חדשים ייקרו לו בדרכו. מחשבות חדשות יטרידו את ראשו ורגשות חדשים שלא ידע אותם עד הנה ימלאו את לבו. עד מותו של יקי נסתיימו כבר כמה פרקים בחייו ואחרים הגיעה שעתם להיפתח. ומין הארת-פתאום פקדה אותו מתחת לשק-השינה, כיך תלי החרבות של קונייטרה: הוא יישא אשה בקרוב. האם תהיה זו איילה? הוא יוליד כמה ילדים בשנים שיבואו. האם יהיו אלה ילדיה של איילה? הוא ישנה לחלוטין את חייו שעברו עליו עד היום ללא משמעות. הוא יחפש את טעמם והוא יתן להם משמעות. הוא ילך אחרי נטיות לבו וירשה לעצמו לעשות את הדברים שרצה כל-כך לעשותם. מותו של יקי שחרר בו אפשרויות חדשות ורבות והוא לא ידע אל איזה יקרב ראשונה. והוא יזכור את יקי כל ימי חייו. ואת יום מותו יזכור כל עת שנשמה באפו. ואת השעה הארוכה ההיא, שעת מותו, הוא לא ישכח. כי מן היום ההוא החלו חייו להשתנות. קורי המשי שהיה מכותר בהם כגולם בקליפתו החלו להיסדק. ואיזה פרפר צבעוני ונהדר החל לבקוע מתוך מחשך הקורים. וחייו שקודם לכן חשב שיעברו ויחלפו במין סתמיות אפרורה, לבשו פתאום מעטה זוהר ומלא הבטחה. הוא יזכור הכל אבל יחיה אחרת. הוא לא ישכח אבל יתחיל מחדש. הוא נשבע, הוא נשבע, הוא נשבע. והוא פנה לעבר מיטתו הריקה של יקי, פשט את ידו ולחץ באפילה את היד שלא היתה.

**ברכת הקיבוץ הארצי
לציבור הסופרים
וקוראי הספרות בישראל**

על ספר המדבר שלא נכתב, לא היה ולא נברא

שושנה הימן

חלק ג'

ביפן, בכל חלקת אדמה, אף הקטנה ביותר, אתה רואה אנשים עובדים בטרקטורים קטנטנים, זורעים או אוספים אורז. יש כפרים בהם הכתים כאילו עומדים באמצע שדות האורז, וכל צלע הר מגודר על מנת לאסוף לתוכו את המים להשקיתם.

במקסיקו זה התירס. על כל חלקת אדמה אליה ישנה גישה, מגדלים תירס ושעועית שחורה. גם ביפן, המנשים, העוגיות המיוחדות ל"תיסרמוני", עשויות לרוב משעועית שחורה עם הרבה מאוד מתיקות. הן עטופות בנייר מיוחד ומנוחות על צלחת קטנה, מיוחדת, עם פיסת קנה-במבוק בה נעזרים באכילת העוגיה.

וכשאניך גומר, אתה עוטף אותה ומכניס לארנק. אמנות החיים. פגשתי "תי" מסטר", אשה שעברה את מחצית שנות השמונים שלה, המקנה לתלמידתה המועדפת את סודות ה"תיסרמוני" כבר שלושים שנה. היו לה תווי-פנים רעננים ועינים יוקדות כמו לנערה צעירה. הנשמה האלוהית ביפן, נמצאת בכל חפץ ובכל דבר אשר ביקום.

הנשמה הזאת עוטה גוף של חיה בממלכת-המאיה במיוחד בגופו של נמר שהוא החזק ברוחות החסות.

הטילים עם פסח ב"מאה-שערים", בירושלים, לבשו קסם בלתי רגיל. הוא חש וכיבד את נשמת-הפורה והעריץ אצל יושבי השכונה את דבקתם במטרה, בעולם אסום וסגור, כאלו בפלנטה אחרת, בזמנים אחרים. מימי שהותו בחדר למד להפיר את עולמם ולכבד את אורחותיהם. במשך שנים ארוכות כמעט ולא ראיתי יוצא מגדרו, מאינונו בנושא.

נשמת הבורא חיה בכל דבר.
הם אחרי וחיפץ אצלו כומר מארה"ב ובקשה בפיו, שיעזור לו למצוא במדבר הנגב את פרה אדמה. הוא ציין לפסח על המפה את המקום המשוער בו ימצא האוצר. מרוב היה לם את כל ההוצאות. המקום התגלה לו בחלום.

את תושבי כפר המאיה אסור-לצלם. המצלמה מוציאה מהם את נשמתם. לפני מספר שנים באו שני איטלקים אל כנסייה, נישבו בקסם האווירה, לא עמדו בפיתוי רגילמו. סקלו אותם, קשרו אותם וסחבו אותם אל משרדי הממשל בסן-פריסיטובל. שם הועמדו למשפט. באמנטנגו, כל נשות הכפר עסקות בבניית כדים מחומר רק הנשים הן יושבות מהבוקר עד הערב, הילדות לצד אמותיהן, ובנות זין, בלי בלגל בד אחר בד, כארבעים ביום, גדולים למדי. מקשטות אותם. מיצרות אותם. בשמש ולאחר מכן מסדרות אותם באמצע הדרך, כונות סביב גדר מקרשים ובמשך כשעתיים שורפות את הכל. שריפה נמוכה. רוב הכדים אינם מחזיקים טוב את המים, אך הכלים יפים ולצידו הכביש העובר ליד כפר הן יושבות ומוכרות את תוצרתן. זה אחד הכפרים היחידים בהם יש לנשים אוטונומיה.

פסח אהב לרשום. מדי פעם היה יושב וחולם על הנייר את מדברי-היהודה. מוזכרן ליליו. אף פעם לא רשם לפי הטבע. רק כאשר השתתף בסקר ארכיאולוגי בים היםי רשם רישומים רגילים את הנוף. לא את נופו.

עומד האביב במדבר-היהודה היא היפה בעונות. כאשר לאחר גשמים נדירים מתחילים כל ההרים להתכסות בפלומה ירוקה ולאחר מכן - הפריחה. לימים מספר, כמו נערה מסמיקה ומבווישת. וההרים המתכסים בחורף בשלג. פעם במספר שנים בעלותך לירושלים מכיוון ים המלח אתה מגלה את הלובן הצח והמפתיע. ומפלי המים האדירים היורדים מעל ההרים והסוחפים אתם כל אשר ניקלע לדרכם.

והגיזוגל האימתני המשתלט שוב ושוב על כל איזור שמנסים לגרשו ממנו. אתרי הפירמידות שנמצאים שוב ושוב בסכנה שהגיזוגל יחבוק אותם חיבוק חנק ככוח עז. מבין הצמחיה העבותה מציצים אליך הרי חורבות, אך אי-אפשר להגיע אליהם. כמו שהיובש של מדבר יהודה משמר את רענותם של האוצרות החבויים בין נקיקיה, כך מפורר האקלים הטרופי הלח את שרידי המאיה. בין חוסר החקיצבים לשימור שרידי עברם המפואר, רעידות האדמה, והעוני המשווע נעלמים אט אט עקבות העבר המפואר.

הדרך המזורה בה הפכים האמריקאים את מקסיקו לבית-אבות. עיירות רדומות מעוגנות בתוך עצמן פתאום באים ומגלים אותן, ואז, כמו הדבורים אל הרבש, נמשכים האמריקאים, בעיקר פנסיוניים, אחד אחר השני, אל המקום. הם בצד האחד של המיתרס והמקסיקאים בצד השני. מדברים "עליהם" אך נשארים בחוץ.

היהודים בחוץ באופן טוטאלי נדמה שלא שייכים לשום מקום. האווירה שונה לגמרי כאשר אתה נתקל פה ושם בתיירים מהארצות הלטיניות: ספרד, פרו, הונדורס, ברזיל, קובה. כולם משתלבים בקיציות המקומית ללא ניכור או הרגשת עליונות.

הנשים הזקנות, אשר גבן מכופף ממש כתשעים מעלות, סימן לאין-סוף שנות כניעה ועבודה בשדות האורז. הודות למיכון, האיכר היפני הוא בעל הכנסות סבירות. אך כמו בכל שטח אחר, החריצות והמסירות של כל הנשמה, הם מפתח לקיומיותן. אתה שומע מנגינה נוגה כמו במכוניות המוכרות אצלנו את הגלידה ומגלה להפתעתך מכונית זבל. וכל הטקסים הצבעוניים והקולניים, מעוטרי הסרטים והתלבושות הסגוניות והתופים ומיני הכלים הקיצביים האחרים.

הפולחניות. יש משהו מאוד ראשוני, פגני, בפולחניות הזאת. הדרישה המתמדת למעולה ביותר. התחרות האין-סופית בשאיפה אל השיא. פסח אהב ללכת לכל מופע שהוזמן אליו. לכל טקס. אם טרחו להזמין, ראוי שיכבדם בנוכחותו.

גם כאן, בסן-מיגואל-דה-אינדה, במכון לאמנות מיסודה של אמריקאית עשירה, ישנו פסל יפני אחר, שעובד על פסליו מהשכם בבוקר ועד לשקיעת החמה, יום אחר יום, וכך מלא את החצר אין-סוף עבודות המקרינות את נפשו היפנית.

ואידיה, הפסל מטוקיו, שהכניס לפסליו את כל המסורת היפנית, או אולי נכון יותר לומר, את אשר נראה לי כמסורת היפנית. וכל-זאת על בסיס מה שרכש במשך עשר שנות עבודה באירופה. בעבודותיו האחרונות. מבנה בדיל או מתכת אטומה אחרת, בתוספת חבלים עבים ממשי או נילון, צבעוניים כצבעוניות שבקשר הבודהיסטי שיקבלתי מריאוקו כאשר עזבתי את קובהרה. סמלים שאיני מבינה בדיוק את משמעותם, אך המערכת האוסציאטיבית שנוצרת בניגון משךרת יפניות. בעיקר הצירוף של מעין ארגו קוביה מבדיל המחובר בעזרת חמשת החבלים אל ארגו או, יותר נכון למבנה אחר העשוי מאל-חלד.

וענין האדמה - אדמה שרופה, טרה קוטה. המסורת עתיקת הימים ביפן בעבודות אדמה, בחומר, היא אחד הביטויים המקוריים ביותר עד עצם היום הזה.

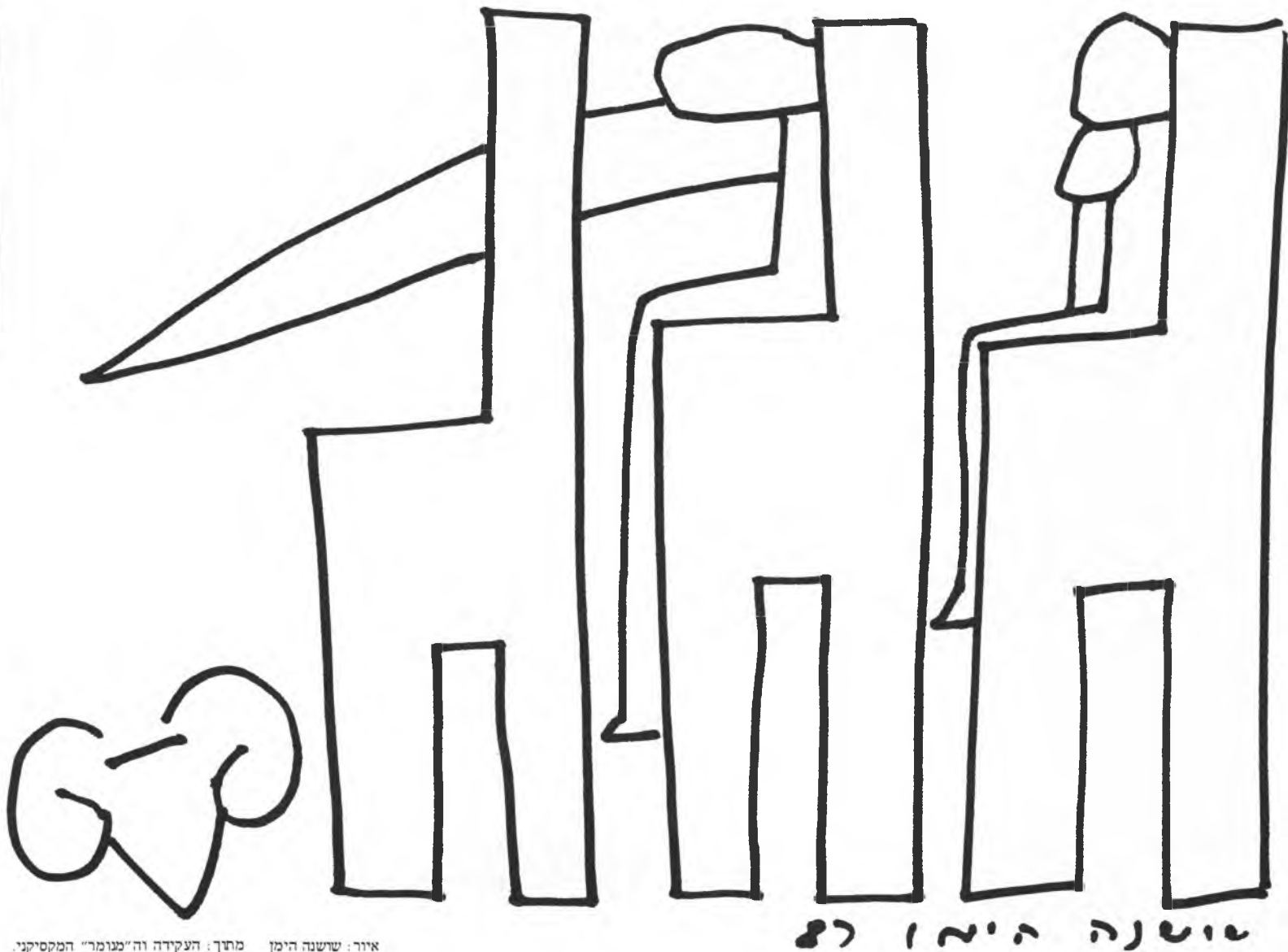
המשמעות והסמליות שבעקבות מגע היד בחומר. ככלי המשמש את ה"תיסרמוני". שם ישנו קשב וכושר אכתנה לכל לחיזה, לכל מגע מכחול, למשמעות הקצב והריכוזיות הפנימיים, המועברים אל הכלי בעזרת היד. הערנות האדירה לכל סוג של מגע, לקיצביות הפנימית של היוצר. מסורת זאת היא כה חזקה, עד שבעזרתה הצליחו לחדור גם אל מושגי המאה העשרים, אל היצירה העכשווית, המודרנית. יצירות הפיסול היפני המודרני נפלאות. מורגשת בהן המסורת המעוגנת בדורי דורות, בצד פתיחות ורגישות למיקצבים עכשוויים.

פסח חי את שפת התנ"ך יום יום, חלק מהמפתחות שחיפש לפשר ממצאיו, מצא בספר הספרים. הכושר לחשיבה מופשטת, לסמליות המפתח לשמות הישועים, המצודות ושרידי התעשייה הישנים אשר התגלו לו בשפת ים המוות. התברר שבימים הרחוקים ההם, כל אזור "מת" זה, היה שוקק חיים ועשייה. ועם כל אתר חדש שהתגלה לו בשוטטו בשטח אין-ספור פעמים הפליג דמיונו אל העבר הרחוק. וכל סלעי המדבר ונקיקיו קמו לחיים כמו במטה קסמים. כל חושיו, כמו חיה הערה לטרף, התחדדו, בדלגו על ההרים והגבעות, כאשר כל נקב וכל אבן הבולטת בשטח משכה את תשומת ליבו וכבשה את דמיונו המרחף בין אופק לאופק.

לפעמים, ברגע של חסד, היה מפליג אל העבר הרחוק והיה מספר על ימי ה"שומר" - על הדרייה ועל הקשר העמוק אל סוסו, ידידו ומשרתו הנאמן. ועל הידידות היה מרבה לספר. על הנאמנות של ידידו בנפש, שלא ידעה גבולות, זמנים ומרחקים. כאשר מי מידידיו הציע לו להצטרף לסיור כזה או אחר במרחבי העולם, סרב באומרו שהמרחב הגדול והמרגש ביותר הוא המרחב העומק הבלתי-מוגבל, המתגלה כל יום מחדש לאורך אפיקי הוואדיות ופלגי המים האדירים. שבאופן פתאומי מתפרצים בעונת הגשמים במדבר הצחיח.

והוגן וריאוקו אשר נדרו לתוך מרחבי הנפש והחוויה העמוקה של "כאן" ו"עכשיו". אינני בקיאה בתורת הן, אך חשתי אצל הוגן וריאוקו משהו שאולי פעם ראיתי בעיניו של פסח כאשר דילג בשבילים, והן במרחבי המדבר. אך גם הוגן קם פתאום והרגיש צורך להפליג אל ארצות רחוקות להדריך נפשות משוטטות בדרך אל הפנים, אל העוגן אשר כתוכך. חשתי את כוחם של הגלים הזורמים מהפנים אל החוץ.

מתחת למצפה שלם, על מדרון תלול למדי, זיהה פסח בכוכר אחד, מה שנראה לו כאתר פולחני. חציבה כסלע ומעין תעלה המובילה מהמרוכב החצוב מרחק

איור: שושנה הימן מתוך: העקידה וה"מנומר" המקסיקני.

שושנה הינה לך

והאגדה אשר נרקמה סביב דמותו תמשיך להתגלגל, ללבוש צורה, לפשוט צורה ובמשך הזמן תהפוך לאחד מסלעי המדבר.

כך נודדת האגדה של אנשי המאיה אשר הגיעו יום אחד מאשר הגיעו אל מצר אמריקה והקימו את הישובים המופלאים, יצירי ירוח אדירים. וכמו שהופיעו יום אחד, כך נעלמו ופקסו מלהיות, במיסתוריות המדליקה את דמיון האנשים, שנתקלים בשרידיהם. לעולם לא נדע מאין בא להם הכושר והחוש להקים את המבנים האדירים המעוגנים בקצב ובפרפורציה והיוצרים שלמות שהיום ניתן רק לתהות ולנחש את מניעיה.

להסתובב בפלקה עם זריחת החמה או עם שקיעתה, לעמוד בפסגת הפירמידה הגדולה, לצפות אל המרחב כאשר מסביב גונגל עבות ודומם, או לחדור אל החורבה, מקדש הגיגואר המיסטורי, בתוך מעמקי יער העבות, שם העולם מתחיל ושם הוא נגמר. המעגל נסגר.

ברבות הימים ייעלמו כל השרידים האלה. הארוזיה האוכלת את אבני החול והמפוררת אותם בשעת גשמי זעף, החום הלוהט והלחות. רק פרטים מעטים ניתן להעביר למוזיאונים ושם הם עומדים כמו ילידים חשופים במקום שאיננו מקומם, כמו נמר שפשטו ממנו את עורו.

המקדשים הגדולים והקטנים ביפן והמים הזורמים, נחלי ההרים, החיים עצמם, הקצב של טפטוטי המים בגנים, במקדשים, הוא הזמן הנצחי עצמו, אשר אינו עומד מלזרום. ואין סוף המתקנים אשר המציאו כמרי הסוד והזן, האוספים ומעבירים את הזרימה בכל מיני מתקני במבוק ויוצרים מקצבים אין סופיים. הטיפוטף האין סופי, כמו הלב שאיננו עומד מלפעום. קצב החיים. קצב הזמן קצב היקום. קדושת הפעמון. מחיאת הכפיים להעיר את הרוחות ומשיכה בחבל הפעמון במקדשי השנטו.

המקדשים החבויים בפסגות ההרים, נסתרים בחשכת היער, שהגישה אליהם היא דרך שערי השדים. בעוברך את פנסי האבן הנצחיים ואת צלמי הכבודה החוסים בחשכה בירכתי המקדש. מאחורי מחיצה, מאחורי גדר, ברק עלי הלוטוס המוזהבים. כלי הפולחן, הסגידה לאל המיסטורי, הרוחות המרחפות מעל. תמיד הן מרחפות מעל. ההשבעות, הפירות, הפרחים והדממה...

בפסגות ההרים, בין עצים זקופים, בשבילים תלולים לצלילי אין סוף מקורות המים, רוחן מתעלה עם כל מדרגה נוספת אל מסתורי היקום.

כוח הריכוזיות וכח ההפנמה של היפני הם עצומים. או שהוא אטום לגמרי למסובב אותו או שהוא מעביר זרמים וקולטם בחזרה. כך שמצד אחד אתה פוגש התעלמות טוטאלית ומצד שני קורים דברים מוזרים ואינטנסיביים במפגשים מקריים. כך קרה שביום גשום אחד - גם ביפן מתחילה עונת הגשמים ביוני - לא היה טעם בשוטטות באחד מגני הזן והחלטתי לבקר במוזיאון הבמבוק אשר בשולי העיר קיטו. סיקרן אותי הבמבוק וכל השימושים השונים והמשונים שלו. וכך הגעתי לאחר חיפוש לרגלי הר, לכניסה גדולה ולשלט האומר - "מוזיאון

לא רב, אל שקע בסלע לכיוון המדרון. כאשר החל לחפור בשטח, גילה שבירי חרס של כלים מזעריים ואף כד אחד, קטן ביותר ושלם עם קוים מעודנים ושפה קטנה ומין ידית קטנטנת. יפהפה. הקסם אשר בחרסים, שבירי חרסים עתיקים וכלים שלמים אשר עמדו בתהפוכות הזמנים וכושרו של החומר לשמר את איכותו כמו ביום היווצרו. האדמה השמנה, אשר איפשרה לבני האדם ליצור את כליהם היומיומיים והפולחניים. מגע יד אדם בחומר. הסימנים שמשאירה היד במגע עם החומר. האיתות הישיר והעתיק ביותר המעיד על מערכות אנושיות ורגישויותיהם.

הנשים באמנטנגו, היושבות על האדמה, שמשמשת כרצפת חלל המגורים שלהם, הבנות יום יום אין ספור כדיר חרס בעבודת יד. שורה אחר שורה בחוש של קצב פנימי - כד אחד זהה לשני עם דפנות דקים. את הכדים מייבשים בשמש משך שעות מספר ולאחר מכן מרימים את הכלים, ערימות ערימות כאמצע השביל העובר ליד בקתתם. מערימים סביבם חומת עצים וקלחי תילס יבשים ומבעירים אש - כשעתיים. זאת מסורת עתיקת ימים. רק נשים עוסקות במלאכה זו. והילדות בנות העשר, שבעקבות אימהותיהן לשות את החימר וצרות ממנו חיות מקסימות אשר תמכרנה יחד עם אימהותיהן בשווקים. אתה חש איך קצב החומר קובע את מקצב היום והחיים. והן בקושי יוצאות מפתח ביתן.

מסורת זו, המועברת מדור לדור והסובבת את העולם כולו ומשמרת את מקצב הזמנים, הצורות החוזרות על עצמן, בשניוניים קלים ובאין סוף וואריאציות החוזרות על עצמן כמו הזמן החוזר על מקצביו.

וכמו היד האמונה החוזרת יום יום על אותן התנועות ומשחזרת מחדש יום יום את קצב הימים, כך פסח, במשך השנים ירד יום יום לוואדיות או טיפס על ההרים שמסביב, בדרך לא ידור וסקר כל גיזרה וכל כוך שאפשר היה להגיע אליו ושאי אפשר היה להגיע אליו. בכל פעם הצטרפו אליו מתנדבים חדשים מהארץ או מחו"ל וכל מי שבא אתו במגע ושמע מפיו את סיפורי המדבר, כאשר ליבו היה טוב עליו, הלך שבי אחר קסם המקום והאיש.

לראות לפנות ערב את נשי השמולה אוספות את מצרכיהן וסחורתן ובצעדים קלילים עמוסיימשא ממהרות לחזור לכיוון כפרם.

בשעה ארבע וחצי בבוקר היה פסח מעיר את מתנדביו, על מנת לנצל את השעות הקרירות של לפנות בוקר, שלפני עלות החמה, כדי לרדת למעמקי הוואדיות או לעלות אל הרכסים.

מדי פעם היו מתקבלות הזמנות לחתונות של זוגות אשר אישם במדבר הצחיח ליד ים המוות, דבקו ליבותיהם, כאשר רוח המדבר והאיש המופלא הזה משמשים כדבק. נהרו אחריהם כמו הדבורים אחר הדבש. ואילו נכתב הספר, ספר המדבר, אולי היה זה סוף החלום. סוד הקסם היה נחשף ואולי נגזר. אך בא היום בו פסק המוח לשתף פעולה והסוד נחתם בתוך הלב שבסופו של דבר נדם ונסתם וכך, לעולם לא נדע את אשר היה באמת, ואולי, זאת האמת לאמיתה

הבמבוק". לאכזבתי הגדולה התברר שמדובר כמוזיאון של מאה סוגי במבוק שונים. גן גדול ובו כל מיני הבמבוק. בחוץ היה גשום, ישבתי בתוך סוכה עשויה במבוק במרכז הגן והרהרתי באכזבתי, אהבתי את אין סוף האפשרויות של קשירת הבמבוק ועשיית כלים ומבנים שונים מחומר מגרה ועמיד זה. כעבור זמן עזבתי את המקום ויצאתי אל הרחובות הנוטשים - בגלל הגשם אשר אט אט ירד, בזהירות ועדנה על הבתים הסגורים. הלכתי לאטי לאיבוד בחפשי אחר תחנת אוטובוסים לכיוון הארמונות המלכותיים. והנה ראיתי מרחוק אשה צועדת לקראתי, יחידיה ברחוב השומם. בהתקרבה אלי שאלתי אותה באנגלית מהוססת באם תוכל לכונן אותי אל תחנת האוטובוסים הקרובה לכיוון הארמונות המלכותיים. אני הולכת באותו כיוון, אמרה וגם נוסעת לאותו כיוון. אראה לך בדיוק איפה עליך לרדת. השיחה התנהלה באנגלית. יותר מאוחר התברר שהיא אשת רופא שהתמחה בארה"ב. כאשר ישבנו באוטובוס, פנתה אלי ואמרה: אולי את רוצה להתלוות אלי, אני נוסעת לבקר אשה, שאיננה מוכרת לי, אבל שמעתי שהיא מוכרת כלי קרמיקה מיוחדים אשר נעשו על ידי ידידה שנפטר לפני זמן מה. לא היצגתי את עצמי בפניה, כך שלא היה לה מושג מי אני ובמה אני עוסקת. ברצון, אמרתי, זה אחד הנושאים שבגללם באתי ליפן. וכך הובילה אותי אל ביתה של קזוקו שיכירה. בית יפני מסורתי ישן, עם גן הנשקף מדלת חדר האורחים ועם כל הטיפוח והאכזריות הנדרשים מגן כזה. חגיגי ויפה ויוצר שלמות מדהימה עם הבית. קזוקו, מרושלת בהופעתה, עם "טי-שירט" ארוך, אשה גוצה חכמה וחזקה, הראתה לנו את עבודות הקרמיקה של ידידה, עבודות יפות. ואז ביקשה האשה מקזוקו להראות את העבודות שלה עצמה. התברר שהיא מעצבת בדי קימונו מסורתיים ומודרניים לפי טכניקה מסורתית מדורית דורות. כל העיצובים - מכד משי נקי, שממנו עשויים כל הקימונו הטובים. קזוקו הסבה את דלתות ההזזה של חדרה פתחה לפנינו את ארונה והוציאה ממנו זה אחר זה אין סוף יריעות בדים. העיצובים היו מרהיבים בגווניהם ובצורותיהם. בחלקם עיצובים מסורתיים ובחלקם עיצובים מודרניים. עד שברגע הראשון נדמה היה לי שלפני תמונתו של פול קליי. עדינות ויופי שקשה לתארם. הכל מתחבא בתוך ארונות-הקיר העמוקים והיא דולה משם עוד ועוד בדים. כל אחד גרם לי להתרגשות גדולה יותר מקודמו. כל הבדים מגולגלים, שש יריעות לכל קימונו. כל המידות זהות, ולפי גובה האשה מקפלים פנימה בשעת הצורך את הבד. פתאום החלה קזוקו להקרין מעין יופי פנימי, שיצר שלמות מדהימה בין הבדים לבין דמותה. קימי, האשה שאספה אותי בדרך, החלה להחמם אט אט למראה הקימונאים היפים, וכאילו בצחוק החלה קזוקו להעביר עליה בד אחר בד. עד

אשר ברגע מסויים דימתה את עצמה קימי בקימונו, קודם כזה בצבע האפרסק ולאחר מכן כזה בצבע דובדבן וכן הלאה. קזוקו עברה אל העיצובים המודרניים וחזרה אל המסורתיים. הסוף היה שקימי "נדלקה על זה" שבצבע האפרסק. היא מדדה ומדדה אותו ובסוף אמרה - אקנה אותו. המחיר היה אלף וחמש מאות דולר, לאחר ההנחה. סכום זהה אמור היה לעלות אחד מכדי הקרמיקה, אותו גמרה קימי בנפשה לקנות. לא אספר את זה לבעלי, אמרה ואשמור אותו לחתונת בתי בת הארבע-עשרה. בינתיים עבר היום בכיתה של קזוקו. באווירה קסומה כמעט לא מציאותית מבחינתי, בין עיצוביה של קזוקו וביתה החלומי. והשעה, שעת בין-ערביים ולסיום היום ערכה סוכנת-הבית הזקנה של קזוקו את השולחן היפני הנמוך שבאמצע החדר, צלחות צלחות, ועל כל צלחת מטעם אחר, מעט מקושט ומגרה לטעימה ולהנאה. כרענו על ברכינו, כדרך היפנים ואני עם רגלי הרפוקות פשוטות מתחת לשולחן. לאחר הארוחה פתחה קזוקו עוד דלת נסתרת והוציאה ממנה עיצובי שמלות מודרניות מלאות דמיון אור כמותם לא ראיתי מימי. הכל מצויר ביד ומעוצב ממשי נקי, באצילות רוח ובדמיון שמימי. בכואנו אל הבית כיבדה אותנו קזוקו בקערות תה רחבות ידיים. שבהן משקה סמיך-ירקק אשר מילא רק את תחתית הקערה. זהו תה מריר העשוי מעלים ירוקים, כתושים לאבקה לה מוסיפים מעט מים. אל המשקה מתלוות עוגיות מנשי מדייטת שעועית שחורה ומתוקה.

השמש החלה שוקעת על הגן הקסום. על השולחן היפה, כאמור, מיני צלחות וצלוחיות שעל כל אחת מהן מאכל אחר, מזור ומשונה. בעלי מטעמים מוזרים השוכים את הלב ואת העין. בפניה אגרטל עם פרחים גדולים לבנים ובכל אווירה של התעלות וחגיגות שקשה לתאר. קזוקו הובילה אותנו - כל אחת לביתה. קודם את קימי, שלבעלה בית-חולים פרטי בו מנהלת קימי את המטבח. בית-החולים נפתח רק זה עתה וקימי הזמינה אותנו בגאווה רבה פנימה, להראות לנו את הבית. היתה זו דירה מודרנית שקשה לתאר את ערכוב הטעמים ששררה בה. טשטשו כל ערכי היופי היפני המסורתי. קיטש בשפת בני אדם. כאילו כל המסורת היפנית האצילית בת דורות-דורות ברבר מושגי יופי וטעם נמחקה במחיי יד אחת.

ההשפעה המערבית על הטעם של היפני הצעיר היא תופעה, שנראית מזוהה מהחוץ. בלתי-מובנת. כאשר ניסיתי לדבר על-כך עם יפנים צעירים אמרו: מאסנו בכתים הישנים, הלחים והבלתי נוחים. אנחנו רוצים להיות עכשוויים. מערביים - לנו קוסמת אמריקה.

סוף בגיליון הבא

אפשרות שירת חדשה
 המשך מעמ' 10

שלוקח אובייקט מסויים ומתבונן בו מזוויות שונות. באירוניה החדה שלו מזכיר שונכגר את פגיש שלנו ואת אריך פריד הגרמני. הבית הפותח במחזור מתחיל כך: "הקצתתי לי מקל / מענף שקלפתי / ונשאר / בשרו לבן להתייבש" // "אח"כ הוא מעביר אותנו לאפשרויות השונות הטמונות במקל: "...מה בצע בכלי להתפאר? / ניתן לקצץ ענפים דקים במחיי... אולי שרביט, / וכלי פעיל כמו זין... / ויש גם חינוך: / להכות ולהפריד" / וכו'.

המחזור מסתיים במילים: "יציר כוח גופנו / גבר, גבר, או נראה / אותך כאן גבר /! הקצתתי לי מקל מגבר, / תשליל גופי, בשרי לבן. //

מחזור השירים האחרון "שומר גדר" מצטיין ביכולת תיאורית רבה ועוסק בנסינות המשורר בעבודת השמירה. אין במחזור זה, שעל שמו נקרא כל הקובץ, ייחוד סגנוני וכוחו בהתבוננות וביכולת ללכת עם הרגש והאסוציאציות בחפשויות רבה בלי נסיון לסגנון יתר ולקטוע.

השיר האחרון בקובץ, "שבעה ימים בפעל", עוסק, כנראה, בנסיון של שרות מילואים תוך ביקורת על בזבוז הזמן והמשאבים. יש מעט מאוד ליריות בשיר הזה ואין בו מן החדידוש בהשוואה לשירי צבא אחרים (ראה: איל מגד - סערת אסתר - טירונות). רק לעורך פתרונים מדוע קבע דוקא שיר זה, שאינו עושה חסד עם המשורר, לחתימתו של הספר. ציור העטיפה המאיייר יפה את רוחו של המחבר, של יאיר גרבוז.

מרים איתן

המעוגל והקורע
 המשך מעמ' 8

הפנימי, שב לרצף רגוע עם השיבה אל היס, שהוא, כמסתבר, הדימוי המרכזי בשירתה - ונקטע מחדש, באופן אחר, על ידי השורות הקצרצרות, כששוב מדובר על "חייה" האישיים.

חלק לא מבוטל מכוחה השירי של ר.ח. הוא כמצלול המיוחד שלה, בשפעת האטרציה ובאליטרציה היוצרות לעתים אפקט של השבעה מאית - הגם שבספר זה היא עושה באמצעים אלה פחות שימוש מאשר בספריה הקודמים. השיר הפותח, "מחוז הדמדומים" משופע, על כל פנים, באלמנטים של חזרות צליליות - של מלים, צרופי מלים, מבנים תחביריים או הגיים קרובים, המשתלבים זה בזה ומהדהדים זה בתוך זה:

"מחוז הדמדומים, מחוז הדמדומים" (חזרה מלאה)

"ירייות על חצץ הנריות הדהות" (חזרה על צלילים קרובים)

"שאין בהן אור שאין בהן צלילים" (הקבלה תחבירית).

וכן "רצונות... נזלים נופלים"; "מניעים אינם נעים אינם מונעים", ועוד ועוד. וראה גם "טורף/נטרף" (עמ' 10), "שיר לצב קטן" (עמ' 40), "חיית בזבז" (עמ' 48), "בלוז ירח אלבינו" (עמ' 54) ואחרים.

לפנינו ספר שיש בו כח ביטוי עז ויחודי, הכולל חומרים משכבות רבות ושונות של הנסיון האנושי, שיקצר המצע מלהדגים כאן. חבל ששירתה אינה זוכה להדים רבים יותר; לעתים יש לי הרשם, שכוחה והפופולריות שלה בקריאה בציבור ובראיון כרדיו מאפילים על הישגיה השיריים - ואין לכך כל צידוק שהוא.

רנה קלינוב

בטי ברגר

אלע פריינו*

זיטובסקי, דובנב, די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור,**

אלע פריינד,

להספד התפנט

לאדם אשר הצניע צעדי ואהבותיו.

לשנה הבאה בירושלים

היה אומר.

עלנט, יתומים זענען פיכער,

יתומים נשארו ספרי.

ואגלה לכם סוד מביך:

רצה ללמוד לנהג

מקריאה בספרים.

ואולי הקנת מצא אותו

באמצע ההוד

על מפגש מחדש בינינו

שלא קרה.

■

בית קפה מפה הוא חקוי

לבית קפה משם;

שם נדמתי לקול וכוהים צרפליים,

ופה התעוררתי,

ולא נזהרתי די

מלחשף מחשבות טרם זמנם

חלומות וילדים רפים

לאור היס-תיכוני.

* כל החברים.

** תולדות הספרות האידיית.

אולי

בארץ דמיונית — שלא בטוח אף קוראים אותה
בגן הדמיוני — שאם קוראים אותו קוראים אותו אולי
אותו דבר.
מכריז עוד הרוכל הדמיוני שגם כן לא
בטוח אף קוראים אותו על מרפלתו הדמיונית
בבטחון מציאותי: גלידה! גלידה!

אולי

אל דוכנו הדמיוני — שלא בטוח אם רואים אותו
נפתית הדמיונית — שאם רואים אותה רואים אותה אולי
אותו דבר
היא מושיטה מטבע דמיוני שגם כן לא
בטוח אם רואים בו ערך כלשהו אבל
בבטחון מציאותי — אוחזת בחרוט של אפיפית עצום מדה

אולי

בבין ערבים דמיוני זו לא יותר מנעימת דמיון
מערימה לטוות תוים להעלות אותה בחרמנה
לשאל את פי הדמיונית
מה טעם הוא בהררים הנמסים שכן אם לא
מי ישמעו אותה עונה בטעם דמיוני

אולי

כמו קוניאק או טבק

אף בימים הגשמיים-השמשיים

הטעם הוא — בבטחון מציאותי — כמים החיים
שפתים ישק

ינואר 87

אם רק תתן

יתנו לך
להכשל בנסיונות חזוק:
נרד הוא נרד הוא נרד הוא

כאלו לא עמדו עוד על הטעם

כאלו אין הם יודעים
עם כל נרד נוסף, אמתה הולך ומטעים
הולכת הלשון וקהה
פחות ופחות
היא קרובה לטעם הנרד הראשוני

וכמו לא חשפת מתחלה

— נרד —

הוא נרד

ואין צריך כלל הוכחה

תן

ויוסיפו נרד על נרד שאינו
מוסיף על נרד מאומה

אתה רק תלך ותפחית

נרד מנרד

עד

שינתר רק

נרד אחד

ויחיד — שאין לו הוכחה

פי

נרד הוא

היא תורת ההשלמה

אפריל 87

אוה דברה

ככלות הכל

רשעות במדת-מה היא לפעמים מקסם.
במיחד כשאני מפזרת עבירך סימני רכות
מרשיעים לארץ קו הטלפון כגרעיני הורה
ובעצם אורכת לך במקום אחר.
"מה שהיה בינינו הכאיב לי מאד"
אתה אומר בקול של לאחר הכאב.
אני מלטפת את בד הטפטה השחור
של חצאית הקלוש מעל הירך.
שתיקה טעונה. היזמה לא שלי. אני מנחמת
את עצמי. זה אתה שמתעקש להאחז במקסם
כמו מר קו הטובע בסרט המציר.
וכל אותה עת מבטי נורד אל חדר השנה
מבעד לקורי הוילון. עלי לקנות שטיח.
לרפד את המקום בגורמי חם. מענין שלא
חשבתי על כך כשהיית במטחי.
"מה תעשה?" אני שואלת מוכנית
ולקולי צליל של אסימון משתלשל.
"גורלי נתרחץ" אתה נכבש למינסצ'נה
דרמטית. והרגע נהפך לך לעבר מתעד
נחשק עד לנרא.

פלחי אבוקדו משחידים מרב בשלות בסלסלת קש
לצד בוקה מפרחים חטיטים. נרד ונתני זהב.
מסביב פסלונים שחומים. ציורים נאיביים
ססגוניים. קופסאות עצם ועץ מציר מה שנותר
מחנית האיים הקריביים.
לאן כל זה נאגר?
"הו, אני צריכה לקנות אבקת כביסה!"
נפלטת לפתע קריאה מפי ומיד אחריה צחקוק
קטוע ילדותי לרכוף העלבוני.
אתה רואה לאן כל זה מוביל. מוטב שתיקה.
ותצלומים מחנכים באלבום. מה טעם למצץ
את מוח הזכרון.
אמנם אביב מגיע ואירוסיים על הגלבע
וכל הפז הזה ---
די. אלף למחות את פי מן השאריות
ולחלץ את הגוף מעטיפות בגדים מרשרשים
כאלו כבר נרד הפסד מעל כל הכמיהות
והגוף הוא בונבון גנוב של ילדות

התמונות הסמויות מן העיץ

רינה עוזיאל בלומנטל

דלת המונית ניטקה אחריהם. "טנק יו" צעקו בין טיפוח הגשם העבות, ונימלטו צוחקים אל התיאטרון. ניערו מעליהם את הגשם, וניכנסו בהמולה עליזה פנימה. סדרן גבוה מאד, במדים אדומים, קידם את פניהם ותלש את ביקורת הכרטיסים. בתוך האולם ישבו אנשים מסביב לשולחנות קטנים ושתו. המלצר אשר הובילם למקומותיהם היה לבוש בגלימה לבנה וכיפה גדולה ולבנה כיסתה את גולגלתו. עיניו היו צבועות בשחור וזהב. איזה מקום! ושוטטה במרחבי האולם, מסווה את חורחה. עיניים ענקיות קישטו את הקירות, מקומטות וצהובות כעיני לטאה זקנה. נורה חזקה דלקה באישוניהן. הניחה למבטה לשוטט עד שנח לבסוף על שני גברים. אחד מהם היה מבוגר ושמן ועל כתפיו מונח בקפדנות אדישה מעיל ארוך וכבד. הוא דיבר אל בן זוגו בכובד ראש, נועץ בו עיני בולדוג עייפות. והלה, כמעט נער, תקע בו עיניים קשובות ודרוכות. כפרופיל הוא ניראה כמו בועז חשבה, גם לבועז יש תלתלים שטניים והוא רחב וקטן קומה. בועז יושב מול איש כזה! צחקה חרש.

"מה את צוחקת?" שואל ידידה
 "חשבת על אחי"
 "אחיי?" נדהם אישה
 "כן, זה, דומה לו" שולחת ראשה לכיוון שולחנם של שני הגברים.
 "מה פתאום"
 "כן" מתעקשת כמו תינוקת ואחרי שניה "רק שבתו אף פעם לא מסתכל ככה על אנשים".

המלצר מאופר העיניים עלה על הבמה והודיע על פתיחת התכנית. הוא הזמין בהמולה רבה את מנצח התזמורת, אשר הופיע חבוש מנבעת של טבח, וגם עיניו צבועות בשחור וזהב. כאשר גמר להודיע פרצו כל המלצרים המשונים בשריקות ובמחיאות כפיים, וסחפו עימם את קהל האורחים. ידידה מחאו כפיים וצהלו עם כולם. הסתכלה בהם והם לא ידעו כלל. "פעם ראיתי תשדיר שרות על חרשים, היה שם רחוב הרומה, ותזמורת כלי נשיפה והיה המון רעש. ואז קרבה אל המצלמה המות איש צעיר וסביבו בועת אוויר שקופה. הוא לא שמע כלום, הוא היה שם, וגם לא היה".

"מה? צעק אישה והפיתו ידיו מכות זו בזו על יד אונה.
 "לא כלום" חייכה הצעירה לעצמה סיגריה.
 "מה עובר עליך?" רוכנת חברתה וסוגרת בכף ידה את ידה המונחת על השולחן.
 "לא כלום, אני חושבת על תל-אביב"
 "את מוכנה לשכוח את תל-אביב כשאת בלונדון?" שואל אישה
 "מוכנה אך לא יכולה" היא מחייכת.

המסך ניפתח ובליל של צבע צורה וצליל נישפך אל הבמה. המדריך לבילויים הבטיח להם הצגת קברט עם ארטורו ברקטי, כוכב איטלקי אשר הוגדר כאמן המבריק ביותר על במות לונדון מזה שנים.

"את יודעת" רכנה אל חברתה, "אני רצייתי לנסוע דווקא לברלין ולא ללונדון, רצייתי לראות את העיר הזאת, לחוש את חציותה, לשחזר את נפילתה, זה היה נראי לי חשוב".

"אני לא שומעת" צעקה חברתה, מצביעה על אזניה.
 "אין דבר" סימנה בכף ידה. הביטה אל שולחנם של שני הגברים. עיניהם היו נעוצות בכמה רצצינות מדהימה. ארטורו ברקטי שניראה כמו יואל גריי מקברט הפליא לעשות קסמים משונים, החליף דמויות במהירות מדהימה והקהל יצא מכליו. ורק אני לא! ביקורת קפדנית ביותר בתחנות הגבול! נאנחה בלי קול וללא צער. ניפרדה מן הבמה הצעקנית, ושוטטה בין היושבים באולם. עיניהם היו רחוקות. הם מחאו כפיים במקומות הנכונים. נעצבה אל ליבה וצחקה. ידידה השיבו לה בצחוק - חשבו שהיא נהנית.

המסך ניסגר בפעם האחרונה. ובלע אל תוכו את כליל הצבע הצורה והצליל. האנשים החלו זזים במקומותיהם. המלצרים המשונים הגיחו מן הפינות, מקפצים בין השולחנות כאילו אחזה בהם רוח תזזית. מחייכים, והצבעים על פניהם מתקמטים ומשנים צורה. זה לא יכול להיות, חשבה קצת ביאוש. מישהו מהם חייב להיות עצוב, מאוכזב, או עייף עד מוות. למישהו מהם היה יום קשה. זה לא יכול להיות, זה לא מהחיים. פתאום איבדה כל עניין במתרחש סביבה.

הביטה למעלה אל עבר אחת העיניים האיומות, וזו קרצה לה קריצה גדולה ומכוערת. הסתכלה, וכאשר ניפקחה העיין שוב, נולדה ממנה בועת אוויר גדולה ושקופה אשר הלכה וקרבה אליה. היא נעצה בה עיניים רחוקות וליותר אותה עד שהגיעה אליה, ואחר כך כיסתה אותה והיא היתה בתוכה. ההתרחשויות סביבה קבלו מימד מגוחך. האנשים זזו והעו פניהם והיא לא שמעה כלום כמו היתה באיזו ממשות אחרת. ראתה אנשים זזים כמו מריונטות. עצמה את עיניה. הבועה התרחבה והלכה, והיא עומדת בתוכה, והכל לבן. כמו במקום חדש החלה מתהלכת כזהירות, ידיה נוגעות בקירות הלבנים החלקים, והיא פוסעת כאילו היתה רוקדת. ידיה היו מחליקות על שורה, מישהו קלע אותו לצמה ארוכה וכהה. בגדיה היו כבר אחרים. מישהו ניסתר הליבש אותה בלבן, עצרה. נישענה אל הקיר והקשיבה. מגדלסון, שלישיה לפסנתר, כינור וצ'לו. בטוח, אני לא טועה.

"את טועה" אימר בועז בקנרתנות שובכה, מסתובב אליה מן הפטיפון. היא

שונאת כשהוא שואל אותה מה מגננים, מפני שהיא לא תמיד מזהה.
 "זה משהו רומנטי? ברהמס?"
 "קר, קר" צוחק בועז "הרבה יותר מודרני"
 "רוול?" מנסה בלשון רפה.
 "יופי, את מתקדמת" מריע לה בועז והיא כבר רוגזת.
 אחר כך הלכו למטע האבוקדו, וטיילו בין העצים. "המטע ניפגע בקרה" אמר, מלטף את העלים "זה הפסד קשה".
 "וזה בטח כאב לעצים" אמרה קצת פזורת נפש. הסתובב אליה בחדות. צחק.
 "על מה את חושבת!" זקף גבות שובכות, והתיישב בעסק רב בשקע שכתוך גזע העץ. הסתכלה בו משתוממת ושחקה. היא היתה מבוגרת ממנו. אבל הוא היה סמכותי וחזק והיא נסעה אליו לקיבוץ בכל פעם שהרגישה שהכל ניסגר סביבה. תמיד הגיעו אל סף השיחה שאף פעם לא התקיימה. "מה אוכל אותך?" תמיד שאל מה אוכל אותה.
 "מה יהיה אחרי הקיץ, לא יהיה פרי במטע האבוקדו?"
 "אולי יהיה אבל באיכות פחות טובה וגם פחות פרי".
 "אה" אמרה והחלה פוסעת והוא אחריה. "צאו מתחום המטע, והשמש הציפה אותם חמה. הביטה למעלה אל האור המסנוור, וראתה את הכועה נולדת בתוכו וקרבה אליה. עמדה וחיכתה עד שהבועה קרבה ועטפה אותה. בועז הלך לצידה והגיע ידיו וראשו. היא לא שמעה כלום. רק ראתה. ואז נעצמו עיניה והבועה התרחבה וגדלה, והיא כבר בתוכה. לובן בתוך לובן ושערה עשוי בצמה ארוכה וכהה. השלישיה של מגדלסון מנגנת סביבה. ואז ראתה אותו. רחוק מאד, אבל איתה. מי אתה שפתיה אינן נעות. והוא קרב אליה. הוא גבוה. מאד גבוה. ראשו קטן, פניו ילדותיים וטובים. מי הוא נישאלת השאלה בתוכה, והוא כבר על ידה מושיט לה את ידיו, את שתיהן, והיא אוחזת בהן והם פוסעים יחד. פניו נוהרים לעומת פניה הרציניים, החמורים. והוא מרים אותה בזרועותיו בירכיה מחבקת את ירכיו וידיה את כתפיו והוא כל כך גבוה. והם מחוללים בתוך הבועה והלובן מתחבר אל הבוחק והיא אליו והוא אליה והשלישיה של מגדלסון מתנגנת והיא יודעת עונג רב בתוך הדממה הדקה אשר רק המוסיקה עוברת בה. ועיניו נשואות אליה. המרוכזות במחול וכל כולו נתון בתוך העונג הרך והמרוכז השפוך על פניה. מחוברת בו אך נתונה בתחושותיה. דרכו היא מרגישה אהבה רבה. קשר עמוק. שלא יגמר! שרק לא יגמר! מישהו פקח את עיניה.
 "הוא יגמר. עוד מעט ראש השנה. כשיגמר הקיץ תרגישי טוב יותר, זוכרת?
 בראש השנה את מתחילה לספור נחילאים, זוכרת? ואז יש לך יום הולדת, זוכרת?" בועז מחבק את כתפיה. הזיעה ניגרת בבית שחיה ובין שריה.
 "חס לי נורא"
 "בטח את בדיוק מתחת לשמש" מסמן בועז קו דמיוני בין השמש ובין קודקדה. היא עוקבת אחר הקו הדמיוני ורואה את הכועה קטנה וגבוהה, חוזרת אל השמש.
 "בוא נלך" אומרת ככעס, "אני צריכה להתחיל לנסוע חזרה". בועז מעיף בה מבט חד משהו חרד. אך גם משועשע, רשע.
 ארטורו ברקטי יצא מתוך דלת צדדית אל האולם. איש לא שעה אליו. הוא קרב אל השולחן בו ישב האיש בעל עיני הבולדוג, מול בועז. הם חייכו אליו ופינו לו מקום. הוא לא הסיר את האפור. היה לו ראש קטן ומאד עגול. אולי בגלל ששערו היה משוך לאחור, והדוק מאד אל גולגלתו. לאורך אוזניו היו מצוירות פאות לחיים חדות ושחורות. בקפדנות ישרה ניפגשו עם הצבע הלבן שעל פניו. ובתוכן שתי עיניים מאופרות בהגומה, כהות מאד ונוצצות. שפתיו היו משוחות בצבע אדום וניראו מתוקות, נשיות. מעליהן, מושך אותן כלפי מעלה, צמח אף קטן, סולד. אברים ילדותיים בתוך מסכת מוות לבנה. מלצר ערך לפניו את השולחן והגיש לו אוכל. הוא הודה במבט קצר ובעניינות רבה החל אוכל. הסתכלה בהם בסקרנות כאילו כבר ראתה את המעמד הזה קודם. מיקדה את מבטה בהתרגשות. ילד קטן שהתחפש למיפלצת לבנה עם עיניים צבועות בשחור וזהב.
 "איזה פנים משונים יש לו"
 "למי?" שואל ידידה, "לזה שדומה לבועז?"
 "לא, לארטורו ברקטי", צחקה במבוכה. להרף עין פגשה בעיני חברתה. מתחברות וניפרדות.
 "היית מציינת אותו?" שואלת חברתה.
 "כן" לחשה.
 "אז תציאי את המחברת".
 היא חייכה. פעם היתה נוהגת לתחוב אל תוך המכתבים ששלחה לבועז מחוץ לארץ ציורים מצחיקים. במקום גליונות, היתה צוחקת, מסבירה לאישה.
 "אין לי למי לשלוח" מבטה תקוע בנקודה אין סופית "ניגמרה לי המשפחה בקיבוץ".
 "אז תשלחי לילדים שלך"
 "מה?" עוקרת עיניה ממנוחתן.
 "לנועה ולאתן - זה יצחיק אותם"
 "כן" ענתה "זה בטוח יצחיק אותם"

"זאת לא חכמה, קראת על התקליט"

אשתו חייכה חיוך סתמי, כמו עווית, ועיניה נותרו קרות וריקות. היא שבה והתיישבה על יד אישה. קרוב. צלילי הפתיחה נישפכו אל תוך החדר. "זאת מקהלת הילדים מווינה" הסבירה לאישה, "הם הטובים בעולם". "ביקשנו מכס לבוא הנה כי אתם הטובים בידינו, כלומר, אחותי" שתק. אחר כך אמר "אנחנו, כלומר אשתי ואני החלטנו להיפרד". ולא זכרה עוד מאומה. רק את הדרך בה היו ישובים על הספה, ראשיהם נשענים אל הקיר מאחוריהם. כמו נינוחים, כמו שלווים. שתיקה גדולה עומדת באויר, וקולו של בועז שקט, ונקי מרגשות. אחר כך בדרכם הביתה הם ישובים במכונית החשוכה. התנועה לפנייהם כבדה. עיניה נעוצות בנחש המואר בשני פנסי איך-סוף. ילדיה ישנים במושב האחורי. "היא מקבלת את החלטתו בשלווה" אמרה כשהיא מנסה לשוות לקולה גוון ענייני.

"איך את יודעת שזאת החלטתו? אני חושב שזאת החלטה הדדית" שתק. ואחר כך: "אם כי מפתיעה". חייך כמי שאוהב הפתעות. "כן" אמרה "אולי, אני לא יודעת" שתקו. "אין לי עוד קשר עם בועז" "כזה - כמו שהיית רוצה - אין לך" היא לא יכולה לרמות את האיש הזה שלה. "נכון" מודה בכנות, ללא בושה. "הבעיה היא שאת רואה בו מה שהוא לא. מה שהיה כשהייתם קטנים. הוא איש פשוט אבל את רוצה אותו עדיין קשוב ודורך למורכבויות שלך - והוא לא! הוא כבר לא. יש ילדות אחרות בחייו". "בקיצור" מבקשת בקדחתנות לגמור, מסווה הכל בכדיחות הדעת. "איש... חיובי" אומרים שניהם חד וחלק. "בדיוק" צוחק נמרצות "בדיוק איש חיובי" מפנה פניו היפים אליה וקושר אותה אליו באהבה רבה.

ובכל זאת הכל ישאר כשהיה. אחרי הגרושין עבר בועז לגור בתל-אביב. איש לא ידע מה קורה לו. שלוש שנים סתומות וחתומות. בעקשות מגחכת שמר על פרטיות מזוהה. דיבר על אלף דברים והתחמק מכל עניין הקשור בחייו. הירבה לדבר על בנותיו. הפליג בשיבחן.

"מה את רוצה?" בועז יושב עמה במטבח, התריסים מוגפים מפני שמש הצהריים. "אני חי אחרת, קצת כמו צועני. צריך לכבס בעצמי, לערוך קניות, והרי אני עובד את יודעת"

"אני לא יודעת! אני לא יודעת למה עברת אל העיר. חוץ מזה הרי הצעתי לך אלף פעמים שתינתן לי את הכביסה המלוכלכת שלך, שאני אבשל בשבילך" "לא צריך" פטר אותה בכעס "אשתו של הבוס חכמה בשבילי, לא יפה" גיחך ואשוני רעים.

"בועז" צעקה "אתה ביקשת לעבוד אצלו ואתה מתנהג כאילו אתה עבד". היתה נהנית לפרוש את חסותה עליו. גם כאשר צעקה עליו נהנתה מעצם היחס החדש שנוצר ביניהם. סוף-סוף היתה המבוגרת בין שניהם. הגישה לו ארוחת צהריים.

"אני מקנא בך" מלמל ופיו מלא "כל יום את מכינה כזאת ארוחת צהריים? איזה בר מזל!" היא צחקה ולא ידעה מה לחשוב. אחר כך חיבק את ילדיה ששבו מבית הספר, והם חיבקו אותה והוא הלך. סגרה אחריה את הדלת, מתוחה. שלוש שנים של ביקורים חטופים, סתמיים. ורק כאשר חיבק את ילדיה נדמה כאילו ברק עוטף את אישוניו הרעים, המגחכים. פנתה אל חדרה. מגירות השידה היו פרוצות, ותכנן מפוזר על השטיח.

"מה קרה פה ילדים, מי עשה את זה?" צעקה את מועקתה. איתן, קטן, נבוך, התייצב בפניה. "אני חיפשתי דפים לציור" "תראה מה עשית" המשיכה לצרוח. "אתה לא יכול לבקש? סדר הכל מיד!" "אבל זה הרבה" מלמל אומלל "תעזרי לי".

"אני לא עזרת לך לפזר" מלמלה בכעס עצור וזרעה על ברכיה. "לך אני אעשה את זה בפעם הבאה פשוט תבקשי". הילד נמלט על נפשו וסגר את הדלת מאחוריו. נשענה אל הקיר ונשמה עמוקות, מנסה לגבור על רוגזה, אוספת את הניירות אל תוך המגירה, ידה נחה על צרור מכתבים ישנים קשור בחוט חוס. אישה סידר אותם. קרעה את החוט וקראה אותם אחד אחד נהנית לפגוש את עברה.

"היא מרגישה הרבה יותר טוב" היה כתוב במכתב. "נראה כאילו הדברים שמתרחשים עכשיו בארץ הופכים אותה פחות אגוצנטרית, ופחות נתונה בתוך עצמה. באופן מוזר פחות מבוהלת. זה נישמע מוזר כאשר מדובר במלחמה ואתה בחזית, אבל כך אני מתרשם".

קיפלה את המכתב והכניסה אותו אל תוך המעטפה. אחר כך צררה את המכתבים וקשרה את החוט.

בועז בא לתל-אביב באופן מיוחד כדי להיות עימה. אישה היה בצבא והארץ במלחמה. היא היתה בהריון ונועה רק בת שתיים. הוא בא לתל-אביב ולקח אותן למסעדה.

צהרי-היום, המסעדה המתה מאנשים (הרי כולם היו במלחמה) והיא לא תהתה. התמסרה לחלוטין לטיפולה, ונהנתה מכל רגע. מישוהו ניגש אליהם. עכשיו, כשהיא ישובה על יד מיטתה ונשמה נישען אל הקיר צרור המכתבים לידה, זכרה את מבוכתו בפני איש אשר אז בקושי טרחה להביט בו. הוא הציג אותה בפניו באופן מדויקדק כאילו היה ברור לו שהלה חושד בקשריו עימה. "אחותי... אשתו של... והוא בצבא... ואני באתי במיוחד לתל-אביב... זאת בתם... אחינית...". אחר כך דיברו על אישה ועל עצמה ועל הילד אשר בבטנה ועל נועה ועל חרדותיה. והוא הקשיב. לא דיברו עליו.

אגוצנטרית! צחקה חרש ופשטה את רגליה על השטיח. שבה וקרבה את בירכה אל חיקה וחייקה אותן. חשבה שגם אז, כמו ניתק עצמו ממנה. דאג, פינק

איור: רינה ג.

הם הגיעו לקיבוץ לפני הצהריים. נועה ואיתן רצו במורד השביל אל ביתו של בועז, קוראים בשמות ילדיו, וניכלעו בתוכו. אחרי הצהריים ישבו על הרשא. אשתו מלהגת והמלים אינן מוצאות בה מנוח. הן מתעופפות סביבה מבקשות ללכת ממנה והלאה. היא לא הבינה את מהות הקשר הזה. בועז החכם, הכל יכול והאשה הזאת?! דהויה ושיגרתית. אחר כך הילדות היפות, המקסימות. ילדותיו של בועז. והיא אהבה את שתייהן. לפחות כאשר היו קטנות. בועז היה מוקסם מהן והיא קנאה.

הקטנה משחקת עם נועה. חכרות טובות. ראשיהן מורכנים, צמודים. וביניהן ערמות של ניירות צבעוניים, מצויירים. בהתלהבות הן מסדרות, מתחלפות ביניהן, מתווכחות, מתמקחות ומחליפות חוויות נירגשות וצווחניות. בועז עומד מאחוריהן. ידיו נוגעות בכתפי שתייהן - שוות, כמו ממרחק היא מתכוננת בהם. שוות. שתייהן אוהבות אותו. אי אפשר שלא לאהוב את בועז. מרימות אליו עיניים צוחקות והוא משיב להן באישוניו המגחכים, האוהבים וצחוקם מתגלגל אליה.

"הקיבוצניק מלמד אותן פרק בהלכות מסחר" אומרת אשתו מתכוונת להתברך ויוצאת מגושמת, שרירי פניה אינם נעים.

"כן" היא פוטרת אותה בפרץ קטן של מן צחוק. היתכן? יתכן שקנאה בשתייהן? שהיתה רוצה להיות במקומן? לא לגדול, ולגלות את הגדילה בהתלהבות בעת ובעונה אחת? היתכן? מבולבלת ונכונה נעשתה מודעת לפתע לעצמה והיא נעה צעירה, יושבת על יד השולחן ומציירת ודמעות זולגות מעיניה "אני רוצה לצייר! רוצה להיות ציירת! לא רוצה לחכות עד שאגדל! עכשיו! רוצה רק לצייר!" בוכה מין ככי טיפש, עיקש, שרק את בועז את לא הרגיו שרק בועז התייחס אליו ברצינות. כפות ידיו על כתפיה מבטיחות. ומקיימות. בועז הצליח לשכנע את הוריהם. היא בכלל לא התעניינה. קבלה הכל כמו מגיע לה. והוא נתן הכל כאילו כך צריך היה להיות. נתן וצחק. אישונים מגחכים ויחס של רצינות. היתכן? יתכן שהמשכתי להיות תינוקת כדי לזכות מן הכל ובחינם?

אחר כך נישאה ובעז אוהב את אישה. הופך להיות ידורו הטוב. הטוב ביותר והיא שמחה. אישה תופס את מקומו של בועז אבל הוא דורש שיוויון ולא עוד תינוקת, לא עוד קפריזות. וטוב לה בזה. היא מרגישה שהיא צומחת נכון יותר. אבל אולי בגלל זה הולך בועז ומתרחק. האשה הזאת, ואחר כך הילדות. לא היתה לה שום סיבה לא לאהוב אותן.

הצעבים על הרשא מתחלפים, מתרככים. אשתו של בועז אוספת את הכלים ומכניסה אותם אל הבית. עוד מעט ישובו אישה ובנה הקטן. פתו הבכורה של בועז לקחה אותם לצפות בחליבת הפרות. ("הילד הזה אובססיבי, ביקור אצלכם מתחבר אצלו אוטומטית עם חליבת פרות").

בערב, כשהילדים ישנו, ישבו ארבעתם בחדר הזעיר. החום והלחות היו בלתי ניסבלים. ארבעתם היו שתוקים, נבוכים. היא קמה והניחה על הפטיפון קנטטה של באך.

"מספר 140" פנתה אל בועז.

והקשיב כמו לא היה עימה. כמו מישהו אחר! עבר בה הבזק מפחיד. אמרנו אז בהתפעלות שהוא לא רגשן. ולא ידענו שהוא לא רגיש, לא מרגיש. חשבה בזעף. ואני לא שמתי לב. קמה על רגליה כועטת בניירות פתחה את הדלת בפני החתולה שישבה על המפתן, נועצת בה את עיניה הירוקות ומחכה בסבלנות. החתולה מיהרה החוצה והיא יצאה אחריה. פתחה את הארון ושלפה ממנו קופסת אוכל לחתולים שפכה את תכנה אל תוך פינת החתולה וזאת פסקה מלהתחכך בה ומיהרה אל פינתה.

דווקא כך הרגשתי אבל רציתי לתת. רציתי שיהיה אסיר תודה. הרימה את העיתון מן הרצפה וצנחה אל הכורסא, העיתון בידה.

כאשר נעצה את המפתח בחור המנעול שמעה את צלצולו החד של הטלפון. מיהרה ופתחה את הדלת והגיעה מתנשמת אל הטלפון. אשתו. "בועז לא בסדר, אתמול בהחילו אותו לבית החולים חשבו שזה הלב". חשבה מהר. מתי נסע לקיבוץ? למה לא אמר? רק לפני ימים אחדים היה כאן דיבר איתה לא אמר מלה! זיעה קרה כיסתה אותה. קפאה במקומה.

"מה איתו?" הצליחה לאמר בשקט
 "הוא בבית, הרופאים לא מצאו כלום, טוענים שהלב בריא"
 "אלוהים" רוחה וחרדה בקולה.

"אבל הוא לא בסדר" מלמלה אשתו ויכבה קטנה בקולה. "הכל כואב לו והוא ישן כל הזמן" יותר לא שמעה. אשתו מייבבת ומפרטת והיא קפואה, האפרכסת צמודה אל אזנה, עיניה בתוך מיסגרת החלון הצר, מתחננות מילחות. אז ראתה את הכוונה נולדת מחוץ למסגרת הארכנית, הצרה של החלון, והיא קרבה ובאה ועטפה אותה, לבנה. והיא בתוכה. מישהו ניסתר קלע את שערה לצמה ארוכה והלביש אותה בלבן. והלובן שבתוך הלובן, הופך לשדה שלג אין סופי ובתוכו צועדים בדומיה דמויות שחוחות ונוגות, והיא ניתמכת על ידי אישה, צעיף שחור מכסה את עיניה, אנשים חרשיים לוחצים את ידה ונושקים ללחייה. הילדות של בתעז מבחקות את מתניה. עיניהן מבהלות. הלובן עוטף אותה ואין מנוס. בתעז נטמן באדמה בחגיגות דמומה.

"אני פוחדת, הוא כאילו ניסגר מפני, מסרב לשתף פעולה, מה לעשות?" חזר אליה קולה של אשתו, והבועה נסוגה במהירות, נידחקת אל החלון הצר וממריאה מעלה מותירה אותה חשופה וחיך מזור, נבוך, שפוף על פניה. היא חושבת שקולה של אשתו אינו חלול וסתמי כמו שהיה.

"נסי להירגע" אומרת והקול אינו קולה "אני אבוא".

אבל היא לא נסעה אליו, היא שלחה את אישה.

"הוא סיבב לראות אותי" קולו של אישה תמה. "הוא לא רוצה לראות אף אחד." "פעם ראיתי תשדיר שרות" כתבה לבועז "על חרשים. היה שם רחוב הומה ותזמורת כלי נשיפה והיה המון רעש. ואז קרבה אל המצלמה דמות איש צעיר וסביבו בועת אוויר שקופה, והוא לא שמע כלום. הוא היה שם וגם לא היה. בתעז יקירי". הוא לא ענה. אשתו טילפנה וסיפרה שחזר לגור עימה "בגלל הילדות. רק להן הוא מרשה להיות איתו, הוא אפילו לא נותן להן ללכת לכיתה שלהן. הוא פוחד ולא יודע מפני מה".

היא יצאה אל המירפסת שני ספלי קפה בידיה, קרבה אל אישה ונתנה בידו ספל אחד. התיישבה על ידו. הם שתקו.

"עולה בדעתי" נישמע קולו של אישה "מישהו פעם אמר לי, שרק יגידו לי שהגוף בריא, עם הנפש אני כבר אסתר".

גיחכה מופתעת "מי אמר לך את זה?"
 "לא זוכר" הפנה אליה חיך נבוך, מופתע.

"אתה חושב שבתעז חולה בנפש?"

"אני לא יודע, אני באמת לא יודע" גווע קולו. ושוב "אולי אני מקווה, לפחות מזה לא מתים" שוב גווע קולו. לא? חשבה בליבה, לא מתים מזה? וקרבה את ספל הקפה אל פיה. אחר כך אספה את הכלים "אני הולכת לישון" אמרה מתבוננת בגבו של אישה אשר נישען על מעקה המירפסת וכפות ידיו לופחות בחוצה את הכסגרת העגולה, חונקות אותה. הוא לא ענה והיא נכנסה אל הבית. לא ירדע את עצמה, פשטה את בגדיה נכנסה אל המיטה ואחזה בעיתון שהיה מפורז למרגלותיה, אישונה מדלגים על פני המלים.

"בועז לא בסדר" הפר אישה את השקט. הסירה את העיתון מנגד אישונה והביטה בו. הוא שתק. אחר כך התיישב על קצה המיטה, גבו אליה. יש לו כבר גב של איש, חשבה, קצת כפוף. "הוא לא בסדר" חזר ואמר לאט "הוא ברח חזרה אל הקיבוץ ואל המחלה המוזרה הזאת. הוא ברח". והמלים יוצאות ממנו כמו לא מאמינות בקיומן. העיף בה מבט רשך והפנה לה את גבו. "ברח והשאיר הכל מאחוריו". היא שתקה, מחכה. "כשעבד אצלי הוא ניצל את העובדה שהוא אחיך" הסתובב אליה לאט והיא ראתה את גבו הכפוף משהו גם בפניו. "הוא רימה בכסף". והיא פרצה בצחוק. "למה את צוחקת?" נדהם כועס.

"הוא רימה בכסף, זאת לשון ילדים"
 "ובכל זאת הוא רימה" יצא אל חדר האמבטיה.

היא קמה מן המיטה וניצבה מאחוריו, נשענת אל מפתן הדלת. "למה אתה מתכוון?" והוא שתק, פיו מלא משחת שיניים. היא חתכה. הוא ניגב את פיו במגבת ויצא מחדר האמבטיה לכיוון חדר השינה היא הלכה אחריו לאט.

"את מאמינה לי?" קולו כמעט לא נשמע "אני יודע את זה כמה חדשים. לא העזתי להגיד לך אני לא יודע מה הוא עשה עם כל כך הרבה כסף". שתקו. "זה קשה גם לי" המשיך "הוא כמו מישהו אחר!"

"הוא מישהו אחר" לחשה
 "מה?" סובב אליה מבטו
 "לא כלום" שוב שתקו
 "על מה את חושבת?"

"על תשדיר שירות על חרשים" עיניה נעוצות במנורת הקריאה שעל יד מיטתה ביאוש.

"את מאמינה לי?" ליטפה את לחיו. "אני בקושי מאמין לעצמי". כיסה את עצמו עד צוואר ונאנח. אחר כך כיכתה את האור במנורת הקריאה שעל יד מיטתה וקרבה אליו בחושך. גופה נוגע בגופו לכל אורכו. הניחה את ראשה בשקע צווארו, עיניה כבושות בתוך בשרו. "בוא ניסע" הרימה ראשה אל על באחת. "בוא ניסע לברלין, אני רוצה לראות את העיר הזאת. בוא ניסע, אני רוצה לחוש את הלב השבור של העיר הגדולה הזאת. בוא ניסע - לשבועיים" הוא שתק ארוכות. אחר כך אמר "אולי ניסע ללונדון. נשמע מוסיקה, נראה תיאטרון. ניסע עם חברים, עם מי שתירצי"

"טוב" כבשה שוב את עיניה, פקוחות, בשקע צווארו. מחר, אני אספר לך איך הייתי כובשת עיניים פקוחות בשקע צווארה של אמי ורק כך הייתי מפסיקה לראות מראות מפחידים שניראו לי בחלומי. לכה הלם בפראות כמו הניחו עליו אבן כבדה. אם לא אצליח להרדם אקח גולת שינה והכל יעבור, חשבה, מקווה שהוא אינו שומע את ליבה.

"לונדון?" חייכה חברתה חיוך שהיא כל כך אהבה, וחלצה את נעליה. "אפשר בהחלט" הילדים צפו בטלוויזיה והיא חלטה תה במטבח.
 "זה בגלל בועז?"

היא לא ענתה
 "תצטרכי להתמודד עם זה פעם"
 היא שתקה

"שמעת ממנו משהו?"
 הביאה את הקומקום אל השולחן, פניה מתחננות.

"בכל זאת תצטרכי להתמודד עם זה פעם" אמרה חברתה, מוזגת תה לשתיהן.
 "ואם הוא היה מת?" שאלה ניצחת. חברתה לא ענתה, עיניה מושפלות אל ספלי התה.

"עוד בייגלה". בנה הקטן, פינכה ריקה בידו, מציג אותה כהוכחה.
 "בכקשה" מתקנת אותו חברתה, והיא כבר קמה וממלאה את הפנכה, מושיטה אותה לידיו "תודה" מאשר את התיקון ונעלם.

"אשתו היתה כאן, כלומר בתל-אביב, ניפגשנו בבית קפה. היא באה להחזיר לי את המכתב שכתבתי לו." לגמה מן התה. "בועז התפרק" בכתה רגע "וכדי להמשיך ולהתקיים מיהר לאסוף את שבריו מרוב מהירות יצא דבר מעוות, לא טבעי" הישירה מבט אל חברתה "יכול להיות שהיה תמיד מפורק ורק מסגרת מאחזת עיניים שמרה על החלקים? איך אפשר להסביר? איך אפשר להבין? - הציתה סיגריה. "אשתו ספרה לי מה קרה בלילה שהרופאים החליטו שליבו בריא וחזק ושלחו אותו הביתה. הוא חזר לחדר שלה והיא ישנה בחדר האורחים.

בלילה שמעה אותו קורא בשם ביתם, ומיהרה לרדת מן המיטה. היא מצאה אותו מכורבל בשמיכה, כמעט בלתי ניראה. הוא אמר שגורא קר לו ואחר כך אמר בעיניים מבוהלות קראתי בשמך והיא לא ידעה אם שאל או אמר. היא ניסתה לקרב אליו אבל הוא סימן לה בידו שלא, והיא נשארה תקועה במקומה, נבוכה. ואחר כך אמרה שהיא גם פחדה. ושוב שתקה. ואחר כך השפילה מבטה כמו הסגירה את עצמה ואמרה שאולי לא פחדה, ועיניה היו ריקות עוד יותר מתמיד. אבל, אמרה, שהיא לא ידעה מה לעשות. הוא היה כמעט בלתי נראה מתחת לשמיכה הגדולה, ורגליה היחפות היו מאד קרות. ואז הוא אמר שהוא פוחד.

הוא פוחד שהוא הולך למות, שהוא לא קיים. והיא כל כך נבהלה, הבינה שעליה להזעיק עזרה. ועל כן מהרה לצאת בכדי להזעיק את האחיות וברעז צעק שהוא לא רוצה אותה ואיפה ילדותיו. ואחר-כך כבר לא ידע מה הוא שח ורק אמר שהוא פוחד. האחיות רצה להעיר מישהו שיכול לנהוג, ובעזרתו ובעזרת עוד חבר, נשאו את בועז החוצה אל המכונית. היא חיכתה בבית החולים עד אחרי עשר בבוקר. במסדרון, כי לא נתנו לה להיכנס. היא בכלל לא ידעה מה עושים לו שם. אחר-כך באה שוב האחיות מן המשק. ונתנה לה לשתות תה מתוך ספל כתום מפלסטיק. היא זכרה שהאחות היתה מאד קרובה אליה אולי חיבקה את כתפיה. בערב החזירו אותו הביתה. הוא היה שקט ואמר לה שביקש, שהתחנן, שישאירו אותו שם. אבל הפסיכיאטר סירב. ואחר-כך הלך לישון. הוא לא רוצה לראות אף אחד, היא אמרה, הוא אומר שכולם בגדו בו. אחר כך הושיטה לי את המכתב שכתבתי לבועז, סגור, ומלמלה שהוא לא רוצה לקרוא את זה. ואני לקחתי את המכתב ורק חשבתי שמשפטים כמו: הוא לא ידע מה הוא שח, או הוא פוחד שהוא הולך למות או הוא לא רוצה לקרוא את זה, אינם יאים ומבטאים חוסר כבוד לזולת. זה כל מה שעלה בדעתי. לא נבהלתי, ולא שנאתי. זהו. עכשיו ניסע ללונדון ויהיה נהדר וברעז בעצם מת!". שתקה.

זמן רב. שתיהן שתקו. ואחר כך אמרה "ישום דבר בעולם לא יחזיר אותו, אפילו לא הוא עצמו".

"בואי" כף ידו של אישה על עורפה. "שתקת את כל המשפטים האפשריים, את בטח עייפה" הרימה אליו את עיניה אשר בתוכן עוד שכן דיוקנו המוזר של ארטורו ברקטי, ופגשה בחיוכו הטוב, הסולח, ועל ידו חיוכיהם הטובים של ידידיה. הגברים נותרו מאחור, מתלוצצים עם המלצר ונותנים בידו כמה מעות. ידידתה, מקיפה את כתפיה בזרועותיה והיא נענית, מחבקת את מתניה.
 "סבלת נורא?"

"לא, לא מתים מזה". צחקו חרש קרובות. "איזה אנשים משונים, לא?"
 "יש כאלה גם בארץ-ישראל"

"לא נכון!" וקולה קול ילדה, דווקאי. אחר-כך פרצה בצחוק רם, הצמידה ראשה אל ראש חברתה האהובה, פנו אל המלתחה לאסוף את מעליהן. הגברים הצטרפו אליהן. הם לבשו את המעילים הכבדים ושמו פעמיהם אל הפתח, מצמררים גופם מראש לקראת הקור המצפה להם בחוץ.

הוועידה מציינת בברכה את הידוק שיתוף הפעולה
והמעורבות בין אנשי הרוח והספרות, החינוך
והאמנות לבין ההסתדרות וציבור העובדים.
מעורבות זו, שקיבלה ביטוי מובהק במאבקייה
האחרונים של ההסתדרות, מהווה נדבך נוסף בברית
הייחודית להסתדרות בין איש הרוח לעובד.
ההסתדרות תוסיף לפעול להידוק ברית זו.

(מהחלטות הוועידה ה-15)

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל
המרכז לתרבות ולחינוך

המתנה היפה ביותר לחג החנוכה
חתימה על

שְׁתוֹן 77

החותמים יזכו בשי - ספר מספרי "עתון 77"

לכבי תי"ד 16452, תי"א	חתימה על "עתון 77"
הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77"	
לשנת 1987	
שם ומשפחה	
כתובת	
טל'	
מצורף בזה ציק על סך 35 ש"ח עבור 10 גליונות. כולל משלוח המשוך על בנק.	
חתימה	תאריך

- מרכזי המפירות האזוריים:
- ★ תל-אביב, לה גרדיה 58 טל. 03-390721
 - ★ ירושלים, רח' הלל 8 טל. 02-233396
 - ★ אשדוד, רח' רוגוזין 25 טל. 055-57732-3
 - ★ באר-שבע, מרכז הנגב טל. 057-72540
 - ★ חיפה, רח' התלוץ 43 טל. 04-660915

יש לך כתובת.
שיכון עובדים